

The image features a minimalist design with three overlapping organic shapes. A large teal shape is on the left, a light blue shape is on the right, and a smaller light green shape is at the bottom left. The text 'ÉPÍTŐ PÁRBESZÉD' is centered within the teal shape.

ÉPÍTŐ PÁRBESZÉD

DLA ÉRTEKEZÉS

ÉPÍTŐ PÁRBESZÉD
Építész és használó együttműködése
a tervezés folyamatában

Bedecs-Varga Éva

Témavezetők:
Karácsony Tamás DLA
Somogyi Krisztina PhD

Budapesti Műszaki és
Gazdaságtudományi Egyetem
Építőművészeti Doktori Iskola

DLA értekezés – 2022

Köszönettel:

első mesteremnek, Balázs Mihálynak;
témavezetőimnek, Somogyi Krisztinának és Karácsony Tamásnak;
szüleimnek, férjemnek és gyermekeimnek, Bencének és Pannának;
barátaimnak, kollégáimnak és a használóknak, akikkel együtt-működhetek.

*„Az építésznek mindig úgy kellene elképzelnie
egy ablakot, amin valaki kinéz;
egy ajtót, amin valaki átmegy;
egy lépcsőt, amin valaki lejön és valaki felmegy;
egy verandát, amin valaki áll;
egy termet, ahol valakik éppen találkoznak;
egy erkélyt, amin valaki pihen;
egy szobát, amiben valaki él.”¹*

Gio Ponti (1957)

TARTALOM

BEVEZETÉS – A kutatás motivációja.....	11
1. Építészeti együttműködések.....	15
1.1. Kollaboratív tervezés / collaborative designing.....	15
1.2. Részvételi tervezés / participatory design.....	17
1.3. Szolidáris építészet.....	19
1.4. Befogadó tervezés / inclusive design.....	20
1.5. Közösségi tervezés / community planning/ community architecture.....	20
1.6. Együtt-alkotás / co-creation / co-creative architecture.....	22
1.7. Együtt-működő építészet / co-operating architecture.....	23
1. TÉZIS.....	25
2. A gondolkodás változása.....	27
2.1. A szintetizáló gondolkodás evolúciója.....	27
2.2. Az építész szerepének alakulása.....	28
2.3. Rátalálás a „jó kérdésre”, a valódi tervezési feladatra.....	30
2.4. A tervezési feladat újraértelmezésének példái.....	31
2. TÉZIS.....	35
3. A használat.....	37
3.1. Használó és használat viszonya – ember és környezete.....	39
3.2. Épületek, terek újrahasznosítása.....	40
3.3. Használat fontosságának kiemelése az építész képzésben.....	41
3. TÉZIS.....	43
4. Bizalom – döntés – kompetencia.....	45
4.1. Szaktudás és bizalom.....	45
4.2. Kontroll és döntés.....	47
4.3. A használó kompetenciája.....	48
4. TÉZIS.....	55
5. Az építő párbeszéd nyelve és eszköztára.....	57
5.1. Az épített környezeti nevelés.....	57
5.2. Kreatív tervezői gondolkodás / design thinking, mint módszer.....	59
5.3. Kreatív tervezői gondolkodás alkalmazása az építő párbeszédben.....	61
5.3.1. „Zöld út” – Nyíregyháza Sóstó és Belváros, építészeti vizsgálatok és javaslatok (2017-2019).....	63
5.3.2. Belső horizont – A Budapesti Piarista Gimnázium közösségi terei (2018-2020).....	67
5.3.3. Együttműködés a Zuglói Heltai Gáspár Általános Iskolával (2019-2020).....	71
5. TÉZIS.....	75
ÖSSZEGRÖGÖS.....	77

IRODALOMJEGYZÉK.....	81
Felhasznált irodalom.....	81
Doktori értekezések.....	84
Internetes források.....	84
Előadások, jegyzetek, kiállítások.....	86
I. MELLÉKLET – A KREATÍV TERVEZŐI GONDOLKODÁS ALKALMAZOTT ESZKÖZEI.....	88
Feltáró beszélgetés és fókuszcsoportos interjú.....	90
Levél az építésznek.....	91
Kérdőívek.....	92
Megfigyelés és párbeszéd fotóval.....	94
Folyamat és hangulat rögzítés videóval.....	96
Mentális térképek (mental mapping, mind mapping).....	97
A használat megfigyelése.....	98
Hangulattábla (mood board).....	99
Téri modellezés (workshop).....	100
Előképek, gondolatok, víziók értékelése a használó által.....	102
Játékosítás / gamifikáció (gamification).....	103
II. MELLÉKLET – MESTERMUNKA: ÉPÍTŐ PÁRBESZÉD VÁLI PÉTER BORÁSSZAL.....	104

BEVEZETÉS – A KUTATÁS MOTIVÁCIÓJA

Marosi Bálint² DLA értekezésében írja: „*az építészet alapkérdése (...) elsődlegesen nem a forma – az építész az élet kerete*”³. Dolgozatának központi témája, hogy az építész nem csak az alkotók, a megrendelők és a szakmabeliek problémája, hanem közügy, ami nyílt rendszerként működik. Schreck Ákos⁴ pedig így fogalmaz: „*Az építészeti tervezés nyílt és folyamatos programozás... A folyamat partícipatív, az építész felelőssége a térbeli és időbeli integrálás, az állandó változás követése.*”⁵

Ez a két példa is jól mutatja, hogy az építész szerepének és az építész feladatának értelmezése központi kérdése szakmánknak és a DLA kutatásoknak egyaránt, főleg olyan építészeknél, akik diplomájuk megszerzése után 5-10 évvel, már munkatapasztalatokkal vágnak bele a doktori kutatás folyamatába. Az ember próbálja összegezni eddigi tapasztalatait munkáról és életről egyaránt.

Doktori értekezésem célja hasonló, gondolatmenetemet – teljesen egyetértve Marosi Bálint és Schreck Ákos gondolataival – abból az alapállásból indítom, hogy az építész együttműködés, amit több szinten, számos szempontból értelmezhetünk. A tervezés során szüntelen párbeszédet folytatunk a helyllyel, a szűkebb és tágabb környezettel, ahol kiemelt szerepet kell kapnia a természetes viselkedésnek, a megismerés – megértés – továbbírás egymásra épülő hármasságának. Összhangot kell teremteni a rendelkezésre álló erőforrásokkal (pénz, építőanyag, technológia, munkaerő stb.) és az idővel, melyeknek fontos a racionális felhasználása. Párbeszédet folytatunk a megbízóval, a használóval, a tervezőtársakkal, a kötelező és szabadon választott szakágakkal, a hatóságokkal és önmagunkkal is. A bevonható szakterületek tágítása, több szempontot ad, pontosabb megoldást eredményezhet, de gondosabb koordinációt igényel. Közben pedig a világ, az építész és a feladatok is változnak, amire folyamatosan figyelünk és reagálnunk kell.

Alkotómunkám során változó összetételű csapatokban dolgozom. Doktori képzésem megkezdése előtt a Finta Stúdióban⁶ irodaházak, bevásárlóközpont, rendezvényközpont és wellness szálloda tervezésében vettem részt. Érdekes és hasznos volt megtapasztalni építető – tervező – vállalkozó – hatóság közötti hagyományos együttműködés lehetőségeit, azonban az ilyen léptékű munkáknál a későbbi használóval nem igazán kerültem kapcsolatba, ami nagyon hiányzott.

1_Ponti, Gio: *Amante d'architettura. L'architettura é un cristallo. Milano: CUSL, 2004, 110.* Idézi: Mucelli, Elena: *Houses in the wood to enjoy the sun and the stars.*
In: *Agathón - International Journal of Architecture, Art and Design.* 02/2017, 163.
(saját fordítás)

2_Marosi Bálint DLA (1970-2017) építész, 2008-ban szerezte DLA fokozatát a BME Építőművészeti Doktori Iskolában, Karácsony Tamás DLA témavezetésével. A szakma több díjjal is elismerte munkáját (Pro Architectura díj – 2010, ÉME-MÉSZ diplomadíj – 1997, Fantoni-díj – 1997), építész tervezői tevékenysége mellett a BME ÉPK Középülettervezési Tanszék egyetemi adjunktusa volt.

3_Marosi Bálint: *Az építész, mint nyílt rendszer – DLA értekezés, BME Építőművészeti Doktori Iskola. Budapest, 2008.*

4_Dr. Schreck Ákos (1976-) építész, a Minusplus Generáltervező Kft. társalapítója, 2018-ban szerezte DLA fokozatát a BME Építőművészeti Doktori Iskolában, Balázs Mihály DLA témavezetésével.

5_Schreck Ákos: *Nem befejezett tervezés – DLA értekezés, BME Építőművészeti Doktori Iskola. Budapest, 2017, 73.*

6_A Lakóterv Dr. Finta József vezette műterméből 1995-ben alapított Finta és Társai Építész Stúdió Kft.
www.fintastudio.hu

Építészmérnök diplomám megszerzése után, két év tervezői munkatapasztalattal, a Középülettervezési Tanszék Mesterkurzus képzésének 3. ciklusát⁷ végeztem el. A képzés egészét egyfajta finomhangolásként éltem meg, mely az alapvető tervezői hozzáállást, az odafigyelést, az érzékenységet igyekezett erősíteni mindenkiben. Egyetemi képzéseim során megismert mestereimre (Balázs Mihály DLA, Cságoly Ferenc DLA, Golda János DLA, Karácsony Tamás DLA, U. Nagy Gábor DLA, Zsuffa Zolt DLA) és oktatóimra (Kerékgyártó Béla PhD, Marosi Bálint DLA, Répás Ferenc DLA, Sulyok Miklós, Szabó Levente DLA) azóta is figyelek, gondolataik meghatározóak számomra. Disszertációmban több helyen idézem őket, mert a közösen megélt feladatok kapcsán számos olyan gondolat hangzott el, amik apró építőelemekké álltak össze kutatásom során. Régóta készítek magam számára jegyzeteket előadásokról, beszélgetésekről, amiket utólag visszanezve vettem észre, hogy valahogy mind az együttműködés témájához kapcsolódnak. A kutatásom szempontjából meghatározó előadásokat és kiállításokat az irodalomjegyzék is tartalmazza. U. Nagy Gábor⁸ 2017-es megállapítását: „A tervezés nem kitalálás, hanem megismerés.”⁹ alapvetőnek érzem a jelen gondolatmenetben. Amellett, hogy kiemeli a tervezés folyamatszerűségét is, kétféle építész szemléletet állít egymással szembe. Mindegyikre ismerünk vagy láthatunk példát a világban, de állásfoglalásával kimondja, hogy az első kerülendő, az utóbbi pedig a követendő hozzáállás. A megismerési folyamat érvelésem szerint az első beszélgetéssel elindul, legfőbb célja a hely, a feladat és az igények pontos feltérképezése.

Az eddig felsorolt szempontok egy tágas témát vezetnek elő, amiben szükséges a fókusz meghatározása. Doktori értekezésemet három fontos szempont segített koncentrálni. Mivel egyéni alkotói munkámban és az egyetemi keretek között végzett kutatások, tervezések során igyekszem kiemelt hangsúlyt fektetni a használói igények minél pontosabb megismerésére, ezért disszertációmban az első és legfontosabb szűkítés, hogy kizárólag az építészeti tervezés során az építész és a használó között kialakítható együttműködési folyamatokat vizsgálom. Tematikusan dolgozom fel és mutatom meg, hogy a használóval folytatott párbeszéd mennyire nélkülözhetetlen része szakmánknak. Ennek kapcsán vizsgálom az építész szerepének változását, keresem az építész együttműködés állandó és változó tényezőit a világ változásának tükrében. Kiemelten izgat a használó igényeinek és szükségleteinek minél pontosabb megismerése iránti kutatás.

7_ BME ÉPK Középülettervezési Tanszék által koordinált, építésztervező szakirányú továbbképzés, 3. ciklus: 2010-2012.

8_ U. Nagy Gábor DLA (1957-) építész, egyetemi tanár, jelenleg a győri Széchenyi István Egyetem Művészeti Karán, a Design Tanszék vezetője. A szakma több díjjal is elismerte már munkáját (Kotsis Iván érem – 2018, Prima-díj – 2014, Kós Károly-díj – 2005, Ybl Miklós díj – 2001).

9_ Elhangzott U. Nagy Gábor 2017. október 11-én tartott előadásában a BME Építőművészeti Doktori Iskolában.

A második szűkítés, hogy az átalakításoknak, tehát a meglévő téri adottságból kiinduló tervezési feladatoknak adok prioritást, mert ebben az esetben a használónak közvetlen tapasztalata van az építészeti teralakítás adottságairól. Innen nézve, az új építések is a korábbi, más helyekhez tapadó személyes élmény felől értelmezem, a párbeszédet ebben az esetben is saját térélményből indítom el.

Harmadik fontos szempont, hogy tapasztalataimat, így mind a mestereim kapcsán megismert, mind a saját tervezés során megélt, az oktatáshoz kötődő és a DLA képzés során végzett kutatásokat, közös tervezéseket helyezem előtérbe. A disszertáció alapvetése az építészeti gyakorlatból táplálkozik, erre épül rá az elméleti kutatás, amely nemcsak a keretét adja a dolgozatnak, de egyben a folyamat során visszahatott, termékenyen alakította alkotói szemléletmódot.

A dolgozat szerkezetében jellemzően az egyes fejezetek rövid személyes felvetését a vonatkozó szakirodalmak tárgyalása folytatja, amit egy-egy nemzetközi vagy hazai példa követ. Ezeket egészíti ki általában a fejezetek végén az egy-egy kiemelt aspektusból megfogalmazott személyes nézőpontom, valamint saját kutatói, oktatói és tervezői tapasztalatom. Az egyes részek végére pozícionált tézisek az összefoglalást is szolgálják. Ezzel a szerkesztési móddal nemcsak a téma összetettségét, hanem elsősorban az elméleti felvetés és az alkotói szemlélet sokrétű összekapcsolását kívánom hangsúlyozni.

Disszertációm fókuszában tehát a használóval folytatott együttműködés áll, amit „*építő párbeszédnek*” nevezek, és dolgozatomban a tervezés időszakában vizsgálom. Hipotézisem szerint, ha a használókat intenzíven bevonjuk a tervezés folyamatába, akkor az ember és környezetének pontosabb összeillesztése valósul meg. Olyan tereket alkothatunk, amelyek a valós használati igényeket szolgálják. Ha a folyamatos párbeszéd során mindenkinek felismerjük és elismerjük a kompetenciáját, azáltal a használó tervezőbe vetett bizalmát erősíthetjük. A nyitott, átlátható folyamat során pedig közös értékeket hozunk létre, amit – ha más értelemben is – de mindenki magáénak érezhet. Ezzel segítjük a használót az új tér elfogadásában, belakásában és használatában is. Az így megélt terek további gondozására, megőrzésére pedig a használók jobban odafigyelnek, vagyis hosszútávú érték teremődik.

Dolgozatom általánosabb célja egy alapos és felelősségteljes tervezői hozzáállás keresése és gyakorlása. Fontos, hogy megértjük szakmánk súlyát, a környezetre, a használóra, a társadalomra gyakorolt hatását, hogy az építész és a használó között olyan „*építő párbeszéd*” alakuljon ki, aminek az eredménye szerethető, hasznos és arányos épület, pont akkora léptékű téralakítás, mint amekkorára valóban szükség van. Magát a felvetést ezért is sorolom az ökonomikus¹⁰ szemlélethez, ami ma elengedhetetlen világunkban.

Disszertációm az építész és használó közötti távolság közelítésére törekszik. Ennek elősegítésére az „*építő párbeszéd*” során alkalmazható kreatív tervezői gondolkodás általam eddig megismert, az idézett kutatásokban és munkákban kipróbált eszközeit is rendszerezem és közreadom az I. Mellékletben. Ez, a későbbiekben folyamatosan bővíthető gyűjtemény egyaránt hasznos segítség lehet az együttműködő tervezési feladatokban és az egyetemi oktatásban is.

Mestermunkám: „*Építő párbeszéd Váli Péter borásszal*” összefonódik a disszertációban megfogalmazott gondolatokkal. A megismerési folyamat 2009-ben párbeszéddel indult, majd együttműködések sora fejlődött ki belőle, és tart jelenleg is. Az első közös alkotás a 2015-2016 között elkészült „*Válibor Fogadó és vendégház*” kialakítása Badacsonyörsön, mely azóta is a borászathoz kapcsolódó vendéglátás központja. 2018-2019 között egy meglévő épületet alakítottunk vendégházzá és dolgozói szállássá („*Válibor Vendégház és dolgozói szállás*”), majd 2020-2021 között a „*Válibor Vinotéka és Apartman*” kialakításán dolgoztunk Badacsonytomaj központjában. Jelenleg egy újabb vendégház engedélyezési folyamata zajlik, a teljes történetet részletesen a II. Mellékletben mutatom be.

¹⁰ Jelentése: gazdaságos, takarékos, helyes beosztású.

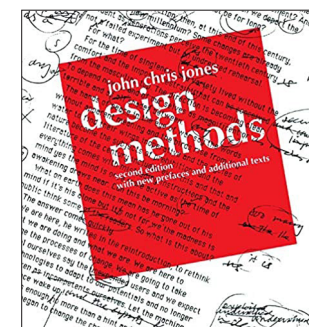
1. ÉPÍTÉSZETI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK

Az építészeti együttműködések kapcsán számos fogalom forog közkézen, ezért kutatásom elején a fogalmi tisztázás alapvető, célja a legmegfelelőbb kifejezés megtalálása, amely az építészetről és a tervező feladatáról kialakult saját tervezői és oktatói nézőpontomat definiálja. A bevezetőben említett szűkítések természetesen már itt is elsődlegesek, ezért az építész és használó közötti együttműködést érintő fogalmakat, megjelenéseket, valamint értelmezési különbségeiket vizsgálom.

1.1. Kollaboratív tervezés / collaborative designing

Az USA-ban és Nyugat-Európában már az 1950-es évek végén és a 60-as évek elején komoly vizsgálatok indultak az építészeti tervezés során a használóval kialakítható viszonyról és annak módszertanáról. Azóta is számos olyan kutatás készül, melyek alapvető célja a tervezés alaptermészetének a megfigyelése, a folyamatok és a praxisok leírása, ami komoly és nehéz vállalat. John Chris Jones, walesi származású, Angliában élő tervező 1970 óta többször és több nyelven újra kiadott Design Methods című könyve¹¹ a témában alpműnek számít. Fontos állítása, hogy a tervezés egy nehezen kivitelezhető és leírható folyamat, mint írja: „Az alapvető probléma az, hogy a tervezőknek a jelenlegi információkból kell megjósolniuk egy olyan jövőbeli állapotot, amely csak akkor jöhet létre, ha a feltételezéseik helyesek.”¹²

Könyvében a tradicionális tervezés mellett, 35 új módszert írt le, elemzett és értékelt egységes szempontok szerint. Az 1992-es kiadás jó lehetőséget ad a visszatekintésre, több mint húsz év távlatából kirajzolódik benne, hogyan változott Jones személyes megítélése is a részvételi tervezéssel szemben. 1970-ben, az új tervezési módszerek kapcsán még szkeptikusan írt az érintett emberek bevonásáról a tervezésbe („*Designing by Committee?*”)¹³, azonban az 1980-as kiadás kiegészítésében már másként fogalmazott. Elmondása szerint a 80-as években nyugaton még tartotta magát az a mítosz – amivel azonban ő akkor már nem értett egyet –, hogy a kreativitás a tehetséges egyéniségek sajátja, ezért a „*tehetséggel nem rendelkező*” emberek csoportja nem tud újat alkotni. A régi és az új tervezési módszerek fontos különbségének vélte, hogy a korábbiakkal szemben, az újabb metodusok engedik az együttműködő tervezést. „*Collaborative designing*” fogalomként nevezi meg ezt a tevékenységet, a kifejezés a latin eredetű „*collaborare, collaboratum*” szavakból ered, ami tulajdonképpen a „*con-laborare = együttműködik, együtt-dolgo-*

¹¹ Jones, John Chris: Design Methods. New York: John Wiley & Sons, Inc. 1992.

¹² saját fordítás. Jones, 1992, 9.

¹³ Jones, 1992, 35.

zik (*con = együtt; laborare = dolgozik*)¹⁴ kifejezésből származik. Jones szerint ez a szemlélet felszabadítja a résztvevőket a rájuk erőltetett ötletektől, miközben a tervezés alapvető természete változik meg. A folyamat eredményessége érdekében alapvető fontosságú, hogy még a koncepcióalkotás és az első rajzok megszületése előtt elinduljon az együttműködés, melyben mindenki a saját képességeinek megfelelően vesz részt. Ahhoz, hogy ez a módszer működjön az emberek gondolkodását is meg kell változtatni, mind önmagukról, mind másokról. Fel kell ismerni, hogy nem rögzített helyzetekről kell gondolkozni, hanem emberekről és kapcsolatokról, amik ráadásul folyamatosan változnak és fejlődnek.¹⁵

Vagyis Jones könyvének második kiadásában kiemeli a gondolkodás változásának szükségességét, az együttműködő tervezést pedig nem módszerként, hanem egy másféle látásmódként értelmezi. Amit ő „*collaborative designing*” névvel illet, arra a későbbiekben mások részvételi tervezésként utalnak, én a diszsertációmban „*kollaboratív tervezésnek*” fordítom, hogy szemléltetni tudjam a két rokon fogalom egymás melletti létezését.

Már ebből az egy példából is látható, hogy számos rokon fogalom létezik, melyek jelentései időről-időre átfednek, azonban gyakran más hangsúlyokat, prioritásokat, szemléletmódokat is jeleznek. A szerteágazó terminológia mellett a bevezetett fogalmak pontos definíciói sokszor hiányoznak, meghatározásuk leginkább közmegegyezésen alapul, mint rögzített. Dolgozatom szempontjából fontos, hogy a legismertebb témámhoz szorosabban kapcsolódó fogalmakat körüljárjam és rendszerezem, ezek saját értelmezését a fejezet végén egy összefoglaló táblázatban adom közre.

14_Arcanum Digitális Tudománytár. Magyar etimológiai szótár: Kollaborál.

15_Jones, 1992. xxxiii-xxxiv.

1.2. Részvételi tervezés / participatory design

A participatív tervezés közismert, tág fogalom, sok mindenre használják, sokféleképpen értelmezik, magyar megfelelőt keresve, részvételi tervezésnek fordíthatjuk, hiszen a latin eredetű „*participatio*” jelentése részvétel, részvétel valami dologban; a „*participans*” a résztvevő, aki valamiben részt vesz; aki „*participál*” az résztvesz, részesül valamiben.¹⁶ Mint ahogy Jones is utalt rá, bár korábban sokan szkeptikusak voltak vele szemben, a részvételi tervezés ideája már a 60-as években megjelent.

1969-ben Sherry P. Arnstein nagyhatású írásában¹⁷ az emberek bevonásának nyolc különböző szintjét azonosította a tervezési folyamatokban, a bevonódás fokozatait egy nyolc lépcsőfokból álló létrával illusztrálja. Az első két szint – a manipuláció és a terápia – nem tekinthető participációnak. A következő hármat – a tájékoztatás, a konzultáció és a kiengesztelés – pedig tokenizmusnak tekinti, vagyis csak az együttműködés látszatát keltik, de igazi bevonás nem történik ezekben az esetekben sem. A valódi participáció szerint csak az utolsó három szinten valósul meg, ezek a partnerség (6. szint), a felhatalmazás vagy átruházott hatáskörök (7. szint) és a polgári kontroll (8. szint).

A partnerség (6. szint) során a hatalom birtokosai (állami intézmények, tisztviselők vagy adminisztrátorok) különböző tárgyalási helyzetekben ténylegesen megosztják a polgárokkal a tervezés és a döntéshozás felelősségét. Lehetőséget adnak számukra esetleges vétó kinyilvánítására, beleszólhatnak a finanszírozás elosztásába, illetve igényeiket legalább részben teljesítik. Ezek a partnerségek sok esetben nem önként felajánlott együttműködések, hanem gyakorta a polgárok kényszerítik ki, tiltakozások és közösségi megmozdulások, szerveződések eszközeivel.

Ezzel szemben felhatalmazásról (7. szint) akkor beszélhetünk, amikor a hatalom birtokosai legalább részben átadják a kontrollt, a vezetést, a finanszírozás elosztásának koordinálását és a döntéshozatal lehetőségét a polgároknak. Jó példa erre, amikor nem a város határozza meg a tervezési programot, hanem a polgárokból álló csoport vagy szervezet. A nézeteltérések elkerülésének érdekében, célszerű a hatalom birtokosainak kezdeményeznie ezt a folyamatot, még a polgári nyomás megjelenése előtt.

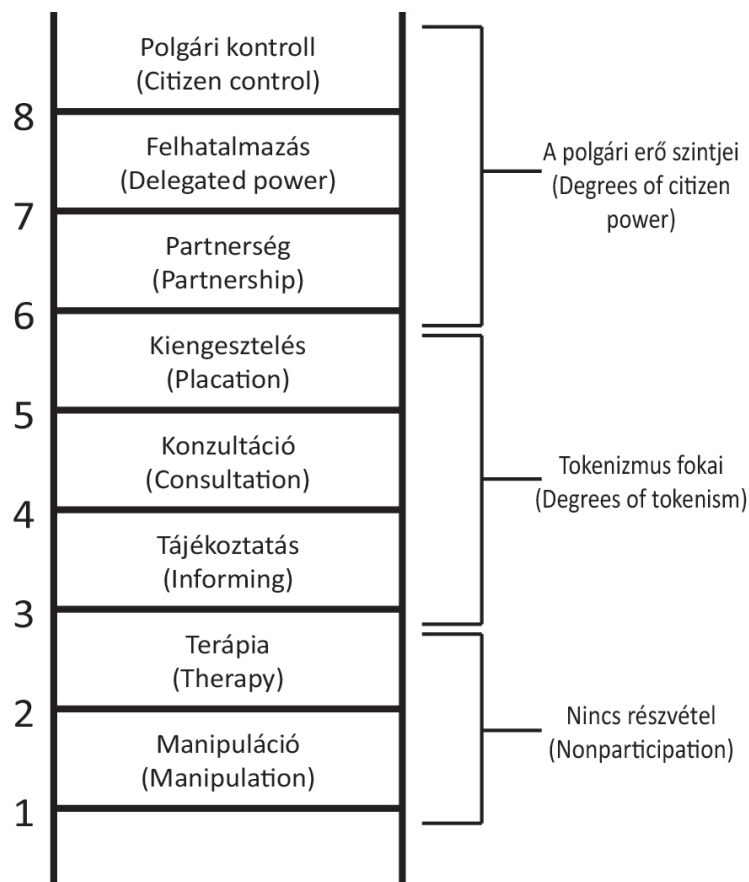
A legmagasabbra pozícionált polgári kontroll (8. szint) esetén a résztvevők, polgárok egy olyan programot vagy intézményt irányíthatnak, ami teljes felelősséget kap politikai és vezetői kérdésekben. Jó példa erre, amikor egy projekt során az állami finanszírozás közvetlenül egy közösségi szervezethez kerül, ami teljes kontrollt gyakorolhat a pénzek elosztása felett.

16_Arcanum Digitális Tudománytár. A Pallas nagy lexikona: Participatio.

17_Arnstein, Sherry: Ladder of Citizen Participation. 1969.

Természetesen, mint a legtöbb modellnek, „Arnstein létrájának” is vannak korlátai. A kétdimenziós modellek gyakran egyszerűsítések, amelyekben nehéz árnyalni a valóélet összetett viszonyait, a hierarchikus ábrázolás pedig automatikusan azt az érzetet kelti, hogy lentről felfelé haladva egyre értékesebb és jobb megoldásokat találunk. Ezzel szemben, bizonyos esetekben az alacsonyabban elhelyezkedő modellek alkalmasabbak lehetnek, mint a magasabban pozícionáltak. Ezzel Arnstein is tisztában volt és modelljének több hiányosságát maga is leírta.

A kontroll gyakorlását ráadásul nem csak a hatalom szemszögéből értelmezhetjük, hiszen a tervezési folyamatban az építész is jelentős kontrollal rendelkezik, maga is hatalmi helyzetben van. Az, hogy a tervezés során milyen mértékben nyit az építész a használók felé, sok tényezőn múlik, de már a fentiek is jól szemléltetik, hogy a részvételi tervezés milyen tágas kifejezés. Gyűjtő fogalomnak tekinthető, amit számos szempontból tovább kategorizálhatunk és árnyalhatunk.

1. ábra_Sherry Arnstein:
A polgári participáció létrája
(saját fordítás)

1.3. Szolidáris építészet

Amennyiben a részvételi tervezés tág fogalmi keret, úgy az egyik részterületének tekinthető szolidáris építészet is az. A francia eredetű szolidáris szó jelentése: „összetartó, egyetértő; támogató, egymásért kölcsönösen kiálló.” A szolidaritás pedig „kölcönös kötelesség- és segítségvállalás közös érdekek alapján”¹⁸. Vagyis a szolidáris építészet egy az egészért és mindenkiért felelős tervezői hozzáállást jelent, olyan globális szemléletet, ahol a valós használati igényből kiinduló, minden aspektusra figyelő, racionális építés történik. Ezért a kutatási tervem első rögzítésekor úgy éreztem, hogy a szolidáris szóval jellemezhető legjobban a számomra követendőnek tartott építészeti hozzáállás. Azonban számos alkalommal megtapasztaltam, hogy mások félreértették ezt a szóhasználatot. Értelmezése ugyanis szakmánkban erősen összefonódik a szociális építészettel, gyakran annak szinonimájaként használják, ami a társadalmi felelősségvállaláshoz és a nehéz sorsú közösségek felé odaforduló, ahhoz szorosan kötődő tervezői magatartást jelent. Fazekas Katalin DLA értekezése¹⁹ is jól szemlélteti, hogy gyakorta a szociális és a segítő építészet szinonimájaként használják a szolidáris építészetet. Ezzel a jelentésbeli azonossággal bár én nem értek egyet, véleményem szerint a szociális mindig szolidáris, de nem minden szolidáris szociális, mégis, hosszas gondolkodás után, végül úgy döntöttem, hogy más kifejezést kell találnom témám artikulálásához, más szavakkal kell elmondanom, leírnom, amit szeretnék.

18_Arcanum Digitális Tudománytár. Magyar etimológiai szótár: Szolidáris.

19_Fazekas Katalin: Közösség és építészet. Komplex tervezői megközelítések – DLA értekezés, BME Építőművészeti Doktori Iskola. Budapest, 2017.

20_Design Council, 2008. Inclusive Design Education Resource. Design Council, London, UK. Idézi: Clarkson, P. John – Coleman, R.: History of Inclusive Design in the UK, Applied Ergonomics, 2013, 1.

21_Arcanum Digitális Tudománytár. A Pallas nagy lexikona: Incl.

22_Réthy Endréné: A speciális szükségletű gyermekek nevelése, oktatása Európában. Az integráció és inklúzió elméleti és gyakorlati kérdései. In: Magyar Pedagógia, 102. évf., (2002.) 3. szám 281.

1.4. Befogadó tervezés / inclusive design

Nemzetközi szinten a tervezés számos szakterületén, így pl. webdesignban, terméktervezésben, formatervezésben az „inclusive design” kifejezés terjedt el, melyet befogadó tervezésnek fordíthatunk. Az Egyesült Királyság Design Tanácsa 2008-ban a tervezés egy olyan általános megközelítéseként definiálta, amelyben a tervezők biztosítják, hogy termékeik és szolgáltatásaik a lehető legszélesebb közönség igényeinek megfeleljenek, kortól és képességektől függetlenül.²⁰ Nemzetközi szinten gyakorta alkalmazzák az idősek és fogyatékkal élők társadalmi beilleszkedése kapcsán. A latin eredetű „inclusive” szó jelentése „bezárólag, befoglalólag”²¹. Hazánkban az inklúzió a közoktatás fontos alap szava, az integráció társfogalma. Az inklúzív oktatás az eltérő képességű egyének teljeskörű integrációjára törekszik.²²

Saját értelmezésemben a befogadó szemléletű tervezés a használó érdekeinek maximális mértékű szem előtt tartását és intenzív bevonását jelenti, ezért felmerült bennem az inklúzív tervezés terminusának használata, így a 4. fejezet végén is megtalálható saját munkámról korábban írt cikkemben²³ ezt a kifejezést alkalmaztam. Azóta ezt átértékelve, úgy gondolom, hogy ennek a fogalomnak a speciális használói csoportokkal és igényeikkel kapcsolatos értelmezése félrevezető lehet mások számára, így a továbbiakban más kifejezést fogok használni saját alkotói hozzáállásom leírására.

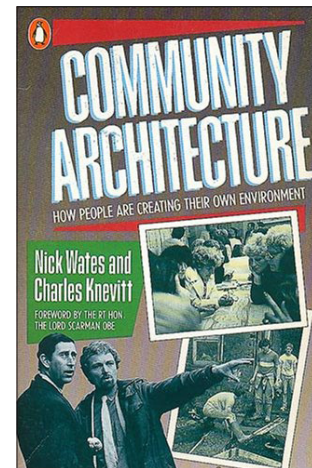
1.5. Közösségi tervezés / community planning/architecture

A közösségi tervezés fogalmaköre is nagyon tágra értelmezhető, a témakört részletesen, példák bemutatásával járja körbe a 2010-ben megjelent „Architecture, Participation and Society” című könyv²⁴, mely az angol „community architecture” kifejezés megjelenésének vizsgálatához Wates és Knevitt 1987-es könyvét²⁵ veszi alapul. Ebben a könyvben a szerzők a fogalom első definiálását Fred Pooley, RIBA²⁶ elnök nevéhez kötik²⁷, aki a közösségek számára a helyi hatóságok által biztosított építészeti értette ezalatt az 1970-es évek elején. Ezt az értelmezést azonban később sokan vitatták és át is alakult. A közösségi tervezés pontosításához Wates és Knevitt egy összehasonlító táblázatban mutatja be a különbségeket a hagyományos építészettel szemben.²⁸ Legfontosabb, ma is érvényes megállapításaik, hogy a közösségi tervezés során a használók lehetőséget kapnak arra, hogy részt vegyenek saját környezetük tervezésében, fejleszté-

23_Bedecs-Varga Éva: Inklúzív tervezés a belvárosban – Bedecs-Varga Éva építész lakásátalakítása. In: Építészfórum. 2020.09.15.

24_Jenkins, Paul – Forsyth, Leslie (szerk.): Architecture, Participation and Society. Abingdon: Routledge, 2010.

25_Wates, Nick – Knevitt, Charles: Community Architecture. How people are creating their own environment. London: Penguins Books Ltd. 1987.

26_RIBA= Royal Institute of British Architects. Magyarul: Angol Építészek Királyi Intézete, az angol építészek szakmai szervezete.

27_Wates – Knevitt, 1987, 32.

28_Wates – Knevitt, 1987, 24-25.

29_Facilitátor: egy olyan személy, aki segít csoportoknak, csapatoknak megérteni a közös céljait és megtervezni, miképp érik el ezeket. Eközben ő semleges marad, nem foglal állást a kérdésekben, hanem a csoport figyelmét vezeti, valamint a fontos dolgokra fókuszálja. In: Wikipédia: Facilitátor.

30_A programokról és az eredményeiről részletesen a róla megjelent összefoglaló kiadványban lehet olvasni: Borsos Melinda DLA – Dimitrijevic Tijana DLA (szerk.): Közösségi tervezés konferencia és kerekasztal. Budapest, 2020.

31_Ahogy az a konferenciáról megjelent kötet is rögzíti, Alföldi György, Balázs Mihály és Pálffy Sándor építészek is külön kitértek ezekre a különbségekre és hasonlóságokra.

32_Borsos – Dimitrijevic, 2020, 66.

sében és értékelésében, eseteként fizikailag is részt vehetnek az építésben. A használók és a tervezők között kreatív szövetség, partneri munkakapcsolat jön létre, a használó úgy érezheti, hogy a tervező felelősséggel tartozik irányába. Az építész facilitátor²⁹, hatékony tanácsadó és szakember egyszerre ebben a folyamatban.

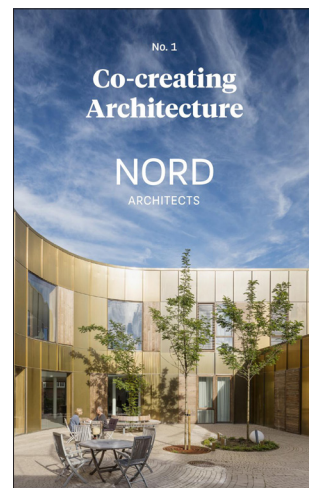
A magyar „közösségi tervezés” kifejezés sokféle jelentésére lényeges kitérni. A 2019. novemberében, Borsos Melinda és Dimitrijevic Tijana szervezésében, „Közösségi tervezés konferencia és kerekasztal” címmel, Budapesten lezajlott két egynapos rendezvénysorozaton megtapasztalhattuk, hogy mennyi mindent érthetünk a kifejezés alatt.³⁰ Elsőként egy konferencia keretében építészek osztották meg a témával kapcsolatos tervezési és oktatási tapasztalataikat. Ezután Somogyi Krisztina csoportosan szervezett beszélgetéseket indított el, amelyen a közösségi tervezés fogalmakörét és meghatározását járták körbe a résztvevők, elsőként is azt, hogy ki mit ért közösségi tervezés alatt; mik az eszközei, módszerei; milyen pluszt ad; mik a buktatók; miért fontos; milyen tudás/képesség kell hozzá; stb. Több csoportban is elhangzott³¹, hogy a közösségi tervezés különböző szituációkban jelenik meg, melyek közül, nem mindegyik előre mutató. Ugyanis lehet tervezni:

- közösségBEN = csapatban, közösen;
- közösségNEK = a közösség igényeinek megfelelően;
- közösségGEL = a tervező a közösséggel vagy a közösség a közösséggel dolgozik;
- közösségET = amely során új közösség jön létre;
- közösségGEL SZEMBEN = a közösség igényeinek, akaratának ellenében.³²

Vagyis a közösségi tervezés fogalmának tágassága bizonyos esetekben a részvételi tervezésen is túlmutat.

1.6. Együtt-alkotás / co-creation / co-creative architecture

Az angol eredetű „creation” szó jelentése: teremtés, alkotás; a „creative” szóé pedig kreatív, alkotó, teremtő. Az északi építészetben komoly hagyománya van a részvételi tervezésnek. Dániában például a 2000-es években és utána alakult építészi irodák új generációja a világ globális társadalmi változásaira innovatív és hathatós tervezői válaszokat kínál, melynek kulcsa véleményük szerint a „co-creation”, vagyis az együtt-alkotás, mely a kreatív tervezési folyamat során nyit a használók, a döntéshozók és a szakértők széles köre felé, hogy közösen együttműködve fejlessék az egyes projekteket. Módszerük eredménye egy olyan építészet, ami fontos stratégiai eszköz lehet a társadalom fejlődésében is. Az ilyen szemléletben alkotó dán irodák és stratégiáik bemutatására 2020-ban Birgitte Kleis „Co-creating Architecture” címmel könyvsorozatot indított, melynek eddig két kötete jelent meg³³. A második kötetben szerepel Boris Brorman Jensen, dán építész és szaktanácsadó tanulmánya³⁴, aki magának a „co-creation” koncepciójának az eredetétől indul, ami C. K. Prahalad, vállalati és társadalmi stratégia és Venkatram Ramaswamy, marketing professzor, közös írásában³⁵ jelent meg először, 2000-ben. Azóta egyre több iparág és szakma alkalmazza, beleértve az építészeket és a tervezőket. Jensen felveti azt az izgalmas kérdést is, hogy az együtt-alkotás tényleg új jelenség-e az építészetben? Nem jelent-e az építészet önmagában egy nyitott folyamatot, amely építészek, megrendelők, befektetők, hivatalok, szakemberek és polgárok közös munkájának az eredménye? Okfejtésében kitér a sztárépítészet jelenségére is, mely több ponton szemben áll a fenti ideával. Végül arra a megállapításra jut, hogy az együtt-alkotás során az építész a hagyományos szereptől eltérően egy agilis facilitátor, aki a közös ismeretszerzésre, a történetmesélésre és az értékek konszolidációjára, megszilárdítására fókuszál. Fontos rögzíteni, hogy ez a nyitott folyamat nem jelenti az építészeti döntések átruházását, az mindig a tervezők kezében marad.

33_Kleis, Birgitte (szerk.): Co-creating Architecture No. 1. NORD Architects. Copenhagen: 10 · Grafisk Design & Forlag, 2020. és Kleis, Birgitte (szerk.): Co-creating Architecture No. 2. EFFEKT. Copenhagen: 10 · Grafisk Design & Forlag, 2020.

1.7. Együtt-működő építészet / co-operating architecture

Saját tervezői szemléletemhez a „co-creative architecture” áll legközelebb, de ezt tovább árnyalom. A megfelelő magyar kifejezést keresve az „együtt-működő építészet” jelenti számomra azt a nyílt tervezési folyamatot, melyben a résztvevők (tervezők, megbízók, használók, szakértők) saját kompetenciájuknak megfelelően, eltérő súllyal, érdekekkel és tudásokkal, de egymással összehangoltan, aktívan vesznek részt. Az „együtt-működés” az első párbeszéddel indul, akár már a programalkotást megelőzően, de mindenképpen az első rajzok megszületése előtt. A résztvevők munkájuk eredményeként egy közös alkotást hoznak létre, amelyet – ha más értelemben is – de mindenki magának érezhet. Ebben a fogalomban érzem legerőteljesebben megjelenni azt, hogy ez egy olyan tervezői szemlélet, mely az emberek közötti párbeszéd lényegiségét hangsúlyozza. Fontosnak érzem – ezért használom ezzel a speciális helyesírással – a kifejezés kötőjeles írásmódját, ami szándékom szerint kiemeli az összetett szó egyes tagjainak a jelentését. Angol megfelelőt keresve a „co-operating architecture” kifejezést érzem leginkább találónak. A „co-” előtag, mint melléknévképző, jelentése együttesen, közösen, míg az „operating” szó többértelmű, egyszerre jelent dolgozót és működőt. Vagyis az „együtt-működő” és „co-operating” kifejezések számomra mindkét nyelven azt fejezi ki, hogy a tervezés folyamata csak együtt működhet.

Az „együtt-működő építészet” tág folyamatán belül disszertációm az építészek és a használók között kialakuló dialógusra fókuszál, melyet „építő párbeszéd”-nek nevezek és dolgozatomban a tervezés időszakában vizsgálom. A kifejezést egyik témavezetőmmel, Somogyi Krisztinával közösen alkottuk. Az „építő párbeszéd” a tervezés előtt kezdődik, célja a valós használati igények minél pontosabb megismerése, alapja pedig az a felismerés, hogy a használónak is van érvényes élménye, tudása, gondolata, ami értékes információ a tervezés során. A résztvevők számos eszközt bevetnek a kommunikáció elősegítésére és hosszú utat járnak be együtt, melynek alapja az egymásra figyelem. Az alkalmazott technikák segítik a használót megfogalmazni az igényeit, az építész pedig leolvasni, megérteni azok valós szándékát, vagyis egy közös nyelv kialakítására törekszenek.

Kutatásom elején, a fogalmi tisztázás lezárásaként fontos kiemelni, hogy a megrendelő vagy az építető sok megbízás esetében nem azonos a használóval. Egy családi ház esetében bár gyakori, hogy a kettő egy és ugyanaz, azonban egy társasház,

34_Jensen, Boris Brorman: Co-creative Architecture. In: Kleis, Birgitte (szerk.): Co-creating Architecture No. 2. EFFEKT. Copenhagen: 10 · Grafisk Design & Forlag, 2020, 95.

35_Prahalad, C. K. – Ramaswamy, Venkatram: Co-opting Customer Competences. In: Harvard Business Review, Jan/Feb 2000, vol. 78 Issue 1, 79. Idézi: Jensen, 2020, 96.

vagy középület esetében ez kimondottan atipikus. Különösen nagy a felelőssége az építésznek, hogy a helyeket használók érdekeit és szempontjait is képviselje a tervezési folyamat során, amikor megbízó és használó (részben) eltérő személyeket jelent. 36_Borsos – Dimitrijevic, 2020, 66.

Kollaboratív tervezés / Collaborative designing	Gyűjtőfogalom, olyan tervezési folyamatokat jelent, melyekben több ember egymással együttműködve, saját kompetenciája szerint vesz részt. Ez nem egy módszer, hanem egy a korábbiaktól eltérő, másféle látásmód.
Részvételi tervezés / Participatory design	Gyűjtőfogalom, a kollaboratív tervezés társfogalma. Számos szinten értelmezhető a bevonódás és együttműködés szintje szerint.
Szolidáris építészet	Az egészért és mindenkiért felelős tervezői hozzáállás. Egy olyan globális szemléletet, ahol a valós használati igényből kiinduló, minden aspektusra figyelő, racionális építés történik. (Gyakran használják a szociális építészet szinonimájaként, ami félrevezető.)
Befogadó tervezés / Inclusive design	A használó érdekeit maximális mértékben szem előtt tartó és a használót intenzíven bevonó tervezési folyamat. (Gyakran a speciális használói csoportokkal és igényeikkel kapcsolatosan értelmezik, ami félrevezető lehet.)
Közösségi tervezés / Community planning / Community architecture	Tágas fogalom, mely a részvételi tervezésen is túl mutathat. Számos aspektusa van, sokféle szituációban jelenik meg, melyek lehetnek: - közösségBEN tervezés = csapatban, közösen; - közösségNEK = a közösség igényeinek megfelelően; - közösségGEL = a tervező a közösséggel vagy a közösség a közösséggel dolgozik; - közösségET = amely során új közösség jön létre; - közösségGEL SZEMBEN = a közösség igényeinek, akaratának ellenében. ³⁶ Általánosan a használók és a tervezők közötti kreatív partneri kapcsolat, amely során a használók lehetőséget kapnak arra, hogy részt vegyenek saját környezetük tervezésében, fejlesztésében és értékelésében, eseteként a fizikai építésben is. Az építés a folyamatban egy facilitátor, egy hatékony tanácsadó és egy szakember is egyszerre.
Együtt-alkotás / Co-creation / Co-creative architecture	Kreatív tervezési folyamat, mely nyit a használók, a döntéshozók és a szakértők széles köre felé, hogy közösen együttműködve fejlesszék az egyes projekteket, miközben az építészeti döntések mindvégig a tervezők kezében maradnak.
Együtt-működő építészet/ Co-operating architecture	Az együtt-alkotás társfogalma. Egy nyílt tervezési folyamat, melyben a résztvevők (tervezők, megbízók, használók, szakértő) saját kompetenciájuknak megfelelően, eltérő súllyal, érdekekkel és tudásokkal, de egymással összehangoltan, aktívan vesznek részt.
Építő párbeszéd / Constructive dialogue	Az együtt-működő építészet tág folyamatán belül az építészek és a használók között kialakuló dialógus, mely gyakran a konkrét tervezési feladat körvonalazódása előtt indul.

2.ábra _Áttekintő táblázat az építészeti együttműködésekkel kapcsolatos kifejezések saját értelmezésére (saját ábra)

1.TÉZIS – ÉPÍTÉSZETI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK

Az EGYÜTT-MŰKÖDŐ ÉPÍTÉSZET nyílt tervezési folyamat, melyben a résztvevők, azaz a tervezők, megbízók, használók és szakértők saját kompetenciájuknak megfelelően, eltérő súllyal, érdekekkel és tudásokkal, de egymással összehangoltan, aktívan vesznek részt. Munkájuk eredményeként közös alkotást hoznak létre, amelyet – ha más értelemben is – de mindenki magáénak érezhet.

ÉPÍTŐ PÁRBESZÉD-nek nevezem az építészek és a használók között megvalósuló „*együtt-működést*”, melynek alapja a bizalom és a közös nyelv kialakítása, célja a valós használati igények minél pontosabb megismerése és a mindkét fél számára optimális építés támogatása. Az építészeti tervezés abból a felismerésből indít, hogy a használónak is van érvényes élménye, tudása, gondolata a térről, ami értékes információ a tervezés során. Ez a szemlélet az emberi párbeszéd fontosságát hangsúlyozza.

2. A GONDOLKODÁS VÁLTOZÁSA

A világ változásával az emberi gondolkodás is folyamatosan alakul, ami életünk minden területére, így az építészetre is hatással van. Balázs Mihály 2016-ban így fogalmazta ezt meg: „Észre kell vennünk, hogy valami egészen új formálódik a világban és ebben a helyzetben az építészet és a vele együttműködő tudományterületek képviselőinek soha nem tapasztalt új, közös feladata van.”³⁷ A szerepek és a feladatok bővülnek, módosulnak, amit szem előtt kell tartanunk és alkalmazkodnunk kell a gondolkodás változásához.

2.1. A szintetizáló gondolkodás evolúciója

A gondolkodás változásának folyamatára és annak struktúrájára szemléletesen mutatott rá Gyarmathy Éva³⁸ 2018 szeptemberében doktori iskolánkban tartott előadásában³⁹. A tudomány és a harmadik kultúra című írásában is kiemeli, hogy John Dewey és Arthur Bentley filozófusok 1949-ben publikált könyvükben⁴⁰ az emberi gondolkodás három különböző, időben elváló szakaszát határozzák meg, amelyeket három meghatározó fizikus (Arisztotelész, Newton és Einstein) tudományos világképével fémjelznek. Az első, a „self-action”, az arisztotelészi fizika szemléletét tükrözi: a megismerés elemei egy holisztikus egész kötött részei, az írásbeliség elterjedése előtti korszak jellemzője ez. Másodikként az „inter-action” fogalmával jellemzik a gondolkodást, alapja a rendszerezett tudás, a szabályok felismerése és használata: jól jellemzi ezt a korszakot a newtoni fizika. A világ megértésének alapja, a nagy egész egyre kisebb részekre bontása, melyek könnyebben vizsgálhatók és megismerhetők. Majd a részek ismeretéből megérthető a teljes összefüggés, a nagy egész is. Ehhez a gondolkodásmódhoz köthető az írásbeliség kora. Harmadikként említik a „trans-action” gondolkodást, ami a fizikában a relativitáselmélet megjelenésével köthető össze. Ebben a modellben a megfigyelő és a megfigyelt helyzete is folyamatos változásban van. Egy olyan kritikai gondolkodás ez, mely tekintettel van az állandó változásra, szintetizál és átlátja az összefüggéseket, így a megismerési folyamat folyamatos újra-alkotást jelent. Ez a korszak, amit Gyarmathy Éva „Harmadik kultúraként”⁴¹ nevez meg, mások infokommunikációs korszaként utalnak rá, az előző két kultúra szintézisének tekinthető. Ebben az új kultúrában újfajta kihívásoknak kell megfelelnünk, felvértezve az előző kor megoldókulcsaival, amelyek sokszor azonban nem célravezetőek. Mint mondja:

37_Kerékyártó Béla PhD – Szabó Levente DLA (szerk.): *Építészet & Oktatás – a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2015/16.* Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2016, 32.

38_Dr. habil. Gyarmathy Éva PhD, pszichológus, a magyarországi Diszlexia Központ megalapítója (2008), kutatási területei többek között a kognitív pszichológia, intelligencia, kreativitás, információ feldolgozási sajátosságok.

39_BME Építőművészeti Doktori Iskola (szervező: Balázs Mihály): Gyarmathy Éva előadása. Budapest, BME K210, 2018.09.26.

40_Dewey, John – Bentley, Arthur: *Knowing and the Known.* Boston: Beacon Press, 1949.
In: Gyarmathy Éva: *A tudomány és a harmadik kultúra.*
In: Székely Levente (szerk.): *Fókuszpontok: Úton az ifjúság megismerése felé.* Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 2016, 80.

41_Gyarmathy Éva: *A tudomány és a harmadik kultúra.*
In: Székely Levente (szerk.): *Fókuszpontok: Úton az ifjúság megismerése felé.* Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 2016, 80.

„Egy gyorsan változó világban a legjobb, ha jól tudsz tanulni, felejteni és újrat tanulni.”⁴² A „Harmadik kultúra” új kihívásaihoz új stratégiák szükségesek az élet minden területén, így az építészetben is. Kiemelten fontos, hogy folyamatosan alkalmazkodni tudjunk az újonnan adódó helyzetekhez. Ez a fajta életmód – továbbra is Gyarmathy érvelésénél maradva – közel áll a gyűjtőgető-vadászó emberéhez, aki impulzív, fontos számára a térbeli tájékozódás, a vizualitás és nélkülözhetetlen a tevékenysége végzése során az együttműködés. Nem raktároz és halmoz fel anyagokat, információkat – mint azt a mezőgazdasági kultúra embere tette – hanem megszerzi, le vadássza pont azt, amire éppen szüksége van. Folyamatosan keres, kalandozik, a találatokból kiválasztja a számára szükségeset, megszerzi, majd továbblép. Erősen támaszkodik a sejtéseire és megérzéseire, mer kockáztatni, kipróbálni új dolgokat. Ezt átfordítva a mai világunkra a sikeresség hívószavai: autonómia, harmónia, együttműködés, kritikai gondolkodás, „carpe diem” és a bizonytalanság elfogadása. Fontos ezért a problémamegoldás képességének erősítése. A konfliktuskerülés nem jó stratégia, mert a problémák lehetőségeket jelentenek, melyek megoldásával rengeteget tanulhatunk mind önmagunkról, mind a világról egyaránt. Rugalmasnak és mobilisnak kell lennünk, ami az eltérő feladatokhoz igazodást lehetővé teszi.

Ez a „trans-action” gondolkodás jelenik meg a környezetpszichológiában is, amikor ember és környezetének viszonyát egy tranzakcionális viszonyként modellezik, amit részletesebben a 3.1-es fejezetben fejték ki.

2.2. Az építész szerepének alakulása

A gondolkodás változása az építés szerepére is hatással van, egészen a 19. század elejéig általában az építőmester egy személyben felelt az épület megtervezéséért és a kivitelezés lebonyolításáért egyaránt. Az ipari forradalom hatására az építőipar jelentős fejlődésen ment át: új építőanyagok kifejlesztésével az építés folyamata egyre bonyolultabbá vált, új épülettípusok jelentek meg, valamint a szabályzatok is egyre összetettebbek lettek. A korábbi építőmesterek már nem tudtak egy személyben megfelelni egyszerre ennyi kihívásnak, így a század második felére a tervező építész szerep különvált, először a kivitelező alkalmazottjaként (hamar kiderült, hogy ez nem jó megoldás), majd az építető partnereként talált magának új helyet. A 19.

42_Gyarmathy.
In: Székely, 2016, 80.

43_Déry Attila:
A tervező építés szerepe.
In: Déry Attila: A forma
visszaszerzése. Budapest: Terc Kft.
2002, 9.

44_Golda János (1953-) építész,
1990-től az M-Teampannon Építész
és Mérnök Iroda ügyvezetője,
2006-tól a Piarista Rend
főépítésze, 2016-tól a Magyar
Építőművészek Szövetségének
alelnöke. A szakma több díjjal is
elismerte már munkáját (Kotsis
Iván érem – 2019, Prima-díj –
2013, Pro Architectura-díj – 2006
és 2013, Ybl Miklós díj – 2000).

45_Zsille Ákos: Rész és egész
(részeg ész) – beszélgetés Golda
János Ybl-díjas építésszel.
In: Építészfórum, 2015. 08. 28.

század végére már hazánkban is kialakult az építető – tervező – vállalkozó – hatóság négyese, akik az építési folyamat főszereplői ma is.⁴³

Bár az a modell még ma is megállja a helyét, a szerepek folyamatosan alakulnak. Így az emberek ma egyre több tudással rendelkeznek az építőanyagokról, technológiákról és az építéssel összefüggő folyamatokról. Megosztják egymással tapasztalataikat és a stílus ötletek is megszorodtak, az online térben az építészeti megoldások kész terméként vannak jelen. A speciális igények és a törvényi előírások növekedésével egyedi feladatok jelentek meg, ami az építész szakma differenciálásához vezetett, azaz egyre több szakterület jött már eddig is létre, melyek a tervezés folyamatának mind-mind résztvevőivé válnak. Egy építész ma különböző szakmérnökökkel és szakágakkal közösen tervez, ugyanakkor tervezőként fontos szerepe lett, hogy a speciális tudások között ő közvetít, irányít. Munkája sokszor olyan, mint egy karmesteré, akinek a mozdulatára zenévé áll össze a sokféle hangszer játéka. Golda Jánost⁴⁴ idézve: „...A tervezés bonyolult folyamatában az építész médium, vagyis közvetítő...kusza erővonalak hálójában, folyamatos keresztúton dolgozik.”⁴⁵ Ráadásul nincs két egyforma telek, hely, megrendelő, használó, igény, azaz minden eset egyedi és összetett, még ha a megbízó esetleg ezt nem is látja át a munka kezdetén. Az építésznek a rendelkezésére álló egyre több adatot rendszereznie kell, ezek sokaságából is adódóan, azonban már nem cél a teljes anyag fejben raktározása, a lényeg az adott feladathoz megfelelő tudás gyors megtalálása. Ez a „trans-action” szemlélet építészeti alkalmazása. Ezt a gondolkodást hatékonyan segítik az informatika vívmányai, de a humán oldal, a személyes interakciók elengedhetetlenek maradnak az egyedi megoldásokhoz.

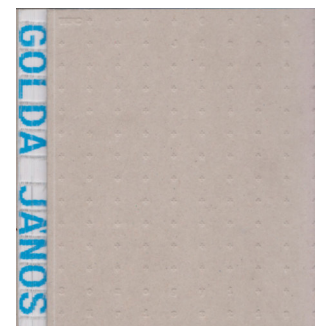
2.3. Rátalálás a „jó kérdésre”, a valódi tervezési feladatra

A különböző területek integrálása mellett szintén fontos feladata az építésznek, hogy – megfigyelésem szerint egyre gyakrabban – neki kell megfogalmaznia magát a feladatot is. Tehát már azokat a térre és térhasználatra vonatkozó kérdéseket is ő teszi fel, amikre majd a válaszokat keresi a tervezés során, amihez komoly kutatást kell végeznie. Számtalanszor szembesülünk azzal, hogy a megrendelő nem pontosan méri fel saját igényeit, bár szeretne építeni valamit, de nem tudja igazán jól megfogalmazni, hogy mit és hogyan, sőt néha még azt sem tudja, hogy hol vagy hová. A tervezési megbízás első és nagyon fontos része a tervezési feladat meghatározása, vagyis az építész már a program megalkotásában is komoly szerepet kap. Kutatja a pontos tervezési kérdést, hogy esélye legyen releváns építészeti választ adnia rá.

Előfordul persze olyan is, mikor az építész megbízása kimonodottan a tervezési program elkészítésére szól. Nagyobb beruházások, középületek vagy épületkomplexumok (pl. kórházak, konferencia központ stb.) esetén gyakori az előkészítő vagy tanulmány tervezés folyamata, aminek eredménye a használói igények, anyagi lehetőségek, a tervezési program és a jogszabályi környezet tisztázása. Ekkor a megvalósuló épület tényleges tervezési feladata egy külön szerződés, vagy tervpályázat keretében történik, egy későbbi időpontban.

Máskor konkrét tervezési programmal érkezik a megrendelő, pontos méretekkel és technikai paraméterekkel, mintha egy létező mátrix lenne a kezében és „csak” le kell rajzolni az építésznek azt az egyetlen jó megoldást, ami ezeknek a paramétereknek precízen megfelel. Az építész feladata azonban ekkor is ennél sokkal összetettebb. Golda János, a Magyar Építőművészek Szövetségének alelnökéként tartott köszöntőjében⁴⁶ kiemelte az építészek azon feladatát, hogy nem elegendő a megrendelő elvárt igényeinek megfelelni. Az építésznek felelőssége, hogy mérlegelje ezen igények valóság alapját is. A 2018-ban addigi munkásságáról megjelent könyvben⁴⁷ is elmondta, hogy mára gyengeségnek tartja, ha egy építész kritika nélkül azonosul az építető igényeivel. Az épületek létrehozása nem egyszeri és végleges, hanem része egy fejlődési folyamatnak, amiben fontos a tervezési program újraértelmezése, a valós igények megértése és a tényleges feladatok megtalálása, vagyis a kritikai gondolkodás. Ez egy keresési folyamat, amely során magát a tervezési feladatot kutatjuk. A releváns válaszokat pedig csak azután talál-

46_ Golda János köszöntője elhangzott 2019. 06. 07-én az Építészeti és kultúra könyvbemutató – Természet és építészeti kiállítás megnyitóján, a Magyar Építész Ház udvarán (Budapest, VIII. Ötpacsirta utca 2.)

47_ Somogyi Krisztina: Golda János. Budapest: TERC Kft. 2018, 44.

48_ Alejandro Aravena (1967-) chilei származású, Pritzker-díjas (2016) építész, az Elemental építésziroda alapítója.

49_ Winston, Anna: Architects “are never taught the right thing” says 2016 Pritzker laureate Alejandro Aravena. In: Dezeen, 2016. 01. 13. (saját fordítás)

50_ U. Nagy Gábor visszaemlékezése, saját forrás.

51_ Tomay Tamás (1948-2021) építész, munkásságát a szakma számos díjjal elismerte (MÉSZ emlékérem – 1984, Ybl-díj – 1985, Építőipari Nívódíj – 1985, Év Lakóháza díj – 1992, Pro Architectura díj – 2000, Év Szép Háza díj – 2001, Molnár Farkas díj – 2004, Prima díj – 2015, Kotsis Iván díj – 2017).

52_ Beszélgetés Tomay Tamással és Zombor Gáborral (szervező: Klobusovszki Péter). BME Építőművészeti Doktori Iskola. Budapest, BME K210, 2018. 10. 10.

53_ A ház címe: Budapest, II. kerület, Daru utca 5/A. Tervezés: 2009-2012

54_ A történet teljességéhez azonban hozzátartozik, hogy az átalakítás mégis megvalósult, mert a megbízó később visszatért Tomayhoz és kérte a tervezés folytatását.

hatjuk meg, ha sikerült feltennünk a megfelelő tervezői kérdést. Ahogy Alejandro Aravena⁴⁸ közismert mondásában is megfogalmazta: „...a kérdést keressük, nem a választ. Nincs rosszabb, mint jól megválaszolni egy rosszul feltett kérdést.”⁴⁹

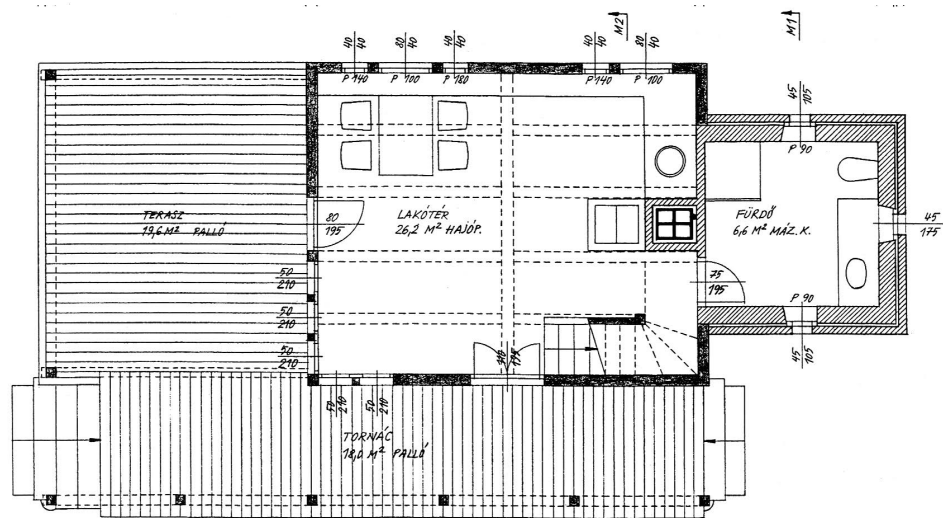
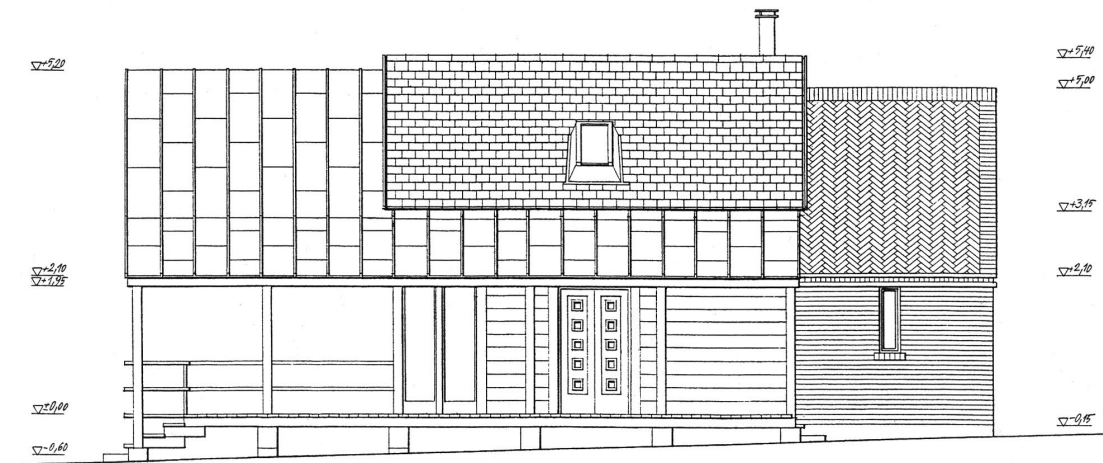
2.4. A tervezési feladat újraértelmezésének példái

Kiemelek két kapcsolódó hazai példát és egy saját munkát annak érdekében, hogy szemléltessem a kritikai gondolkodás használatának, a tervezési feladat újraértelmezésének és a valós használati igények megértésének fontosságát.

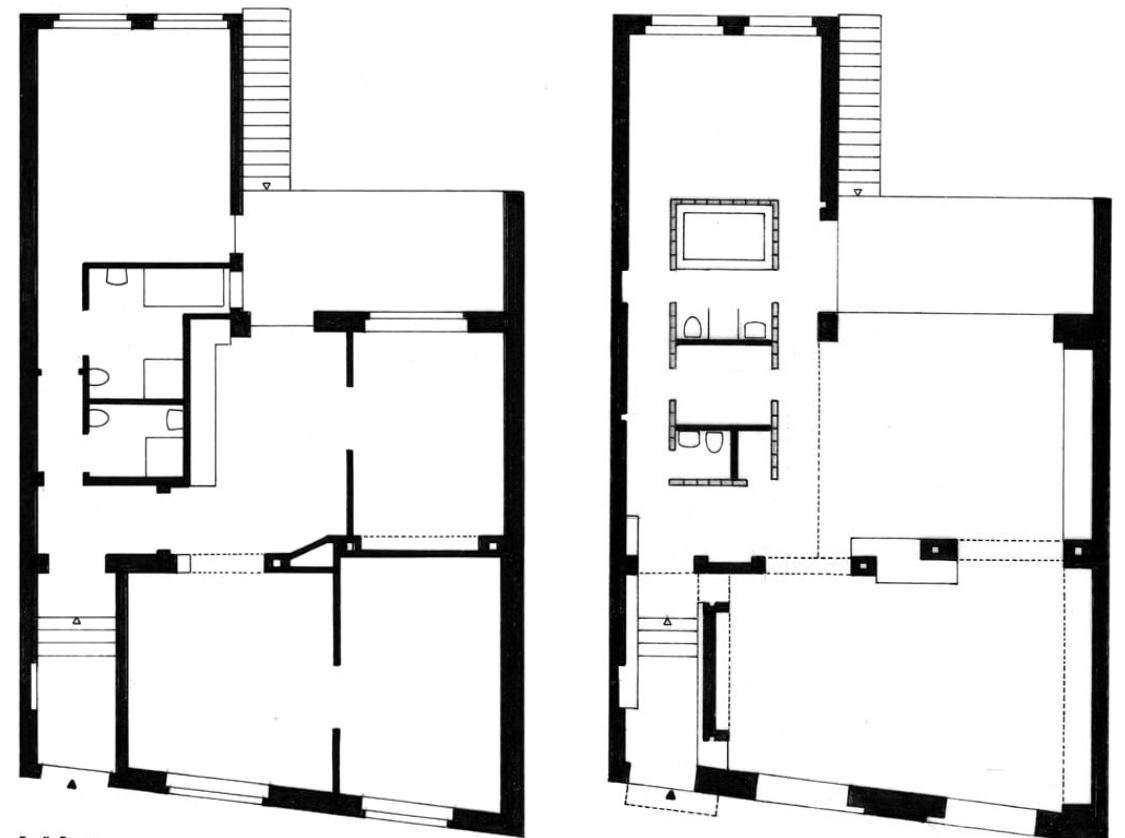
U. Nagy Gábor építész, akinek életműve az elmúlt évtizedekben az Őrség és a Vendvidék térségében koncentrálnak, 1995-ben kereste meg egy sikeres vállalkozás vezetője, aki belefáradt korábbi városi munkájába, ezért teljes életmódváltásra vágyott és Szalafőn, természetközeli helyen szeretett volna új életet kezdeni. Megvásárolt egy kb. három és fél hektáros területet, amire egy otthont és biogazdaságot akart építeni. U. Nagy a grandiózus vágyak és a tervek meghallgatása után azt javasolta, hogy megbízója inkább lassítson elsőként.

„Építsünk előbb egy kis kerti házat a helyre, éljen lent egy-két évet és ott élve majd úgyis ki fogja találni, hogy mire is van szüksége valójában. Azt is javasoltam neki, hogy keressünk egy lebontásra ítélt kis borona kamrát a közelben, azt rakjuk össze a helyen, és építsünk hozzá egy kis fürdőházat, egy tornácot és egy teraszt, ahol üldögélve szemlélődhet és elmélázhat az évszakokról, a természetről és az életéről.”⁵⁰

A tervezési feladat mérlegeléséről szól Tomay Tamás⁵¹ egyik előadásában⁵² részletesen elmesélt együttműködése⁵³ is. Egy meglévő, cellás kialakítású ház tulajdonosa kereste meg őt 2009-ben azzal a kéréssel, hogy tervezze át otthonát egyterűvé. Háromhetente találkoztak, sokat beszélgettek. Tomay nem értett egyet az átalakítással, úgy érezte, nehéz lenne az új tér lelki elfogadása a megrendelő számára, ezért igyekezett lebeszélni őt róla, aki egy idő után elfogadta az érveket, és letett az átalakításról.⁵⁴ Öröm volt hallani, ahogy egy építész magát a feladatot és annak megrendelőre gyakorolt hatását egyszerre vizsgálta, értékelte, közben pedig nem nyomta el őt az alkotás vágya.

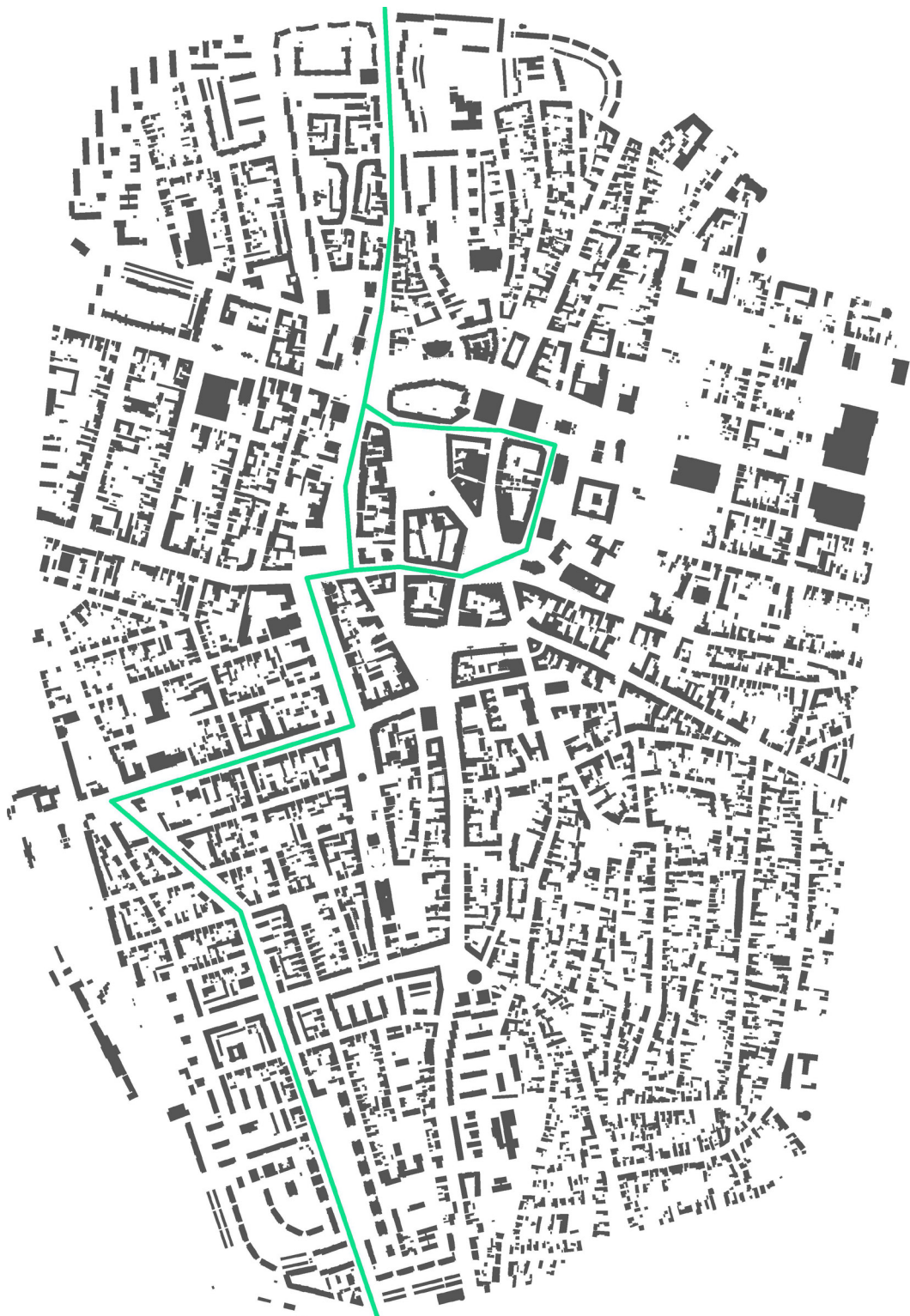
3. ábra_E.J. kerti háza, Szalafő, Csörgöszer, homlokzat és alaprajz – 1995 (forrás: U. Nagy Gábor)

Bp. II. Daru u.
családi ház
meglévő alaprajz
2009 - 2012

Bp. II. Daru u.
családi ház
átalakított alaprajz
2009 - 2012

4. ábra_Daru utcai családi ház, meglévő és tervezett alaprajz – 2009-2012
(forrás: Tomay Tamás. <https://tomaytamás.bzs50.hu/portfolio/daru-utca/>)

5.ábra_ Zöld út – Nyíregyháza Sóstó és Belváros, építészeti vizsgálatok és javaslatok, koncepció – 2018

55_A kutatócsoport tagjai:
Balázs Mihály, Bedecs-Varga Éva,
Benyovszky-Géczi Zsuzsanna,
Fejérdy Péter, Juhász Ágnes,
Karácsony Tamás, Kovács Dávid,
Kovács Károly Lehel, Nagy Márton,
Ónodi Bettina, Öcsi Gabriella,
Palicz Katalin, Radnóczy László,
Somogyi Krisztina, Sugár Péter,
Vincze László, Virág Anett.

A tervezési feladat újraértelmezésének példája az Építőművészeti Doktori Iskola 2017/18-as tematikus éve során készített „Zöld út – Nyíregyháza Sóstó és Belváros, építészeti vizsgálatok és javaslatok” című tervezési felvetésünk⁵⁵ is, amit az 5. fejezetben mutatok be részletesebben. Megbízóink közlekedési problémákat érzékeltek a belváros meghatározott pontjain, mégsem közlekedés-tervezőkhöz fordultak. A főépítési irodában talán sejtették, hogy más irányból kellene közelíteni a feladatot. Tervezési területeket, gócpontokat, határokat jelöltek ki, de engedték, hogy feszegessük ezeket. A kutatás jelentős része a valós tervezési feladatok, beavatkozási pontok keresésével, a helyes tervezési kérdés megtalálásával telt. Tervjavaslatok csak ezek megtalálása után születhettek.

2.TÉZIS – A GONDOLKODÁS VÁLTOZÁSA

Az emberi gondolkodás és kultúra változása az építész szerepére is hatással van, alakítja azt. Az építész ma gyakran nemcsak irányító, de közvetítő szerepben is van, megbízójával és a majdani épített tér használójával a tervezési folyamat indulásától kezdve „együtt-működik”. A feladatok összehangolásához nagy rugalmasság szükséges és elengedhetetlen a kritikai gondolkodás a részéről, ami kiterjed akár a tervezési feladat újraértelmezésére is. Egyre gyakrabban fordul elő, hogy az építésznek kell megfogalmaznia vagy pontosítania azokat a térre és térhasználatra vonatkozó alapkérdéseket is, amikre majd a válaszokat keresi a tervezés során.

56_Karácsony Tamás DLA – Bedecs-Varga Éva – Kovács Károly Lehel: *Folyamatosan formált modern – Olasz párhuzamok. BME Építőművészeti Doktori Iskola. Budapest: BME K210. 2019. 03. 13.*

57_Gio Ponti (1891-1979) olasz építész, bútortervező, a Domus építészeti és formatervezési magazin társalapítója (1928).

58_Ponti, Gio: *Amante d'architettura. L'architettura é un cristallo. Milano: CUSL, 2004, 110. Idézi: Mucelli, Elena: Houses in the wood to enjoy the sun and the stars. In: Agathón - International Journal of Architecture, Art and Design. 02/2017, 163. (saját fordítás)*

59_Dr. Finta József DLA h.c. (1935-) Kossuth-díjas (1996) magyar építész, a Nemzet Művésze (2014). 1994-től a Finta és Társai Építész Stúdió ügyvezetője. A szakma számos díjjal ismerte már el munkáját (többek között: Pogány Frigyes díj – 2011, Prima Primissima díj – 2007, Ybl Miklós díj – 1975).

60_Bedecs-Varga Éva: *A ház élete néha fontosabb, mint maga a ház – Beszélgetés Finta Józseffel a Lakótervről és a salgótarjáni Pécskő Áruházról. In: Kerékgyártó Béla PhD – Szabó Levente DLA (szerk.): Építészet és Idő. A 60-as és 70-es évek magyarországi építészetének örökségéről – a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2016/17. Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2017, 76.*

3. A HASZNÁLAT

A használati igények kiemelt fontosságát sok építész fogalmazta már meg és alkot, vagy alkotott ennek megfelelően. A teljesség igénye nélkül emelek ki közülük néhányat, melyek a látókörömbé kerültek az elmúlt évek során. 2019 márciusában egyik témavezetőmmel, Karácsony Tamással és doktorandusz társammal, Kovács Károly Lehellel öt neves modern olasz építészről (Carlo Scarpa, Franco Albini, Luigi Caccia Dominioni, Gio Ponti, Giovanni Michelucci) tartottunk előadást⁵⁶ az Építőművészeti Doktori Iskola kereteiben. Ekkor figyeltem fel Gio Pontit⁵⁷ 1957-ben írt mondatára, amit disszertációm mottójának választottam, miszerint:

„Az építésznek mindig úgy kellene elképzelnie egy ablakot, amin valaki kinéz; egy ajtót, amin valaki átmegy; egy lépcsőt, amin valaki lejön és valaki felmegy; egy verandát, amin valaki áll; egy termet, ahol valakik éppen találkoznak; egy erkélyt, amin valaki pihen; egy szobát, amiben valaki él.”⁵⁸

Vagyis a tervezés fókusza a használat, a tereket a cselekvésekből kiindulva kell kialakítani, amihez elengedhetetlen a használói szerepekbe való belehelyezkedés képessége.

Az Építőművészeti Doktori Iskola 2016/17-es tanévében végzett kutatásom során interjút készítettem Finta József⁵⁹ Kossuth-díjas építésszel, akinek stúdiójában több éven keresztül dolgoztam. A beszélgetés konklúziójaként arról kérdeztem őt, hogy számára mi az az alapvető építész tervezői hozzáállás, amit a legfontosabb, munkákon átívelő, tapasztalatnak tart. Válaszában ő is a használatot helyezte fókuszba:

„...a ház élete néha fontosabb, mint maga a ház. ...Valójában a legelső gondolatok egy házzal kapcsolatban, akkor is, ha számomra mindig is nagyon-nagyon fontos volt a forma, igazából az, hogy hogyan fognak benne élni, hogyan fognak ott mozogni. Ez életforma. Nagyon fontos, hogy felmenjenek a rámpán, és ott legyen egy terasz, ahol nézelődjenek az emberek, legyenek kirkatok és menjenek kávé inni a presszóba. Hogy aki jön, érezze jól magát.”⁶⁰

Doktori kutatásommal párhuzamosan, Somogyi Krisztina vezetésével, Basa Péter⁶¹, fiatalon elhunyt, tehetséges, Ybl-díjas építész munkáinak feldolgozásán dolgoztam. Basa alkotásaiban is szembeötlő, hogy akár családi házról, iskoláról vagy templomról esett szó, a gondolkodásának kiindulópontja a terek használata és berendezése volt. Ezek határozták meg, hogy mekkora alapterületű, milyen belmagasságú és formájú tereket alakított ki, valamint azt is, hogy az egyes helyiségeket milyen módon kapcsolta egymáshoz és a környezethez. Budakeszi Református templomának építészeti ismertetésében így fogalmazott:

„Az épület formája egyébként a belső tér kivetülésének tudatosan komponált eredménye, a templom tervezésekor a belső volt számomra elsőrendű. A belső tartalmat és igényeket tükröző formálást tartom hitelesnek és őszintének, ha úgy tetszik, organikusnak.”⁶²

Herman Hertzberger⁶³, aki az elsők között tervezett épületeket a használók aktív részvételével, azt vallja, hogy az építész feladata egy térbeli keret létrehozása, amit aztán a felhasználó tölt ki tartalommal. Egy interjúban nemrég így fogalmazott:

„Mindig megpróbálom magamat az emberek helyébe képzelni. Mindig az emberek viselkedéséről van szó és arról, hogy mit gondolsz, mit akarnak. Vagyis nem az a jó kifejezés, hogy „mit akarnak”, hanem hogy természetüknél fogva mit akarhatnak. Megpróbálni lekövetni az emberi természetet és megérteni és szolgálni.”⁶⁴

Hertzberger itt nagyon árnyaltan fogalmaz, és ezzel rámutat, hogy a használati igények megfejtése nem egyszerű, mert a használónak vannak vágyai, melyek egy része valós tapasztalaton alapul, egy része pedig csupán feltételezés. Gyakori, hogy önmaga sincs egészen tisztában valós téri igényeivel, vagy legalábbis nem tudja jól megfogalmazni azokat. Tehát nem elég meghallgatni, hogy mik a használati igények és vágyak, hanem meg kell próbálni ezek mögé látni. A használó releváns tudással rendelkezik, de ez gyakran nem a konkrétan kimondott szavakból, hanem egyéb apró jelekből, ráutaló magatartásából, ösztönös mozdulataiból, elszólásokból fejthető vissza.

61_Basa Péter (1964-2009) építész, a MÉSZ Mesteriskola XII. ciklusának résztvevője, 1993-96 között a BME ÉPK Középülettervezési Tanszék meghívott oktatója. A szakma több díjjal is elismerte munkáját (többek között: Ybl-díj – 2007, Europa Nostra díj – 2003, Pro Architectura díj – 2002, Diplomadíj – 1989).

62_Basa Péter: Budakeszi Református templomának építészeti ismertetése. 1999. szeptember

63_Herman Hertzberger (1932-) holland építész, a delft-i Műszaki Egyetem professzor emeritusa, 2012-ben magkapta a RIBA (Royal Institute of British Architects) Royal Gold Medal kitüntetését.

64_Wood, Adam: Interview with Herman Hertzberger (2017): architecture as visual and social connection. Architecture and Education, 2017. 08. 29. (saját fordítás)

3.1. Használó és használat viszonya – ember és környezete

Bár egyértelműnek tűnik, hogy az építész a használóval folytatott építő párbeszéd során, lényegi információkat szerezhet a használat módjairól, azonban ez nem olyan egyszerű, mint ahogy elsőre gondoljuk. Dúll Andrea⁶⁵, a környezetpszichológia meghonosítója, a Magyar Pszichológiai Társaság Környezetpszichológiai Szekciójának alapítója, számos előadásában és publikációjában világított rá ember és környezete viszonyának összetettségére, a környezet észlelésének nehézségeire. Mint ahogy az előző fejezetben, a „trans-action” szemléleténél már említettem, a környezetpszichológia is hasonló szemlélettel gondolkodik, ember és környezetének viszonyát tranzakcionális viszonyként értelmezi Altmann és Rogoff vonatkozó kutatásaira hivatkozva.⁶⁶ Fontos állítás, hogy nem létezik külön ember és külön környezet, hanem az emberek mindig egy adott környezeten belül mozognak, cselekednek, léteznek, lépnek egymással interakcióba, vagyis ember és környezete egymással kölcsönkapcsolatban vannak. Ezért nem vizsgálhatók egymástól függetlenül, hanem szerves egységről, szocio-fizikai⁶⁷ környezetről érdemes beszélnünk, ami személy és hely kölcsönös kapcsolatát jelenti. A szemlélet cirkuláris és dinamikus rendszerként képzelet el a környezetet, amelyben az építész fizikai teret alakító mozzanatai komplex hatásmechanizmusokat indítanak útjukra, miközben magát a téralakítást a környezetben már meglévő szándékok, lehetőségek és adottságok formálják.

A fő nehézséget azonban az jelenti, hogy ennek a szocio-fizikai környezetnek az egyes összetevői gyakran nem tudatosuló természetűek, hanem ambiens jellegűek, vagyis csak egy bizonyos ingerküszöb felett tudatosulnak. Ennek ellenére, azonban folyamatosan hatnak a használóra, anélkül, hogy ezt ő felismerné.⁶⁸ Ezért kell kiemelten figyelni a kommunikáció során az apró jelekre, ösztönös mozdulatokra, elszólásokra. Nyitottan és érzékenyen kell részt vennünk a párbeszéd helyzetekben. Építészként a szükséges és releváns információkat különböző eszközök és módszerek segítségével igyekszünk felszínre hozni és megfejteni. Azonban fontos itt megjegyezni, hogy ezekben a folyamatokban különösen hasznos lehet más (humán) szakértők (pl. környezetpszichológus, vizuáliskörnyezet-kutató, tanár) bevonása, akik tudásukkal segítik a megismerés folyamatát, eltérő látásmódjuk szélesíti a csapat spektrumát. Így történt ez az 5.3. fejezetben szereplő, DLA képzésem során megélt saját kutatócsoportos munkáinkban is („Zöld út” – Nyíregyháza Sóstó és

65_Dúll Andrea Dsc PhD habil. környezetpszichológus, egyetemi tanár. Az ELTE Ember-Környezet Tranzakció Intézet igazgatója, a BME Építőművészeti Doktori Iskola oktatója.

66_Dúll Andrea: Helyek, tárgyak, viselkedés: Környezetpszichológiai tanulmányok. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2009.

67_Dúll, 2009.

68_Dúll, 2009.

Belváros, építészeti vizsgálatok és javaslatok; Belső horizont – A budapesti Piarista Gimnázium közösségi terei; Együtműködés a Zuglói Heltai Gáspár Általános Iskolával), ahol tervezőcsapatunk interdiszciplináris szemléletben tervezett, humán szakértőket is bevont. Mindezek meg tapasztalása a képzésem fontos élménye, mely aktívan hatott tervezői szemléletemre és disszertációm fókuszálására is.

3.2. Épületek, terek újrahasznosítása

A használat kapcsán fontos röviden kitérnem az újrahasznosítás kérdésére is az építészet területén. Az Építőművészeti Doktori Iskola 2017/18-as tematikus évében a továbbépítés és újrahasznosítás témája köré szerveztük kutatásainkat, melyekhez releváns szakirodalmak adtak alapot. Kutatótársam, Ónodi Bettina, tanulmányában⁶⁹ Sherban Cantacuzino⁷⁰ és Daniel M. Abramson⁷¹ művei alapján írta le, hogy a technológia változásának tükrében miként módosult az épületek újrahasznosításának mértéke. A két mű közös konklúziója, hogy az 1960-as, 70-es évek fordulójától egyre több építész lép fel a meglévő épületek megtartása és használata mellett, ami környezettudatos, ökológikus szemlélet.

Az újrahasznosítás azonban gyakran nem egyszerű feladat. Épületeinket minimum 50-100 évre tervezzük, azonban a használati igények gyakran ennél rövidebb idő alatt megváltoznak, módosulnak, melyeket nem képesek lekövetni, kiszolgálni a meglévő terek. Dolgozatomban példaként említett munkáim is ilyenek: épületek átalakítása, újrahasznosítása, bővítése. Ezeknél a tervezési feladatoknál különösen releváns a használó tudása, hiszen közvetlen tapasztalata van az építészeti téralakítás adottságairól és hatásairól. Ezen gyakorlatokból okulva, az új építéseket is a korábbi, más helyekhez tapadó személyes élmények felől értelmezem, a párbeszédet ebben az esetben is saját térelményből indítom el.

69_ Ónodi Bettina: Térstruktúrák interferenciája – Épületek funkcióváltással járó újrahasznosítása. In: Kerékgyártó Béla PhD – Szabó Levente DLA (szerk.): továbbépítés és újrahasznosítás – a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2017/18. Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2018, 88.

70_ Cantacuzino, Sherban: Re-Architecture. Old buildings, New Uses. London, Thames and Hudson, 1989. In: Ónodi, 2018.

71_ Abramson, Daniel M: Obsolescence. An Architectural History. Chicago, University of Chicago Press, 2016. In: Ónodi, 2018.

3.3. Használat fontosságának kiemelése az építész képzésben

A doktori képzés fontos eleme az aktív részvétel az oktatói munkában, hiszen a képzés egyik célja a jövőbeli oktatók képzése. Minden félévben, egy-egy tapasztalt oktató mellett, különböző tantárgyak⁷² tanításában veszünk részt, mely hasznos tapasztalatokat ad. Az eltérő összetételű csapatokban való dolgozás rugalmasságot kíván, szélesedik a látókör, fejlődik az önismeret. Az oktatásban kiemelten fontos, hogy a hallgatókkal már a „harmadik kultúra” kihívásainak megfelelően dolgozzunk együtt. Az egyetemi képzésben, az építész látásmód elsajátításában a használókkal, megbízókkal való kommunikációra és az együttműködés fontosságára kevés utalás történik, ezt még a projekt szemléletű feladatokban is nehéz modellálni.

A diákok képességeire jellemző, hogy a manuális technikákban gyakran szorulnak segítségre, de a digitális eszközöket általában rutinosan alkalmazzák. Vizuális előképeket ösztönösen gyűjtenek, hangulattáblák készítésben könnyen boldogulnak, de funkcionális szempontból releváns, átgondolt példákat nehezen találnak. Az előképeket és egymást is nehezen értékelik építészeti szempontok alapján, hiányzik a kritikai gondolkodás, amiben sokat kell támogatni őket.

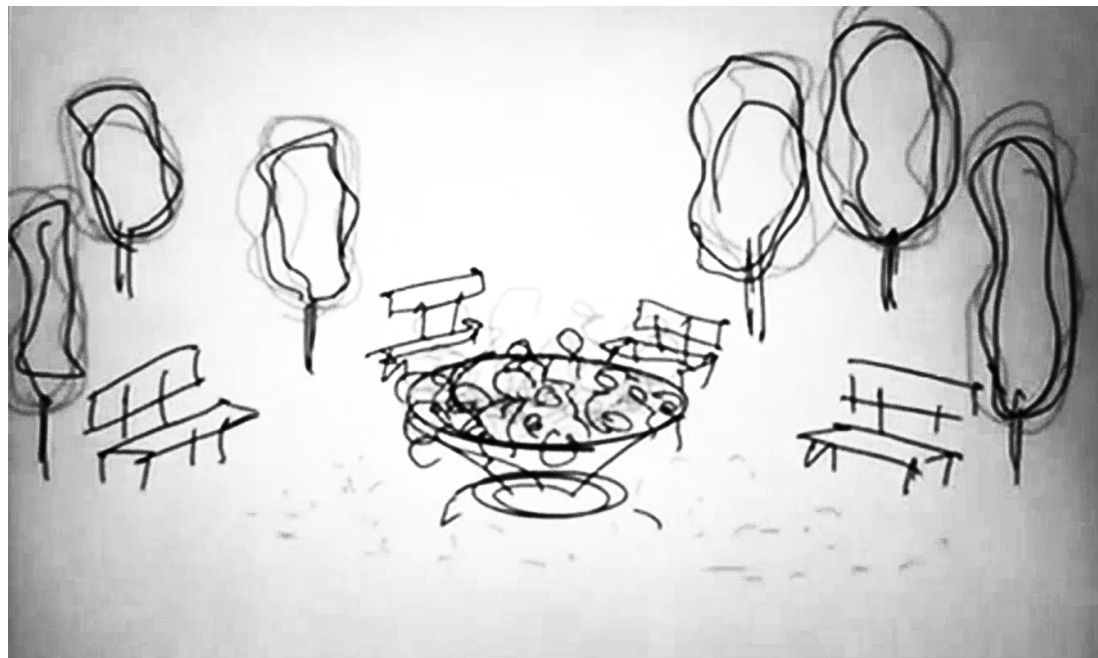
Az egyes feladatok során a tervezési helyszínek között általában szabadon választhatnak és a programok megfogalmazása is bőven ad mozgásteret számukra, amit inkább nehézségnek, mint segítségnek látok. Folyamatosan ösztönözzük őket egy saját történet, úgy nevezett „mese” megalkotására, aminek legfőbb célja a használati igények és a hozzájuk kapcsolódó téri igények pontos lehatárolása. Ez nagyon nagy feladat számukra, a használó szerepébe nagyon nehezen tudnak belehelyezkedni. Fontos lenne integrálni a képzésbe egy olyan feladatot, amikor lehetőségük van konkrét megrendelő igényeire tervezni, vele találkozni, egyeztetni, együttműködni. Bár tudom ez az oktatótól is különös gondosságot és új technikákat igényel, de a használati igényeket, hiszen nemcsak a technikák megismerése, de megértése is nagyon fontos.

2021. tavaszi félévében a „Doktori műhely” című tárgy keretében lehetőségem nyílt harmad- és negyedéves építészmérnök hallgatóknak, valamint doktorandusz társaknak előadást és műhelygyakorlatot tartani doktori kutatásomhoz kapcsolódóan. Az előadás során a használat fontosságának szemléltetésére U. Nagy Gábor, Tomay Tamás és Karácsony Tamás dolgozatomban

72_ Oktatási tapasztalataim: Térkompozíció (angol, majd magyar nyelven), Építészet alapjai, Középülettervezés 2. (2 félév), Tanszéki tervezés 3., Doktori műhely.

is kiemelt munkáját mutattam be. A műhelygyakorlat keretében Somogyi Krisztinával mentális térkép készítésére kértük a hallgatókat. A feladat az egyetemi campuson belüli kedvenc helyük ábrázolása volt. A gyors rajzokat néhány perces rajz bemutatás és szöveges magyarázat kísérte: mit rajzoltak és miért. Egymás meghallgatása után értékeltük és megbeszéltük az elhangzottakat. Érdekes volt látni, hogy feltételezésünk beigazolódott, miszerint a képzett, komoly téri és építészeti tudással rendelkező hallgatók saját megtapasztalt élményeik kapcsán nem a terek fizikai megjelenéséről meséltek, hanem az egyes terekben megélt cselekvésekről és (nagyreszt pozitív) élményeikről.⁷³ Egymást hallgatva megfigyelhették, hogy milyen erős a terekhez tapadó élmények és a használat szerepe. Ez a felismerés, a megélt térhez kapcsolódó személyes élmények rögzítése újdonság volt számukra, amire örömmel csodálkoztak rá. Az óra után minden résztvevő hallgató megküldte rajzát és leírását szöveges formába. Több visszajelzést kaptam arról, hogy mennyire érdekes és tanulságos élmény volt ez az alkalom számukra.

73_A témához szorosan kapcsolódik: Somogyi Krisztina: Közvetlen élmény – közvetlen építészet. Az „építész nézet” kvalitatív vizsgálata saját élményű középiskolai környezetben. Doktori (PhD) disszertáció. ELTE Pszichológiai Doktori Iskola, 2019.

6. ábra_ Mentális térkép a „Kedvenc helyem a BME Campuson” feladat kapcsán, Doktori műhely – 2021.március (forrás: 4. éves graduális építészhallgató)

Mint ez a példa is mutatja, a kreatív tervezői módszerek gyakran a téri és rajzi tudással rendelkező építészek számára is számos meglepetést tartogatnak, gondoljunk csak bele, micsoda újdonság lehet akkor ez egy tér-laikus⁷⁴ számára.

Nagy örömmel tölt el, hogy néhány hallgatónak mutathattam valamit, ami elgondolkodtatja őket, remélem ez az élmény hozzájárul, hogy még gondosabb építészek lehessenek. Úgy érzem sikerült megmutatnom számukra, hogy a használat egy másféle nézőpont, az „együtt-működő építészet” pedig egy másféle látásmód.

*74_A tér-laikus fogalmat Dúll Andrea vezette be az építészeti szempontból laikus ember megnevezésére
In: Dúll Andrea: Épített környezet és pszichológia. A lokalitásélmény környezetpszichológiai vizsgálatai. MTA doktori értekezés. Budapest, 2017.*

3.TÉZIS – A HASZNÁLAT

Meglévő épületek, terek átalakítása, újrahasznosítása, bővítése esetén a használók a térhasználatról saját, releváns tudással rendelkeznek, ezért bevonásuk kiemelten fontos információforrás a tervezés folyamatában. A használóval folytatott „építő párbeszéd” során megismert információ azonban gyakran nem direkt módon megfogalmazott és nem is pontos, hanem egyéb apró jelekből, ráutaló magatartásból, ösztönös mozdulatokból, elszólásokból fejthető vissza. Ezek felismeréséhez és megértéséhez gyakran az építészen kívül más humán szakértők bevonása is szükséges.

4. BIZALOM – DÖNTÉS – KOMPETENCIA

A használók bevonása kapcsán gyakran felmerül, hogy ez a szemlélet nem jelenti-e a kontroll átengedését is az építészeti tervezésben? Az a kérdés is rendszerint megfogalmazódik, hogy ebben a közös folyamatban az építészeti döntések meghozatala kinek a felelőssége és kompetenciája? Ezeknek a kérdéseknek a tisztázásához fontos megvizsgálunk magát a viszonyt is, ami az építészek és használók között kialakul az „*építő párbeszéd*” során.

Ezt a vizsgálatot két számomra meghatározó pillérre építettem. Elsőként a mesterektől, szakmailag elismert építészekről elleshető, megbízóval szembeni attitűdből indulok ki, amit egy beszélgetés sorral alapoztam meg. Kutatásom részeként első mesteremmel, Balázs Mihállyal és két megépült családi házában megbízóival folytattam diskurzust, melyek során a családok és az építész eltérő nézőpontjait, viszonyukat és az általuk megélt közös folyamatot: egy-egy otthon tervezését és megépülését vizsgáltam. Másodsorban ezt egészítik ki különböző szakmai beszélgetések, előadások és interjúk során elhangzott és lejegyzetelt vélemények, melyek megerősítették gondolataimat.

4.1. Szaktudás és bizalom

Balázs Mihály a fent említett beszélgetésben fogalmazta meg, hogy: „*A tervezés... egy kölcsönösségen alapuló, már-már baráti... bizalmas viszony, amikor az építésben nem azt a figurát látják, aki kellemetlenkedik, hanem aki empatikus, ugyanakkor határozott, képvisel egy szakmát, egy hivatást.*”⁷⁵ Az építész alapvető célja, hogy a használó ne egy kötelezettségnek, akár szükséges rossznak tekintse jelenlétét, amit a törvények előírnak, hanem felismerje a közös gondolkodásban rejlő lehetőségeket, és azt a minőségi különbséget, ami az elvégzett munka eredményében tetten érhető. Miután megfogalmazta az igényeit, gondolatait, érzéseit, hogy mit akar csinálni a tervezendő épületben, bízson abban, hogy az építész megkeresi a szükségleteinek leginkább megfelelő teret és formát. (Ez bár építészeti közegben evidencia, ugyanakkor a hétköznapi gyakorlat sajnos gyakran azt jelzi, hogy a megbízó kötelezettségként tekint az építészre.) Az együttműködésben az a két alapvető követelmény az építéssel szemben, hogy szakemberként, hitelesen képviselje szakmáját és emellett elnyerje a megrendelő bizalmát. Ezek teremthetik meg azt a biztos alapot, ami elengedhetetlen, hogy a tervezés és a megvalósulás rögzös útját stabilan járassák be

75_Bedecs-Varga Éva: Építészeti együttműködés a használókkal – beszélgetés Balázs Mihály építésszel két paksi családi ház kapcsán. Budapest: BME K299, 2019.05.06.

együtt a résztvevők, valamint ennek segítségével válhat a megrendelő megbízóvá.

Ezt a bizalmi viszonyt nem minden esetben kell a nulláról felépíteni. Tapasztalataim szerint egy évtizedek óta fennálló irodában, mint a Finta Stúdióban, vagy egy elismert egyetem kutatóműhelyében, mint a BME ÉPK Középülettervezési Tanszékén, a közösség szakmailag elismert tagjai megalapozzák a bizalmat. Ez fontos alapot ad, segíti a beszélgetés elindítását és a tervezői csapat tagjait is fegyelmezi. Emellett, az a megbízó, aki egy egyetemi tanszék műhelyét keresi meg egy tervezési feladattal általában nyitottabb az újszerű megoldásokra, kísérletezésre, vagy legalábbis kíváncsi. Előfordul, hogy önmagát is szeretné ki-zökkenteni a megszokott folyamatokból, ezért keres ilyen együttműködést. Így volt ez disszertációm 5.3. fejezetében szereplő kutatócsoportos munkáinknál is („Zöld út” – Nyíregyháza Sóstó és Belváros, építészeti vizsgálatok és javaslatok; Belső horizont – A budapesti Piarista Gimnázium közösségi terei; Együttműködés a Zuglói Heltai Gáspár Általános Iskolával).

Tovább segítik a bizalmi viszonyt a korábbi közös munkák tapasztalatai is. A piarista munkánál kutatócsoportunk egyik tagja, Somogyi Krisztina korábbi vizsgálati anyagai és helyismerete jó kiindulási alapot jelentett számunkra. Rendelkezett a megbízó bizalmával, ami a mi elfogadásunkat is segítette. A jelen fejezet végén szereplő saját munkámnál a családhoz rokon szálak fűznek, ami az ismeretség alapja volt, lakásuk tervezése előtt két éttermük kialakítását is én terveztem, ami a bizalmi viszonyt tovább mélyítette. A mestermunkám⁷⁶ megbízójával, Váli Péterrel az első tervezést egy fokozatos megismerés előzte meg, majd az egymást követő feladatok tovább mélyítették a bizalmi viszonyt.

76_A mestermunka leírását részletesebben lásd a II. Mellékletben.

77_Alapítók: Cseh András DLA, Élő József, Köninger Szilárd, Nagy András, Németh Dávid, Tátrai Ádám. Elérhetőség: www.canarchitects.hu

78_Molnár Zsuzsanna: Share the table – CAN Architects. In: Építészfórum, 2018. 06. 07.

4.2. Kontroll és döntés

Ahhoz, hogy a tervezés folyamata biztosan haladhasson előre – akár kitérőkkel és tévutakkal is – elengedhetetlen, hogy az építész kontrollt gyakoroljon felette és az irányítás mindvégig a kezében maradjon. Ennek az arányát sem egyszerű beállítani, különbözőek a technikák és az egyes esetek.

Balázs Mihály például gyakran úgy dolgozik, hogy a tervezés elején rengeteg lehetséges, elsőre jónak látszó ötletet vázol fel, majd mindegyik utat végig-járva, igyekszik az összes lehetséges kérdést feltenni, hogy a válaszok kirajzolják a ténylegesen legmegfelelőbb megoldást. Ezzel nemcsak a lehetőségeket nyitja meg, de megmutatja az építész gondolkodásának tágasságát is. Ebben az esetben gyakori, hogy a megbízó a kontrollt szinte teljes mértékben átadja, amivel nagy felelősség jár és komoly vezetői képességeket igényel. Ráadásul a folyamat végén külön időt és energiát kell fordítani az irányítás visszaadására is, hogy a megrendelő merje felülbírálni más véleményét, bízjon saját döntéseiben.

Az irányítás és a döntések meghozatala szoros összefüggésben állnak egymással, hiszen a döntést általában az hozza, aki a folyamatot irányítja. Azonban egy gondos párbeszéd alatt a felmerülő kérdések megvitatása közösen zajlik, a végső megoldás folyamatosan alakul, a gondolatok összeadódnak, mindenki háttárral van a végeredményre. Tehát az építész által hozott döntés, nem a saját akaratának fölénye, hanem egy hosszas mérlegelés eredménye, ami egybegyűrja a sok felmerült szálát.

A döntést hozó építész pedig gyakran nem egy személy, hanem lehet egy tervezői csoport is. Például a CAN építész stúdió⁷⁷ hat tervező építészből áll, akik együtt alapították irodájukat, amin belül mindannyian azonos jogkörrel rendelkeznek. Irodájukban egy nagy közös asztalt ülnek körül és döntéseiket közösen hozzák. Már a cégalapításkor tisztázták, hogy vitás kérdésekben – az érvek meghallgatása után – kézfeltartásos módszerrel fognak szavazni, melynek az eredményét mindannyian el fogják fogadni.⁷⁸

Az én erősségem tervezőként abban van, hogy érzékenyen rá tudok hangolódni a megbízómra és hosszasan, mélyen figyelek. Eközben és ezt követően kell elvégezzem azt a nehéz feladatot, hogy elszakadjak a megfogalmazottaktól, mögé lássak, majd saját víziómmá alakítsam azt. Bevált gyakorlatom az „*építő párbeszéd*” során, hogy elkészítem azt a tervváltozatot, amiről a megrendelő azt gondolja, hogy ő olyat szeretne, majd adok másik 2-3 verziót arról, hogy én mit gondolok, mi felelne meg

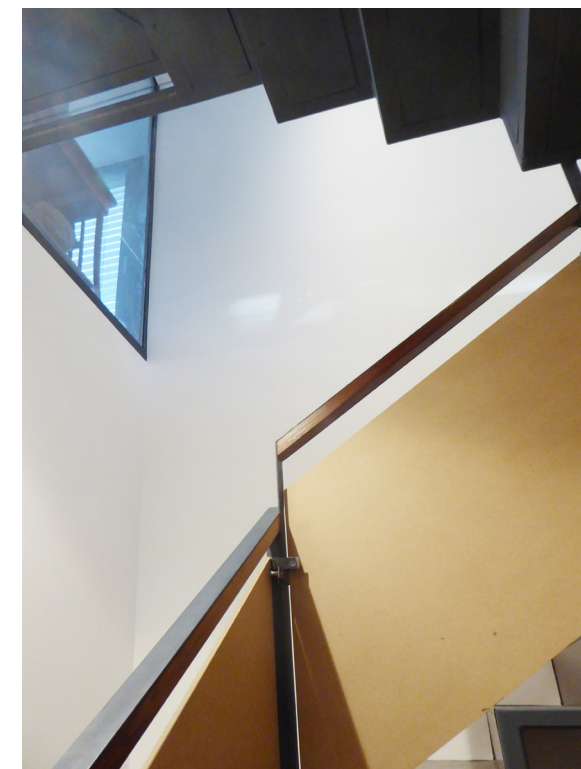
legjobban a megismert igényeknek. Tapasztalatom szerint általában az utóbbi változatokból kerül ki a megvalósuló megoldás, így történt ez a jelen fejezet végén bemutatott lakás átalakítása során is.

4.3. A használó kompetenciája

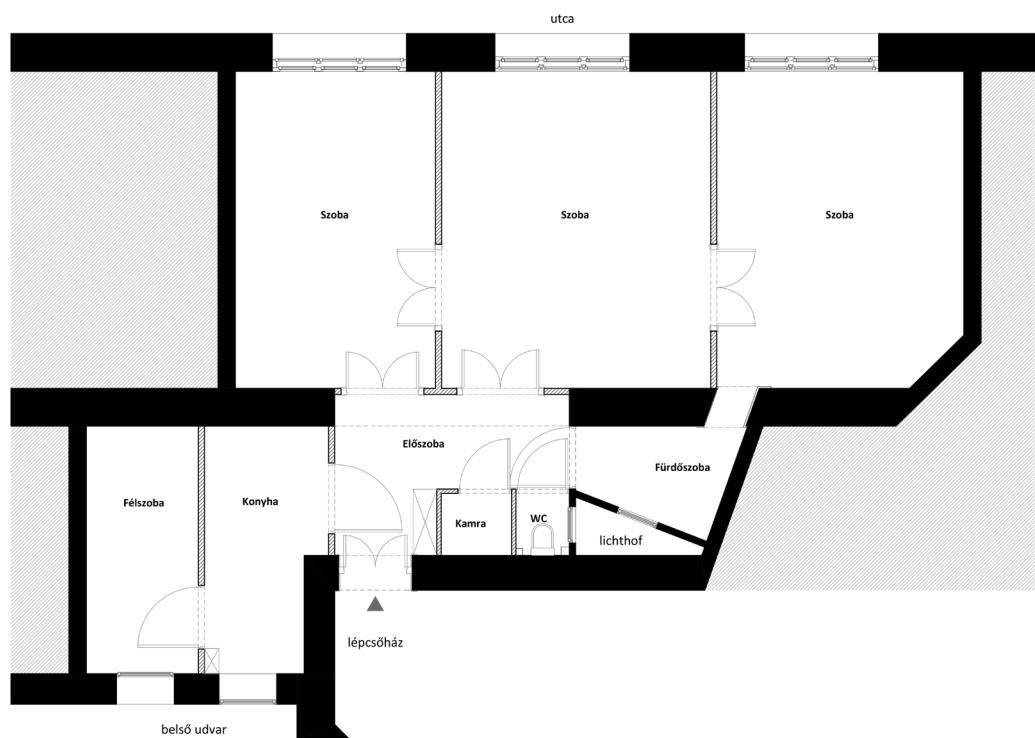
Mivel a használók az egyes tervezési feladatok során eltérő tudásokkal és képességekkel rendelkeznek, csak ezek megismerése után határozhatjuk meg kompetenciájukat. A használók bevonásának mértékének és kompetenciájának szabályozására nagyon jó példának tartom Helsinki új könyvtárát, amelynek geneziséről, a tíz éven átívelő folyamatról az Építészfórumon megjelent cikkben lehet olvasni részletesen.⁷⁹ Egy fontos jubileum, a finn függetlenedés 100 éves évfordulója kapcsán eltervezett könyvtár koncepciója eleve közösségi folyamatként indult, a hosszas program előkészítésben is részt vettek a leendő használók. Minden egyes kérdésnél szavazattal rendelkeztek vonatkozóan az a funkcióra vagy az építészeti formálásra, így véleményük megjelent a tervpályázati résztvevők értékelésében is, de – és ezt itt most nagyon fontos hangsúlyozni – a végső döntést nem a közakarat, hanem szakmai zsűri hozta. A folyamatban a kompetenciák szétválasztása, saját helyiértéken való kezelése, illetve a döntési pontokon a szaktudások jó integrálása biztosította a professzionális építészeti alkotás és intézményi profil kialakítását. Ugyanakkor a használókkal való egy évtizedes együttműködés eredményének tulajdonítják a megbízók, hogy az új könyvtár közkedvelt hely lett már a megnyitás pillanatában.

A valós használati igények megértésének és a használói kompetencia mérlegelésének szép példája Karácsony Tamás 2020-ban elkészült egyik munkája, a „Műgyűjtő háza”. Egy épület teljes átalakítása során olyan otthont kellett alkotnia, amelyben a használó meglévő és folyamatosan bővülő műgyűjteménye méltó helyet kaphatott. A feladat tehát egy olyan ház tervezése volt, mely a változó tartalmat stabil és állandó keretbe foglalja. Az együttműködés során számos tervváltozat született, de mindig szem előtt tartották, hogy a jól működő terekben minél több üres és összefüggő falfelület legyen, amin a használó gyűjteményét „kiállíthatja”. Az alkotások elhelyezése azonban nem az építész feladata volt, ez a használó hatáskörében maradt, hiszen ő kezeli a műgyűjteményt, az egyes darabok folyamatosan vándorolnak, cserélődnek, különleges érzéssel talál nekik helyet.

79_Somogyi Krisztina: A könyvtár, mint tanulási táj – Helsinki új könyvtára, az ALA Architects munkája. In: Építészfórum, 2019. 11. 25.

7.ábra „Műgyűjtő háza”, lépcsőház berendezés előtt és után – 2020 (építész és fotó: Karácsony Tamás)

8.ábra_Belvárosi családi otthon, felmérési terv, alaprajz – 2019 (saját ábra)

9.ábra_Belvárosi családi otthon, átalakítási terv, alaprajz – 2019 (saját ábra)

Egyik saját tervezői tapasztalatom a használók aktív bevonásával megvalósuló munkáról, kisebb, személyes léptékben egy családi otthonhoz kapcsolódó „együtt-működés”, mely még a konkrét feladat körvonalazódása előtt kezdődött.⁸⁰ A megbízók és a használók ugyanazon személyek voltak, egy négy fős család tagjai: apa, anya és két általános iskolás lány gyermek. A bizalmi viszonyt a régi ismeretség és két korábbi közös munka alapozta meg. Ezért az átalakítandó ingatlant még meg sem találták a megrendelők, de már az igényeikről, vágyaikról beszélgettünk, majd az átalakítandó lakás kiválasztásában is részt vettem.

A tervezés során sok szó esett az egyes terek használatáról: milyen a családtagok napi rutinja; jelenlegi lakásukban mi az, amit szeretnek és mi az, aminek nincs tere, mégis szükséges lenne; kinek mi a fontos; mik az elsődleges használati szempontok; mi a kevésbé fontos, hol lehet kompromisszumot kötni? A felmerült kérdéseket alaposan körbejártuk, gondosan átbeszélték együtt is és közös döntéseket hoztak, amibe két gyermeküket is bevonták, a lányok saját életterük kialakításában aktívan részt vettek.

Örömmel tapasztalom egyre több családban, hogy otthonuk megtervezésekor gyermekeiket is bevonják a folyamatokba. A gyerekek ráadásul ösztönösen használják azokat az eszközöket, amiken keresztül a gondolatokat transzformálni akarjuk. Értik a makettek világát, és egy modellben kapásból helyre tudják rakni a téri viszonyokat. Digitális felületeken, hangulattáblákban tudnak gondolkodni, értik, hogy ha egy kép csak hangulatot tükröz, csak a színvilágot meséli és nem gondolják azt, hogy a valóság majd pont olyan lesz. El tudnak vonatkoztatni, tudnak absztrahálni. Szívesen kapcsolódnak be egy-egy alkotó feladatba, könnyen rá tudnak hangolódni egymás érzéseire, bátran beszélnek megérzéseiktől.

A téri igények és preferenciák megismerése után, a terek felosztásának és elrendezésének lehetőségeit én, mint tervező alkottam meg, ez az én kompetenciám volt. Természetesen itt is alkalmaztam a 4.2. fejezetben leírt technikát: vagyis elsőként elkészítettem azt a téri elrendezést, amiről a megbízó azt gondolta, hogy ő olyat szeretne és adtam mellé több más lehetőséget, amit én jobban illeszkedőnek éreztem az életmódjukhoz, használati szokásaikhoz. A végső megoldás most is az utóbbiak közül került ki. Ezután előképek és anyag válogatások során közösen alakítottuk ki azt a hangulatot, színvilágot, ami mentén a belső kialakítás folyhatott. Mivel a szülők a gyerekeket is teljes

80_A munkáról megjelent publikáció: Bedecs-Varga Éva: *Inkluzív tervezés a belvárosban* – Bedecs-Varga Éva építész lakásátalakítása. In: *Építészfórum*. 2020.09.15.

10.ábra_ Belvárosi lakás belső terei – 2020 (saját fotó)

mértékben bevonták a tervezés és az építés folyamatába, így ők is végig élhették a terek alakulását. Már a szobák felosztásánál és elosztásánál sokat beszélgettünk, hogy ki melyik térben érezné jól magát, kinek hol legyen a saját kuckója, hogyan nézzen ki, hogyan legyen berendezve. Mindenről megfogalmazhatták véleményüket, saját szobájukban pedig a falszín, a bútorok és a lámpák konkrét kiválasztása is az ő feladatuk volt. A gyerekek megtapasztalhatták, hogy érvényes tudásuk lehet saját térhasználatukról, ezeket a tereket maguk is alakíthatják. Ez is az épített környezeti nevelés egy példája és szorosan kapcsolódik az 5.1 fejezetben leírt gondolataimhoz. Építésként fontosnak tartom, hogy a saját otthonter kialakítása során megvalósuljon a gyerekek bevonása: ez életre szóló tanulási élmény arról is, hogy a környezet alakítható, személyre szabható.

Minden munkánál alapvető számomra, hogy a használók egyénisége karakteresen megjelenjen a lakásban és kompetenciájuk szerint minél intenzívebben bekapcsolódjanak az építés folyamatába is. Jelen családban a feleség első szakmája díszítőfestő, így a terek atmoszférájának finomra hangolásában fontos szerepet kért és kapott. A szobák alapozó színefestése után ő is felvonult az építkezésen és a nappaliban minden falat, a hálószobákban pedig egyet-egyét, ő maga festett meg. Ezeknek a színeit, hangulatát és megjelenését aprólékosan és közösen választotta ki a család, mindenki maga dönthetett a saját szobájáról. Ez a közös alkotás nagy és fontos lépés volt a térfoglalásban, a családhoz máris közelebb került otthonuk.

A végeredmény ebben a pesti lakásban egy jól működő otthon lett. Az anya elmondása szerint szinte azonnal belakták a tereket és otthon érezték magukat. Ehhez az is hozzájárult, hogy az építkezés során is rendszeresen feljártak együtt a lakásba, figyelték hogyan alakulnak a terek, többször elképzelték hogyan fognak élni benne.

Ez is jól példázza, hogy az egyes szereplők kompetenciájának felmérése minden egyes tervezés során külön feladat. Ennek mérlegelése után alakíthatjuk a résztvevők véleményének súlyát a döntési folyamatban.

11.ábra_Belvárosi lakás belső terei – 2020 (saját fotó)

4.TÉZIS – BIZALOM – DÖNTÉS – KOMPETENCIA

Az „együtt-működésben” alapvető követelmény az építésszel szemben, hogy továbbra is szakemberként, hitelesen képviselje szakmáját, miközben arra törekszik, hogy elnyerje megrendelője bizalmát. A szaktudás iránti bizalom az a biztos alap, ami elengedhetetlen, hogy a tervezés és a megvalósulás útját stabilan járassák be együtt a résztvevők.

A használó bevonása azonban nem jelentheti az építészeti döntések és a felelősség átruházását. A tervezői döntéseket a szaktudással rendelkező építésznek (vagy építészeknek) kell meghoznia, ami azonban nem a saját akarat fölénye, hanem az „építő párbeszéd” eredménye, melyben minden érintett a maga kompetenciájának megfelelően vesz részt.

83_Építészek és Gyerekek –
Innováció az épített környezeti
nevelésben.
BME, K210. 2019. 05. 16.

82_Somogyi, 2019, 22.

81_Somogyi Krisztina: Közvetlen
élmény – közvetlen építészet.
Az „építész nézet” kvalitatív
vizsgálata saját élményű
középiskolai környezetben.
Doktori (PhD) disszertáció. ELTE
Pszichológiai Doktori Iskola, 2019.

5. AZ ÉPÍTŐ PÁRBESZÉD NYELVE ÉS ESZKÖZTÁRA

Az építészet is egy nyelv, abban az értelemben, hogy saját eszköztárral rendelkezik, alkotóelemei egy nagy összefüggő rendszer részei. Logikus, hogy aki ezt a nyelvet nem tanulta, az nem is beszél. Somogyi Krisztina doktori disszertációjában⁸¹ részletesen elemzi az építész és a nem-építész nézetek különbségeit. Megfogalmazása szerint, amelyet Gifford és munkatársa-inak 2000-ben végzett amerikai kutatására alapoz, látásmódjuk alapvető különbsége, hogy „a tér-laikus és az építész mást és máshogyan néz.”⁸² Ezért az egymástól eltérő környezetből érkező, más előképzettséggel és tudással rendelkező szereplőknek a párbeszéd érdekében egymásra kell hangolódniuk, közös kommunikációs csatornát, vagy nyelvet kell kialakítaniuk. A párbeszéd kialakításában a tér-laikust segítheti látásmódjának fejlesztése és a téri tapasztalások megélése, de nagyon fontos az építész érzékenyítése is a tér-laikus társadalom irányába. A két eltérő szereplő nézőpontjának közelítésében, valamint a közös nyelv kialakításában alapvető lehetőségnek tartom az épített környezeti nevelést és a kreatív tervezői gondolkodást. Míg az első a használót segíti, addig a második az építész eszközrendszereit és módszereit szélesíti a kívánt cél elérésének érdekében.

5.1. Az épített környezeti nevelés

Az építész és tér-laikus megbízója közötti tudás és ízléskülönbség áthidalását, a nézőpontok közelítését, valamint a közös nyelv megtalálását segítheti az épített környezeti nevelés, angol nyelven „BEE”, azaz „built environment education”, melynek pozitív hatásáról egyre több tanulmány születik. Ennek során nem egy konkrét megbízás kapcsán, hanem általános érzékenyítés útján valósul meg a tér-laikusok környezeti nevelése. Célja, hogy a szocializációba integrálva adjon tapasztalati tudást, abból a tényből kiindulva, hogy mindenki épített környezetben él. A felvetés lényege, hogy az épített környezetről, az építészeti folyamatokról és az eredményekről nagyobb tudással rendelkező emberek tudatosabban fogalmazzák meg saját téri igényeiket és nagyobb felelősséggel vesznek részt a környezet alakításában. Mint ahogy a nemrég Budapesten lezajlott konferencián⁸³ is hallhattuk, különböző országokban eltérő mértékben integrálódik az épített környezeti nevelés az oktatásba. Van, ahol államilag finanszírozottan, összefogottan, akár a közoktatásba integráltan jelenik meg, van, ahol a művészeti alapképzés része, egyfajta délutáni iskolaként valósul meg és van, ahol államtól független szerveze-

teken, önálló képzési helyeken keresztül. Magyarország ebben a kérdésben az előrehaladottabb országokhoz tartozik, mert a fogalom és a tevékenység már a 80-as évek óta bevezetett, ma az általános oktatásban létezik részlegesen integrált környezeti nevelés, a legújabb NAT (Nemzeti Alaptanterv) a Környezetismeret, a Vizuális nevelés és a Technika tárgyak tematikáiba illeszti bele a fontosabb témákat, azonban projekt alapú, építész bevonásával megvalósuló képzés csak a Waldorf iskolákban valósul meg. Emellett sok lelkes és kreatív ember szeretne tenni és tesz is a gyermekek épített környezeti neveléséért, nemzetközi mércével mérve is színvonalasok az általuk nyújtott programok, amikkel a fiatalok téralakításhoz kapcsolódó kompetenciáit növelik. Ezt bizonyítja az is, hogy a 2021-es évben az épített környezeti neveléssel foglalkozók negyedik alkalommal megrendezett nemzetközi versenyén, a „Golden Cubes Awards” -on a magyar KultúrAktív Egyesület „Urbanity” játéka lett az írott/nyomatott média kategória nyertese.⁸⁴

Az épített környezeti nevelés során a fiatalokkal végzett térismereti munkák előrevetítik egy olyan társadalom megszületését, ahol építész – megbízó – használó közelebb áll egymáshoz. A használó már nem teljesen tér-laikus, felismeri kompetenciáját és annak határait, pontosabban tudja artikulálni igényeit és nagyobb bizalommal fordul az építész felé, aki pedig (remélhetőleg) rutinosan alkalmazza technikáit, amikkel felismeri a valós használati igényeket.

84_Építészfórum: Az Urbanity utcai társasjáték nyerte az épített környezeti nevelés Golden Cubes Awards versenyét.
In: Építészfórum, 2021. 05. 03.

5.2. Kreatív tervezői gondolkodás / design thinking, mint módszer

Az építész kommunikációját egyre több eszköz és módszer segíti, melyek közül régóta használtak és jól beváltak az előképek, a szöveges leírások, a különböző rajzok, tervrajzok, látványok, a modellek és a makettek. A gondolkodás változásával és a digitális világ fejlődésével folyamatosan újabb eszközök jelennek meg, melyek tovább színesítik a palettát, mint például a virtuálisan bejárható modellek és videók. A kreatív módszerek köre is egyre szélesedik, melyek közül kiemelkedő a „*design thinking*”, vagyis design gondolkodás is, aminek elemei nem idegenek az építészeti tervezés és kutatás folyamatában, de tudatos alkalmazása mostanában kezd elterjedni. A design gondolkodás erőssége az analitikus és kreatív gondolkodás ötvözése. A kifejezés magyar megfelelőjét keresve dolgozatomban kreatív tervezői gondolkodásnak fordítom. A „*design thinking*” fogalmát elsőként Herbert A. Simon kognitív tudós alkalmazta 1969-ben megjelent „*The Science of the Artificial*” című könyvében⁸⁵, de a 70-es években számos ezzel kapcsolatos írás⁸⁶ jelent meg. A téma egyik úttörője Tim Brown ipari formatervező 1978-ban alapította meg az IDEO-t, az emberközpontú design intézetet, ahol a „*design thinking*” kifejezést a tervezés leginkább tanítható és tanulható aspektusainak összefoglalására használták, melyek szerintük az empátia, optimizmus, iteráció, kreatív magabiztosság, kísérletezés, valamint a kétértelműség és a kudarc elfogadása.⁸⁷ Tim Brown definíciója szerint: „*A design gondolkodás az innováció emberközpontú megközelítése, mely a tervező eszköztárából merítve integrálja az emberek igényeit, a technológiai lehetőségeket és az üzleti siker követelményeit.*”⁸⁸ Az IDEO egy mára globálisan, a világ öt országának kilenc nagyvárosában, működő design vállalat⁸⁹, ami a kutatást, a fejlesztést és a folyamatos fejlődést a kezdetektől szem előtt tartja. Peter Rowe, a Harvard Egyetem építészeti és urbanisztikai professzora 1987-ben már könyvének címeként használta a terminológiát és rámutatott, hogy egymástól eltérő rendszerek vagy tudományterületek egymás ötleteit megfigyelve, analógiákat hozhatnak létre, amivel tervezői repertoárjukat bővíthetik és újszerű megoldásokkal állhatnak elő.⁹⁰ Ennek egyik példája a halak pikkelyének megfigyelése, amely az analógia segítségével egy védelmező és rugalmas testpáncél ötletét adta.⁹¹

Ahogy a kezdeti megállapítások megfogalmazása óta a világ folyamatosan változik, a kreatív tervezői gondolkodás definíciója és módszertana is folyamatosan alakul, számos más design

85_Simon, Herbert A.: *The Science of the Artificial*. 1969.
In: *Interaction Design Foundation: Design Thinking*.

86_A témához kapcsolódó írások gyűjteménye elérhető: IDEO: *Hirstory*.

87_Lásd uo.

88_IDEO: *Design thinking defined*.

89_ <https://ideo.com/>

90_Rowe, Peter G.: *Design Thinking*. Cambridge, MA: The MIT Press, 1987.
In: Pressman, Andrew: *Design Thinking: A Guide to Creating Problem Solving for Everyone*. New York: Routledge. 2019, 22.

91_Rowe, 1987.
In: Pressman, 2019, 22.

módszertannal és szemlélettel tart rokonságot, különösen a folyamat tervezés (service design) szemléletéhez áll közel. Ahogy a 2002-ben alapított International Design Foundation a téma kapcsán kiemeli⁹², ennek alkalmazása sokrétű: használják kreatív ügynökségek, a termék és szolgáltatás menedzserek és a nagy multinacionális üzleti csoportok, jellemzően komplex, nehezen körvonalazható problémák (wicked problems)⁹³ emberközpontú megoldásainak feltérképezésére. Sokan foglalkoznak kutatásával és oktatásával egyaránt, de nincs közös definíció vagy metodika, sőt, abban van konszenzus, hogy a különböző tudományterületeken egymástól eltérően, valamint mindig az adott feladatra szabottan alkalmazandók a kreatív tervezői gondolkodás tágas és egyre bővülő módszerei. A Stanford Egyetemen működő Hasso Plattner Design Intézet⁹⁴, vagy közismert nevén „the d.school” a design gondolkodást például egy öt állomásos folyamatként írja le, melynek elemei az együttérzés, a definiálás, az elképzelés, a prototípus készítés és a tesztelés. Ezek azonban nem minden esetben követik szorosan egymást, egymással párhuzamosan is futhatnak, illetve elképzelhető a kihagyások vagy ismétlések is a rendszerben. Andrew Pressmann, az Amerikai Építészek Intézetének tagja, könyvében⁹⁵ átfogóan tárgyalja a design gondolkodás témakörét. Fontos megállapítása, hogy ez nem egy algoritmus, nincsenek egyszerű jó válaszok, számos megoldás létezik, melyek közül néhány optimálisabb, mint a másik.

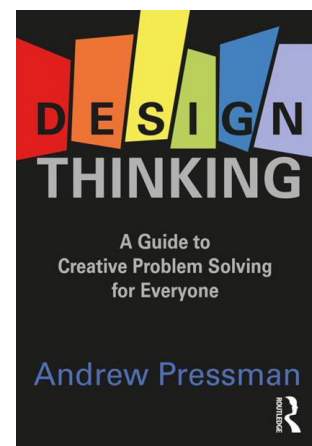
A fenti írások is megerősítik, hogy a kreatív tervezői gondolkodás hatékonyan alkalmazható olyan helyzetekben, amikor a feladat első lépése magának a problémának, a tervezői kérdésnek a keresése, kreatív, kísérletező módszerekkel. Sikeresen működhet, ha eltérő tudású és érdekeltségű csoportokkal dolgozunk együtt. Vagyis alapvetően segítheti az építést a tervezés során a használókkal való együttműködésben, az igények feltérképezésében és pontos megértésében. Fontos, hogy nem fix elemekből álló eszköztárral rendelkezik, hanem mindig a feladat jellegéhez, méretéhez, résztvevők képességéhez és kompetenciájához alakíthatjuk folyamatát. Ráadásul egy tervezési folyamaton belül egymás után általában több technikát is bevetünk, amik kiegészítik egymást és tovább árnyalják az eredményeket.

A kreatív tervezői gondolkodás rugalmassága segíti együttműködésünket a különböző korú, tudású és összetételű csoportokkal is. Ez nagyon hasznos, mert alapvetően másként lehet megtalálni a közös nyelvet egy kisiskolás gyermekkel, mint egy tanárral, pedig a gyerekeknek is van önálló téri tudásuk és lehet

92_Interaction Design Foundation: Design Thinking

93_Kapcsolódó írások: Interaction Design Foundation: Wicked Problems. Buchanan, Richard: Wicked Problems in Design Thinking. In: Design Issues, Vol. 8, No. 2. The MIT Press, 1992. 5.

94_ <https://dschool.stanford.edu/>

95_Pressman, Andrew: Design Thinking: A Guide to Creating Problem Solving for Everyone. New York: Routledge. 2019, 22.

szándékuk is, akár otthon terekről, középületekről (pl. iskola, kórház, sportlétesítmény) vagy akár városok közttereiről beszélünk. De szintén eltérően tudunk kommunikálni egy vizuális vagy téri előképzettséggel rendelkező személlyel, mint egy tér-laikkal.

5.3. Kreatív tervezői gondolkodás alkalmazása az építő párbeszédben

Nemzetközi szinten is számos kezdeményezést láthatunk, ahol a használók intenzív bevonásával, kreatív tervezői eszközökkel dolgoznak kutatók és tervezők, hogy használó-barát környezetet tervezzenek. Nemrégiben a KultúrAktív Egyesület szervezésében⁹⁶, több előadó részvétele mellett, online konferencián számolt be Mara Mintzer⁹⁷ is saját módszereiről. Gyermek és ifjúsági csoportokkal végzett, közösségi tervezési munkáik során, számos eszközt használnak: fotókat készíttetnek a használókkal kedvenc helyekről és helyzetekről; fókuszcsoportos beszélgetéseket folytatnak szülőkkel és gyerekekkel; interjúkat készíttetnek az eltérő korcsoportok között. Alkalmazott technikáikat mindig az aktuális csoportra, korosztályra, helyzetre szabják. Mindig a gyerekek saját környezetében dolgoznak és mindig a pozitív élményből indulnak ki: a jó élményeket, kedvenc helyeket keresik elsőként. Ami nem tetszik, nem jó, annak felsorolása általában jóval könnyebb feladat lenne ugyan, de nehezebben vezet eredményre. A jó élmények megfogalmazása nehezebb és összetettebb gondolkodást igényel, de a preferenciák, habitusok, vágyak ebből fejthetők vissza.

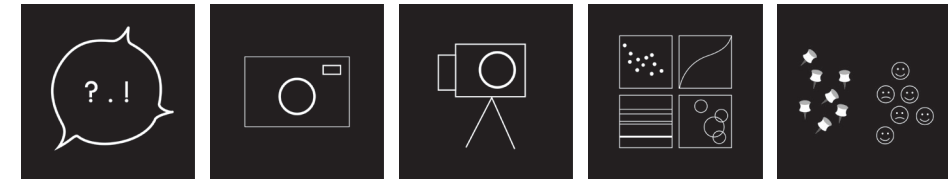
Mintzer a szövegek rögzítésének fontosságát is kihangsúlyozta, ő folyamatosan jegyzetel, a beszélgetéssel párhuzamosan ír. Ami nagyon érdekes, hogy a rögzített mondatokat egy adott ponton visszaolvassa, azokkal kapcsolatban visszakérdez. Ekkor gyakran kiderül, hogy az első megfogalmazás pontatlan volt, illetve leginkább az derül ki, hogy beszélő és hallgató nem ugyanazt értik az elhangzott szavakon. Ez az a jelenség, amit úgy hívok: „nem egy nyelven beszélnek” és Somogyi Krisztina korábban idézett megállapításával is összecseng. Tehát, nem elég rákérdezni valamire és lejegyzetelni a választ, az elmondottakat közösen értelmezni is kell. A közös nyelv pedig a közös értelmezések által alakul, finomodik.

96_Minden térben gyerekekkel 1.0 online esemény, Facebook, 2020.11.30. szervező: KultúrAktív Egyesület

97_ Mara Mintzer, szervezetpszichológus, a Colorado megyei Boulder-ben (USA) él. A Growing Up Boulder (GUP) társalapítója, ami Amerika egyik legsikeresebb gyermekbarát városi kezdeményezése. Céljuk, hogy a gyerekek és a fiatalok véleményét is megjelenítsék a várossal kapcsolatos döntési folyamatokba, a közösségi tervezésbe. Szeretnék, ha Boulder fiatal polgárai éreznék, hogy véleményük releváns és hatással lehetnek az életüket befolyásoló döntésekre.

Másik fontos állítása Mintzernek, hogy az együttműködések során magának a folyamatnak a kommunikációja is nagyon lényeges. Kulcsfontosságú, hogy legyen valamilyen kézzelfogható eredménye a közös munkának és ezt azonnal mutassák meg a használóknak, ugyanis ezzel tarthatják meg a bizalmát. Az egész folyamat lezárásakor pedig egy záró beszélgetést szerveznek, ahol visszamenőleg értékelnek: az előnyöket, a nehézségeket és a tanulságokat gyűjtik össze, hogy lássák a következő alkalommal min kellene változtatni.

A saját praxissal szemben a kutatócsoportos tervezés több lehetőséget ad a kísérletezésre, a kreatív tervezői módszerek kipróbálására és értékelésére. A doktori képzés során megélt építészeti feladatokban ezért különös hangsúlyt fektettem erre, melyek közül három meghatározó munkát emelek ki ennek szemléltetésére.

12.ábra_A kreatív tervezői gondolkodás eszközei a „Zöld út” – Nyíregyháza Sóstó és Belváros, építészeti vizsgálatok és javaslatok című kutatásban (saját ábra)

Elsőként az Építőművészeti Doktori Iskola keretében Nyíregyházára készült kutatásunkban alkalmaztuk tudatosan a kreatív tervezői gondolkodás csoportos módszertanát és annak különböző eszközeit. Izgalmas és tanulságos volt megtapasztalni, hogy segítségével az elsőre megfoghatatlannak tűnő felvetésből, hogyan körvonalazódott apránként a feladat. A megélt folyamat lépéseit, tapasztalatait egy tanulmányban publikáltuk.⁹⁸

Nyíregyháza város polgármestere (Dr. Kovács Ferenc) és főépítésze (Veres István) 2017-ben keresete fel a BME Építőművészeti Doktori Iskoláját egy együttműködési megbízással. Mint ahogy a 2. fejezetben már említettem, annak ellenére, hogy alapvetően közlekedési problémákat észleltek Nyíregyháza belvárosában és Sóstó központjában, azonban mégsem közlekedés-tervezőket kerestek a megoldására. Külső szemként hívták be a kutatócsoportunkat, újszerű megoldásokat vártak tőlünk. Konkrét területeket és csomópontokat jelöltek ki számunkra az említett városrészekben, de engedték, hogy feszegessük a határokat.

17 fős kutatócsoportunk⁹⁹ tervező építészekből és vizuális-környezet-kutatóból állt. A nagy létszám lehetőséget adott arra, hogy egymással párhuzamosan, kisebb csoportokban a területeket, témákat felosztva, majd az eredményeket megosztva, megvitatva dinamikusán dolgozhattunk együtt. Csoportunk nem csak szakmáját tekintve, de korban is összetett volt. Ez az interdiszciplináris vertikális műterem több nézőpontot, árnyaltabb megfigyelést adott.

A vizsgálat tágasságát mutatja, hogy a várost és közvetlen környezetét is tanulmányoztuk, ezután kerestünk fókuszpontokat, amiket később egy közös rendezővel fűztünk össze, ez volt a „zöld út”. Mivel a tervezési kérdést és a helyszínt is újra kellett definiálni, így a használók köre sem volt egyértelműen lehatárolható, tehát a párbeszédet és a vizsgálatokat széles körben kellett

98_Somogyi Krisztina – Bedecs-Varga Éva – Virág Anett: Zöld út – Nyíregyháza épített környezetének problémáinak megértéséhez. In: Kerékgyártó Béla PhD – Szabó Levente DLA (szerk.): továbbépítés és újrahasznosítás – a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2017/18. Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2018, 258.

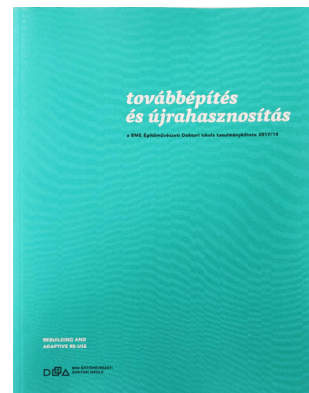
99_A kutatócsoport tagjai: Balázs Mihály, Bedecs-Varga Éva, Benyovszky-Gécsi Zsuzsanna, Fejérdy Péter, Juhász Ágnes, Karácsony Tamás, Kovács Dávid, Kovács Károly Lehel, Nagy Márton, Ónodi Bettina, Öcsi Gabriella, Palicz Katalin, Radnóczy László, Somogyi Krisztina, Sugár Péter, Vincze László, Virág Anett.

lefolytatnunk, igyekeztük az összes relevánsnak tűnő vizsgálatot elvégezni. Tanulmányoztuk a város fejlesztési stratégiáit és Krúdy novelláit, olvastuk Margócsy József helytörténész írásait és beszélgettünk helyi emberekkel: ismerőssel, ismeretlennel, helyi építésszel. Fotóztunk véletlenszerűen és tudatosan, majd rendezőelvéket kerestünk az képeinkhez, a képi értelmezésekre fókuszáló beszélgetéshez meghívtuk Lippai Edit nyíregyházi születésű környezetpszichológust. Hívószavak alapján képpárokba és sorozatokba rendeztük fotóinkat, valamint képeslapokat állítottunk össze. Útvonalakat jártunk be gyalog és autóval is, amiket videó felvételeken rögzítettünk, majd visszaneztünk és értékeltünk. A szocio-fizikai környezet megismerésétől és megértésétől hét beavatkozási pont beazonosításáig jutottunk. Ezek után tudtunk a felismert problémákra megoldási javaslatokat adni.

Gondolatainkat és a folyamatot többször prezentáltuk a megbízónak. Az első eredményeket egy nyilvános kiállítás keretében mutattuk be Nyíregyházán, a Váci Mihály Művelődési Központban, képekben és videóban, hogy a helyi lakosok és érdeklődők betekintést nyerhessenek munkánkba. Itt a használók egy interaktív tablón keresztül adhattak visszajelzéseket számunkra. Ezenfelül a teljes kutatást szöveges tanulmányokban¹⁰⁰ is publikáltuk.

A kiállítás sikere után, 2018 novemberében Nyíregyházán a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területi Építész Kamara kerekasztal beszélgetést szervezett a tervek megvitatására. A víziók bemutatása után jó hangulatú beszélgetés alakult ki, a résztvevők érdeklődve kérdeztek és kíváncsian várták az esetleges folytatást.

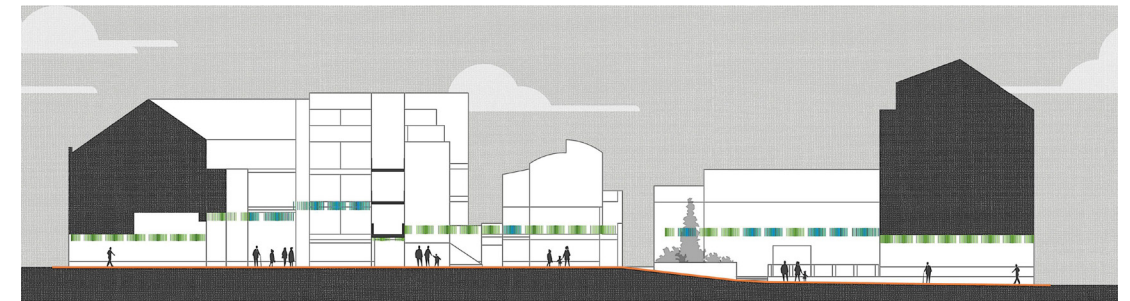
A megrendelő még ősszel kiválasztott két beavatkozási pontot (Krúdy udvar és Parkolóház Sóstón), amelyeket a közeljövőben realizálni kívánt, ezért további pontosítást kért. A 2019-es év elején egy kisebb munkacsoportban¹⁰¹ dolgozva, elkészítettük a programok pontosítását és az előzetes költségbecsléseket, majd megbízást kaptunk¹⁰² a Krúdy udvarba egy ideiglenes installáció tervezésére. A munkát még abban az évben el is készítettünk, azzal a reménnyel, hogy 2020-ban megépülhet, azonban a pandémia kialakulása után fel sem merült a megvalósítás.

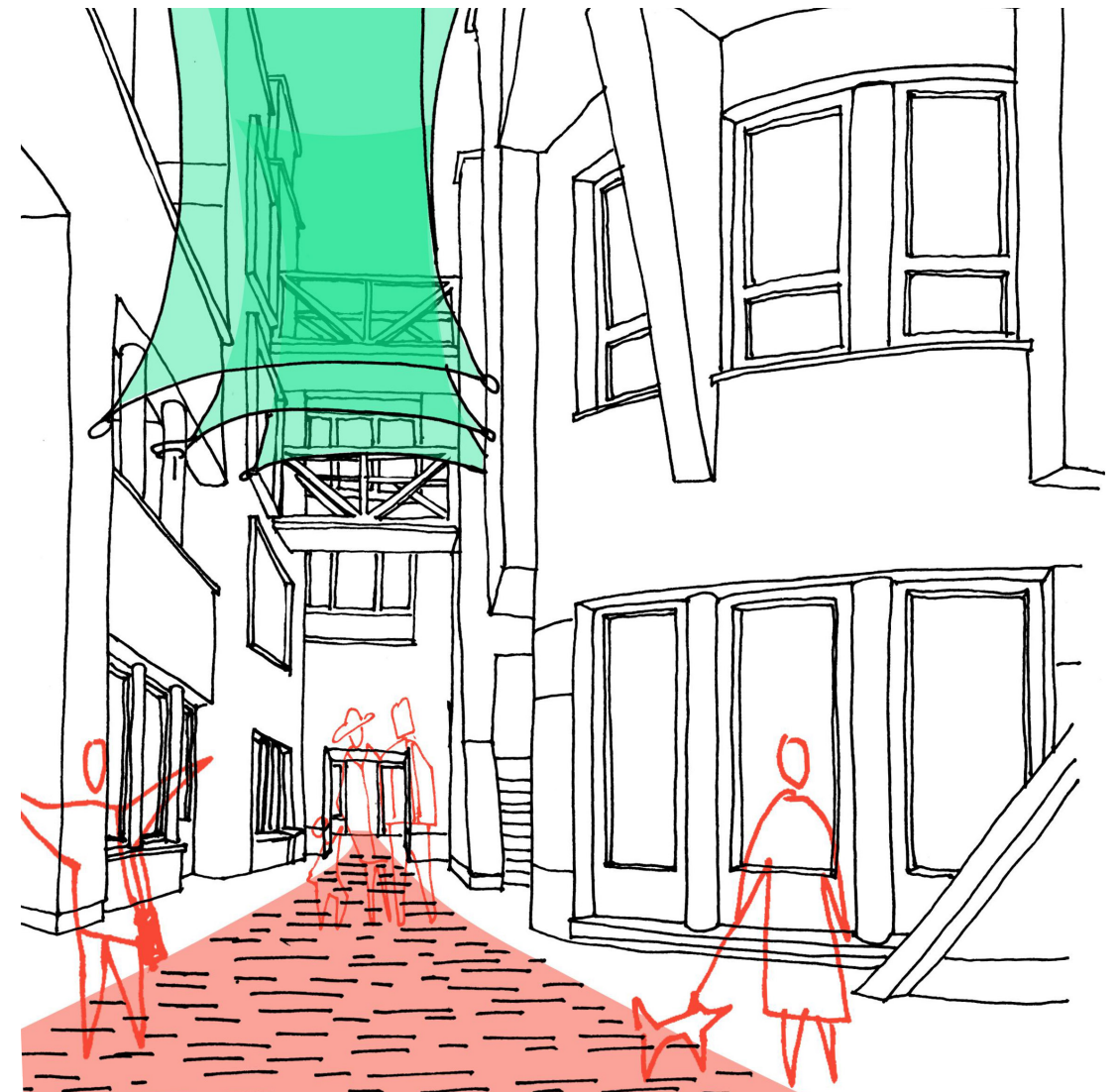
100_A szöveges munkarészek megjelentek:
Kerégyártó Béla PhD
– Szabó Levente DLA
(szerk.): TOVÁBBÉPÍTÉS ÉS ÚJRAHASZNOSÍTÁS – a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2017/18.
Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2018.

101_A munkacsoport tagjai:
Balázs Mihály, Bedecs-Varga Éva,
Gyökér András, Ritter Dániel.

102_Tervezők: Bedecs-Varga Éva,
Juhász Ágnes.

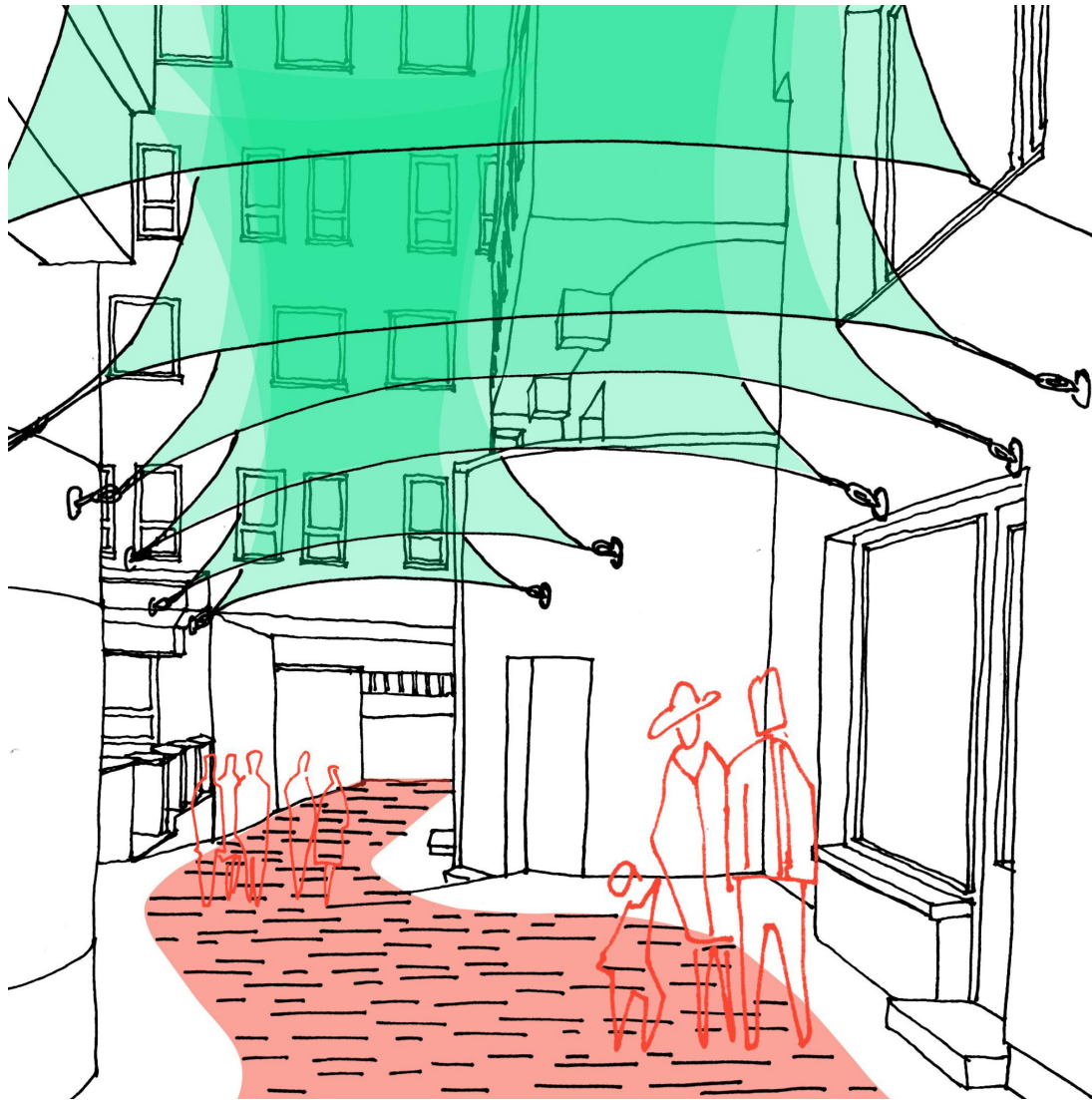

13.ábra_Krúdy udvar, metszet, Nyíregyháza – 2018 (saját ábra)

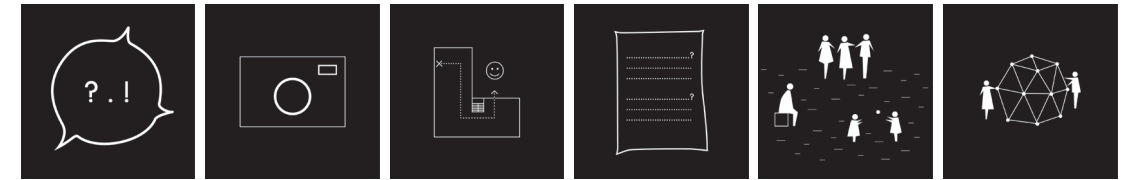
14.ábra_Krúdy udvar, vízió 1, Nyíregyháza – 2018 (rajz: Virág Anett)

5.3.2. Belső horizont – A Budapesti Piarista Gimnázium közösségi terei (2018-2020)

15. ábra_Krúdy udvar, vízió 2, Nyíregyháza – 2018 (rajz: Virág Anett)

Összességében megállapítható, hogy a téma tágassága és a későbbi használók széles köre miatt is célravezető volt az együttműködés kiszélesítése és a kreatív tervezői eszközök alkalmazása. A sokféle impulzus sokat segített a későbbi programalkotásban, azonban hiányát éreztem egy helyi munkacsoport bekapcsolódásának. A munka második fázisában hiányzott a társadalmasítás, egy a használókat képviselő helyi szervezet bevonása, így a korábban megkezdett „építő párbeszéd” sajnos megszakadt.

16. ábra_A kreatív tervezői gondolkodás eszközei a budapesti Piarista Gimnáziummal végzett kutatásban (saját ábra)

A BME Építőművészeti Doktori Iskola Építészet és oktatás kutatócsoportjaként¹⁰³ 2018-ban kaptunk megbízást a budapesti Piarista Gimnázium igazgatójától, Horváth Bálinttól. Az észlelt probléma, amin változtatni szerettek volna, hogy a gimnázium közösségi terei (főként a széles, aulaserű folyosók) alul-használtak, a diákok nem szívesen töltik ott a szünetet. A kutatást itt is messziről indítottuk: vizsgáltuk a piarista oktatás módszereit, az épület történetét, szerkezetét, városban elfoglalt helyét, a használók mindennapjait. Többször, többféle csoportban bejártuk a helyszínt, konzultáltunk és folyamatosan együttműködtünk Golda Jánossal is, a Piarista rend főépítészével, aki az iskola legutolsó átalakítását tervezte, az általa megkezdett munkát igyekeztünk „folytatni”. Szerencsénkre a használók elég egyértelműen meghatározhatók voltak: tanárok, diákok és szülők, akik nyitottak voltak a folyamatos „együtt-működésre” és az „építő párbeszédre”.

A kutatás teljes folyamata több szakaszra tagolódott. Kutatótársunk, Somogyi Krisztina korábban már együttműködött a megbízóval és a használókkal, vizsgálati anyaga és helyismernete jó kiindulási alapot jelentett munkánkhoz, megalapozta azt. Rendelkezett a megbízó bizalmával, ami a mi elfogadásunkat is segítette. A gimnáziumi diákokat egy fotópályázat keretében iskolájuk képi prezentálására kérte, ez az anyag és eredményei fontos információkat adtak nekünk.¹⁰⁴

Közös munkánk elején, a megismerés első időszakában, az elsődleges használókkal (diákok és tanárok) többször, többféle minőségben találkoztunk: célzott interjúkat készítettünk diák csoporttal és tanári csoporttal; mentális térképeket készítettünk diákokkal szabad felidézéssel, majd saját rajzaikon a kedvenc helyeket kellett bejelölniük, valamint kérdőívet töltöttünk ki kiegészítésként; vizsgáltuk a térhasználatot különböző időpontokban: tanórák alatt, szünetekben, illetve a vasárnapi

103_A kutatócsoport tagjai a kezdetektől: Balázs Mihály, Bedecs-Varga Éva, Benyovszky-Géczi Zsuzsanna, Karácsony Tamás, Palicz Katalin, Somogyi Krisztina. 2019-ben csatlakozott: Ritter Dániel.

104_Somogyi Krisztina említett kutatását részletesen doktori disszertációjában írja le. Somogyi, 2019.

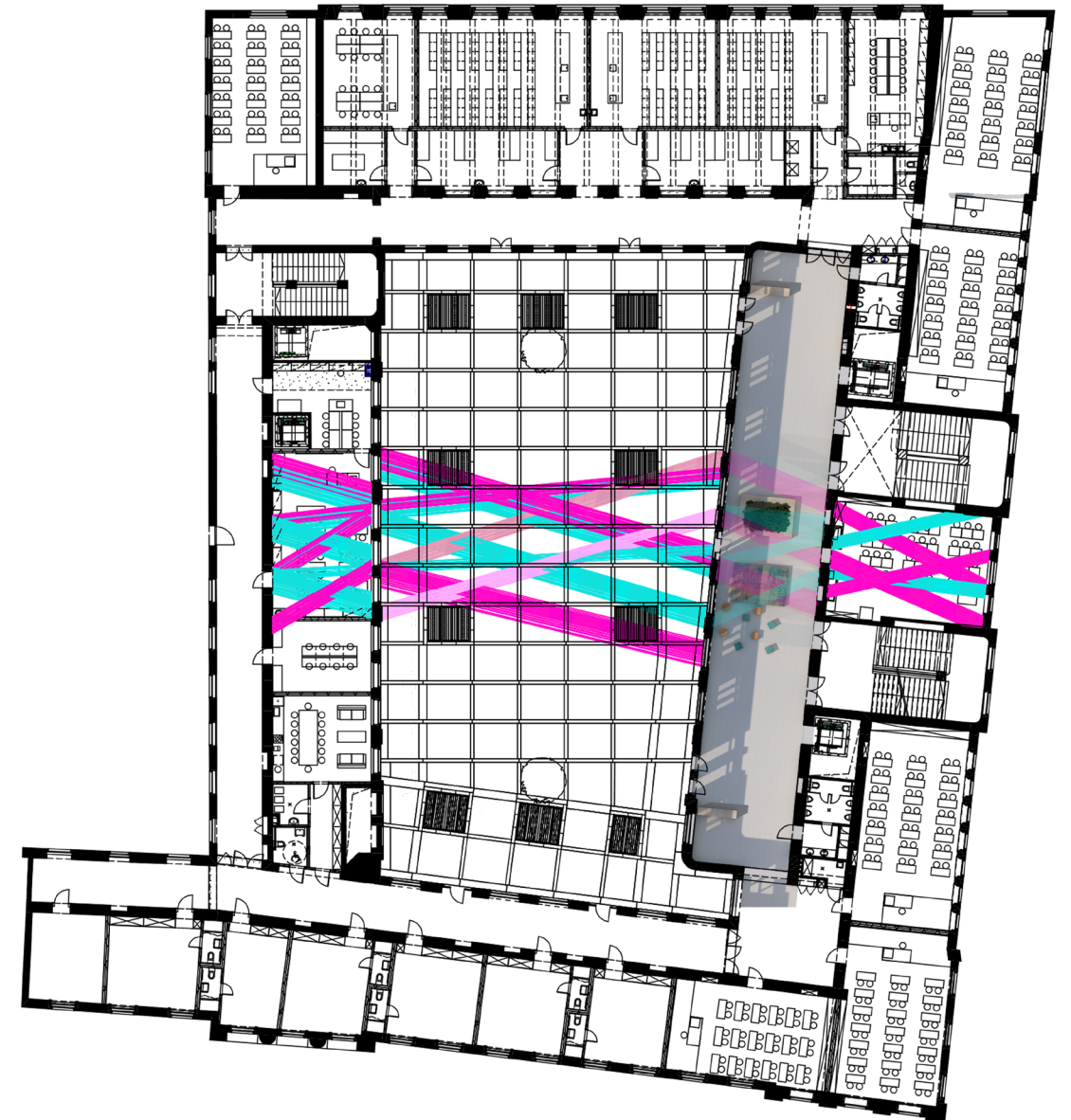
szentmiséhez kapcsolódóan is. Mintzer módszereihez hasonlóan mi is általában a pozitív élmények felől közelítettünk a vizsgálatok során és a tanulókkal elsődlegesen mi is saját iskolájukban találkoztunk. Ettől csak egy következő fázisban tértünk el, amikor közös téri modellezést tartottunk két diák csoportnak a BME K épületében, a saját terükhöz hasonló arányú, de számukra addig ismeretlen helyszínen. Ez a téri játék segített kibillenteni őket a saját környezetükhöz tapadó prekoncepciókból.

Addigi tapasztalatainknak 2018 decemberében egy tanulmányban összegeztük és személyesen prezentáltuk a tanároknak. Munkánk nem adott mindenre kész megoldásokat, inkább tervben folytatta a megkezdett párbeszédet, egy gondolatindító tervként. A három közösen megjelölt tér koncepcióját írta le és egyikre egy tervjavaslatot tartalmazott. A prezentáción úgy láttam ezt a megrendelő is érzekelte és értékelte. Elhangzott, hogy nem elég a tervező, a kialakuló tereket ők fogják majd használni, ezért nekik kell tudniuk mit is szeretnének pontosan ott csinálni, az általunk felkínált téri helyzetekbe bele tudnak-e helyezkedni?

17.ábra_ Tervezett beépítés, látványterv, budapesti Piarista Gimnázium, 4. emelet – 2018 (saját ábra)

A 4. emeleti széles, aulaserű folyosóra merőlegesen olyan térsort vizionáltunk, mely összeköti az étkezőt, az udvart, a folyosót és a művészeti termet. A cél a hiányzó közösségi tér létrehozása volt.

18.ábra_ Tervezett beépítés, alaprajz, budapesti Piarista Gimnázium, 4. emelet – 2018 (saját ábra)

5.3.3. Együttműködés a Zuglói Heltai Gáspár Általános Iskolával (2019-2020)

A kutatás második szakaszában bővítettük tervező csapatunkat. A 2019. évi Tudományos Diákköri Konferencia keretében a BME Építészmérnöki Karának graduális hallgatói¹⁰⁵ is lehetőséget kaptak, hogy bekapcsolódhassanak az „együtt-működésbe”, majd tervjavaslatokat fogalmazhassanak meg. Ezt a szakaszt a helyszíni ismerkedés után egy hallgatói műhelygyakorlat követte, ahol az építészhallgatóknak első gondolataikat kellett egyszerű eszközökkel (A/4-es papír, olló, szike) térbeli modellekbe absztrahálniuk. Ez segítette gondolataik sűrítését, a kulcs elemek kiemelését és a különböző érdeklődési irányok kijelölését. Koncepciójuk kialakulása után közös téri modellezést tartottunk a gimnázium vizsgált tereiben az egyetemi hallgatók vezetésével és a piarista diákok részvételével. Hallgatóink ekkor közelebb kerülhettek a használókhoz és a használathoz egyaránt. A helyszínen tesztelheték ötleteiket, amiket aztán tovább finomíthattak a megélt tapasztalatok alapján. Munkáikat 2019 novemberében a BME Tudományos Diákköri Konferenciáján tanulmányban, tervjavaslatban, térbeli modellben és rövid videóban is bemutatták.

A folyamat rétegzettségét jellemzi, hogy a kutatás résztvevői nem csak szakmailag, hanem korosztályukat tekintve is igen eltérőek voltak: gimnazista diákok – graduális hallgatók – tanárok – doktoranduszok – professzorok, vagyis ez egy interdiszciplináris vertikális műterem volt.

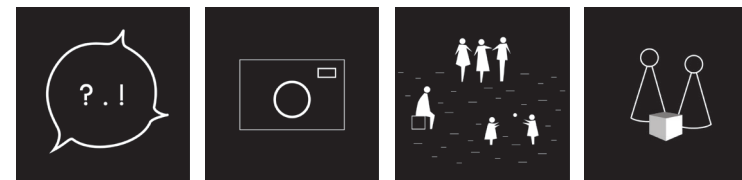
A teljes kutatási folyamat eredményeit 2020-ban Iskola Mozgásban címmel egy nyilvános konferencia¹⁰⁶ keretében és egy könyvben¹⁰⁷ is publikáltuk. Sajnos annak ellenére, hogy a kutatás konkrét tervekkel zárult és több irányban változásokat indított el, építészeti beavatkozás mégsem valósult meg a Covid járvány, illetve a rend pénzügyi hátterében bekövetkezett változások miatt.

105_A kutatásba bekapcsolódó graduális hallgatók: Angelidisz Aphrodite, Bíró Laura, Herbert Nóra, Hernádi Zsombor, Horváth Árnika, Jován Endre, Kiss Márton, Kovács Aliz, Ming Rong Chen, Nagy Eszter, Soós Barbara, Soós Zsófia, Suri Sára, Szepesi Zsófia, Szolga Kata, Szvath Réka, Tóth Bence.

106_Iskola Mozgásban – Építészet és oktatás konferencia. BME K épület, 210. terem, 2020. 01. 22.

107_Somogyi Krisztina - Bedecs-Varga Éva (szerk.): Iskola Mozgásban. A BME Építőművészeti Doktori Iskola Építészet és oktatás kutatócsoport tematikus kiadványa / 2019-2020. Budapest: BME ÉDI, Hazai Korszerű Építészmérnök Képzésért Alapítvány, 2020.

19.ábra_A kreatív tervezői gondolkodás eszközei a Zuglói Heltai Gáspár Általános Iskolával végzett kutatásban (saját ábra)

2019-ben lehetőségünk volt Építészet és oktatás kutatásunkba¹⁰⁸ még egy intézményt bevonni, választásunk a Zuglói Heltai Gáspár Általános Iskolára esett. Kutatásunk fókuszában itt sem az oktatási célú terek álltak, hanem főként azokat a közösségi használatú tereket vizsgáltuk, melyeket a tanórai kereteken túl használ a közösség, ahol számos különböző interakcióba léphetnek egymással a használók. Kiemelt tereink: az aulák és az udvarok, mert hisszük, hogy a tudásátadás nem korlátozódik térben és időben az osztálytermekre és a tanórákra. Úgy gondoljuk, hogy a tanulás a közösségi terekben is megvalósuló oda-vissza működő folyamat. Célunk ezeknek a térhasználatoknak a megismerése volt a helyi tudás, a belső nézőpontok feltárásával. A használók körét tágran értelmeztük: tanárok, fejlesztő pedagógusok, diákok, az intézmény fenntartásának munkatársai és a szülők egyaránt hasznos információval rendelkezhetnek egy oktatási intézményhez kapcsolódó kutatási és tervezési folyamatban.

Kutatócsoportunk jelen esetben is interdiszciplináris és vertikálisan szervezett műterem volt, vagyis a szakmai rálátás szélesítése érdekében építészekből és vizuáliskörnyezet-kutatóból állt és korosztályban is eltérőek voltunk. A korosztályos eltérést tovább színeztük azzal, hogy jelen együttműködésben a BME Építészmérnöki Karának graduális képzéséből is felkértünk hallgatókat a részvételre, Kovács Aliz és Szvath Réka így kapcsolódtak be munkánkba.

Jelen kutatási feladatunkban is a helyszín tágabb és közvetlen környezetének tanulmányozásával kezdtük a megismerést, kuttattuk történetét és bejártuk az épület kívül-belül. Beszélgettünk pedagógusokkal, aminek során az egyéni térhasználatok feltérképezése volt fő célunk. Az első megbeszélés alkalmával a pedagógiai módszeren túl (Montessori szemléletű iskola és Polgár Judit Sakk palota módszerét is alkalmazzák) az iskola hétköznapi életére, a szokásokra kérdeztünk rá, valamint a személy-környe-

108_A BME Építőművészeti Doktori Iskola, Építészet és oktatás kutatócsoport tagjai: Balázs Mihály, Bedecs-Varga Éva, Karácsony Tamás, Ritter Dániel, Somogyi Krisztina.

zet összeállítás nehézségeire, aminek kapcsán több téri hiányosságot is felfedeztünk, de alapvetően jellemző a rugalmas és a kreatív helykihasználás.

Következő lépésként műhelygyakorlatot tartottunk első osztályos diákoknak, melyről részletesen „Építész a használókért” című tanulmányomban¹⁰⁹ írtam. Az alapvető célja ennek a foglalkozásnak a térhasználati szokások, térpreferenciák vizsgálata volt. Ezek a gyerekek azonban nagyon más korosztályhoz tartoztak, mint a korábban vizsgált gimnazista diákok (budapesti Piarista Gimnázium), ezért természetesen nem alkalmazhattuk ugyanazon eszközöket. Első osztályos, 6-7 éves gyerekekkel dolgoztunk együtt, akik a foglalkozás idején 3 hónapja jártak iskolába, a beilleszkedésen éppen túljutó, összetartó közösséget alkottak. A gyerekek nagy fantáziával és speciális képességekkel, így gyengeséggel és erősséggel egyaránt rendelkeztek. Tudtuk, hogy kb. 1,5 órád időtartamban tudunk majd dolgozni velük, ami elég hosszú a figyelem fenntartása szempontjából, de szűkös egy tartalmas munka elvégzésére. Ezért fontos volt, hogy hamar szót értsünk a diákokkal és „egy nyelven tudjunk beszélni”. Hogy az illeszkedést és az egymásra hangolódást segítsük a kutatás játékosítása¹¹⁰ mellett döntöttünk. Mivel ez a korosztály még rendszeresen játszik, épít és gondolkodik a LEGO világban, ismerős és inspiráló környezet ez számukra, ezért LEGO figurák laktak be az általunk készített makettet és egy keretmese segítségével a figurák használták a tereket. Személyes pozitív élményeken keresztül összekapcsoltuk az iskola terét és térélményét, valamint annak rajzi és makettes leképezését. Nagyon izgalmas rajzok és térbeli alkotásokat készültek, melyek a térpreferenciákat jól szemléltetik. Végeredményként releváns információkat kaptunk térhasználatukról és kedvenc tevékenységeikről, amit saját nyelvükön, számukra kedves eszközökkel mondhattak el.

109_Bedecs-Varga Éva: Építész a használókért.

In: Somogyi Krisztina - Bedecs-Varga Éva (szerk.): Iskola Mozgásban. A BME Építőművészeti Doktori Iskola Építészeti és oktatás kutatócsoport tematikus kiadványa / 2019-2020. Budapest: BME ÉDI, Hazai Korszerű Építésztechnológusok Képzésért Alapítvány, 2020, 110.

110_A játékosítás fogalmát lásd a disszertáció I. Mellékletében.

20.ábra_ Műhelygyakorlat alkotásai, Zuglói Heltai Gáspár Általános Iskola – 2019 (saját fotó, alkotók: anonim)

A megkezdett munka során támogató és érdeklődő partnerekre találtunk az iskola pedagógusaiban, a szülők lelkesen hozzájárultak, hogy gyermekeikkel együtt dolgozhassunk, a diákok szeretettel fogadtak bennünket. Emellett pedig azt is láttuk, hogy tervezőként lenne miben segítenünk, például azonosítottunk egy alulhasznosított, ideiglenes raktárnak tűnő udvart, mely egy kisebb beavatkozás után akár a tanárok számára pihenő térként, akár külső tanteremként is hasznosítható.

21.ábra_ A Zuglói Heltai Gáspár Általános Iskola belső, megtalált, használaton kívüli udvara – 2019 (saját fotó)

5.TÉZIS – AZ ÉPÍTŐ PÁRBESZÉD NYELVE ÉS ESZKÖZTÁRA

Az „építő párbeszéd” kialakításának stratégiája különösen fontos a tervezés előkészítő időszakában, a szimbolikus tartalmak, a térhasználati igények és problémák feltérképezése során. Az építész és a használó közötti valóban építő párbeszéd érdekében a közös nyelv kialakítását és a valós használati igények kutatását hatékonyan segíthetik a kreatív tervezői gondolkodás kísérletező eszközei. Az eltérő tudású, érdekeltségű, korú, és sajátosságú csoportokkal való közös munka során az építész részéről a nyitottság és a koncentráció állandó, a módszertan azonban nyitott: nem fix elemekből álló eszköztárral érdemes dolgozni, hanem mindig a szituáció jellegéhez, méretéhez és a résztvevők képességeihez szükséges alakítani a folyamatot.

ÖSSZEGRZÉS

Bár az előző fejezetben bemutatott kutatócsoportos munkák közül egyiknek sem lett az eredménye konkrét építés, nem mondhatjuk őket haszontalannak, és nem csak számomra egy fontos tanulási folyamat részei, hanem minden résztvevő számára meghatározó élmények voltak. Mestermunkám is hasonló szemlélettel készült, amely az első megbízás óta immáron három megvalósult és egy engedélyezés alatt álló épületnél tart. Megbízóm nagy sikerként éli meg a teljes történetet. Az előző fejezetben bemutatott példák újszerűsége, hogy a tervezés és a kutatás között folyamatos volt a párbeszéd, egymást inspirálták, így lehetőségünk volt a kutatás hatására az adott feladatot tágítani vagy szűkíteni újra meg újra. Ennek következtében rugalmasan változtattuk a vizsgálati nézőpontokat, önmagunkat is többször kizökkentettük a tervezett folyamatból annak érdekében, hogy kívül helyezkedhessünk a látszólag rögzült helyzetekben. Úgy érzem, doktori iskolánk kétféle világának kulcs gondolata összhangban van felvetésemmel, hiszen a kutatói és tervezői látásmód összegyúrása, összekapcsolása, valamint a köztük lévő egyensúly keresése képzésünk lényege. A balanszírozás közben hol az egyikre, hol a másakra támaszkodunk erősebben, de folyamatosan figyelve arra, hogy ne billenjünk el valamelyik irányban, mert akkor elvész a másik oldal, megszűnik az egység. Idézett munkáink fontos eredményének gondoljuk a beavatkozási tanulmányokat és tervjavaslatokat egyaránt. Remélem, hogy a közeljövőben lehetőségem lesz még hasonló tervezési feladatokba bekapcsolódni, eddigi tapasztalataimat kamatoztatni. Ami viszont biztos, hogy az általuk megszerzett ismereteket azóta is folyamatosan hasznosítom, hiszen az „*együtt-működő építészet*” szemlélete szakmánk egészében alkalmazható: a kutatócsoportos tervezésben, az oktatásban és a saját praxisban egyaránt. Az „*építő párbeszéd*” pedig minden folyamatban elengedhetetlen.

A kommunikáció tökéletesítéséhez – mint ahogy ezt a harmadik tézisben is kiemeltem – humán tudásokra és humán szakértőkre is szükségünk van. Úgy látom, hogy ez a felismerés már egyre több építésben megfogalmazódik, de az építészképzésben még nehezen integrálódik. Ennek a hiánynak az egyik következménye véleményem szerint, hogy az a fajta folyamatos kommunikáció és visszajelzés adás, aminek fontosságát egyre többen hangsúlyozzák, még sokszor hiányos. A megélt kutatásokban gyakran tapasztaltam, hogy egy ponton megszakad tervező és használó együttműködése, a visszajelzések elmaradnak és valamilyen (általában külső) ok miatt nem születik kézzel fogható

eredmény, ami mind a használó bizalmát, mind a tervező lelkesedését visszaveti. Szeretném, ha ez a jövőben változna, hiszen a pozitív megítélésű környezet kérdése közügy. Úgy vélem, ha a módszereinket folyamatosan pontosítjuk, tudatosítjuk és mások tapasztalataival is bővítjük, egyre sikeresebben alkalmazhatjuk őket. Ezért is fontos minden egyes feladat után az értékelés, a megélt tapasztalatok tükrében revízió készítése. A második tételben kiemelt kritikai gondolkodást minden téren szem előtt kell tartani: nemcsak magát a tervezési feladatot, de az elvégzett munkánkat is érdemes kritikusan szemlélni, visszatekintve értékelni, pozitívumokat és negatívumokat egyaránt kiemelni, hogy ebből is folyamatosan tanulhassunk.

Ezen gondolatok vezettek arra, hogy disszertációm I. Mellékletében közreadjam az általam eddig megismert és kipróbált kreatív tervezési technikákat. Fontos leszögezmem, hogy ez nem egy saját találmány, hanem a módszeres megfigyelés, tapasztalás és gyűjtés eredménye, amihez sokan sokféleképpen szolgáltatottak anyagot, közös munkák, beszélgetések és előadások kapcsán, melyeket szétszálazni szinte lehetetlen, mert az évek során összefonódtak a gondolatok. Az így összegyűjtött anyagot utólag csoportosítottam és egységes struktúrába rendeztem. Bár némelyikük lehet, hogy banálisnak tűnik, de fontosnak tartottam lejegyzésüket, mert úgy tapasztaltam, hogy gyakran apró nüanszokon múlik hatékony alkalmazásuk. Minden egyes eszközhöz készítettem egy szöveges leírást és egy táblázatos összefoglalást egyaránt, utóbbi a főbb tudnivalókat, előnyöket és hátrányokat emeli ki, valamint egy-egy általam bevezetett ikont tartalmaz. Ezeknek az ikonoknak a sora jelenik meg az 5. fejezetben részletezett kutatócsoportos munkák mellett is, ami szemléletesen ábrázolja, hogy egy-egy feladat kapcsán milyen sok technikát alkalmaztunk egyszerre.¹¹¹ Ezzel a szabadon felhasználható és bővíthető, teljesen nyitott gyűjteménnyel segítséget kívánok nyújtani minden építésznek, aki az „együtt-működő” tervezés stratégiáját követi és szeretne a munkája során a leendő használókkal „építő párbeszédet” kezdeményezni. Ezáltal lehet az „együtt-működő építészet” másféle látásmódja még inkább nyitott és előremutató.

¹¹¹ Ugyanezeket az ikonokat alkalmaztam alábbi írásomban: Bedecs-Varga Éva: Az „építő párbeszéd” kreatív tervezői eszközei. In: Szabó Levente DLA – Fejérdy Péter DLA – Klobusovszki Péter DLA – Kronavetter Péter DLA (szerk.): Egyben a három. Budapest: Közösségi Építészetért Alapítvány. 2021, 218.

Disszertációm kiemelt és részletezett szempontok véleményem szerint mind egy irányba mutatnak, céljuk egy alapos és felelősségteljes tervezői hozzáállás keresése és gyakorlása. Mint ahogy a bevezetésben is írtam, fontos, hogy megértsük szakmánk súlyát, a környezetre, a társadalomra és a használóra gyakorolt hatását, azt, hogy az „építő párbeszéd” az építész és a használó között létfontosságú, mert a sikeres párbeszéd eredménye a szerethető, hasznos, arányos és pont akkora léptékű építés, mint amekkora valóban szükséges. Ez ma, az ökológiai problémák ismeretében morális kérdés is.

Jelenleg szabadúszó építészként változó összetételű csapatokban szerteágazó hálózat tagjaként dolgozom. Ez lehetőséget ad arra, hogy mindig az aktuális megbízás méretéhez és komplexitásához igazodva alakítsuk a tervezői csoport összetételét a szükséges szakmai tudásoknak megfelelően. Minden feladat elején különös hangsúlyt fektetünk a valós használati igények megismerésére és az „építő párbeszéd” kialakítására. A kreatív tervezői eszközöket sok helyen, számos formában alkalmazzuk, melyek magára a folyamatra és a végeredményére is pozitív hatással vannak. Építészeti szemléletem alapvető lényege az intenzív „építő párbeszéd”, nem az építész-kontroll feltétlen gyakorlása. Ezen gondolatok mentén haladt a II. Mellékletben részletesen bemutatott mestermunkám is: „Építő párbeszéd Váli Péter borásszal”, mely nem csak egy építés története, hanem egy ma is tartó folyamat: 2009-es megismerkedésünk óta folyamatosan alakuló párbeszédünkből építések sora fejlődött ki.

Kutatásommal szeretném felhívni mindenki figyelmét, hogy a használat egy másféle nézőpont, amit ugyanúgy meg kell ismerni a tervezés legelején, mint ahogyan szem előtt kell tartanunk a helyszín adottságait a teljes folyamat során. A valós használati igények megismerésének és megértésének folyamata az „építő párbeszéd”, mely kreatív tervezési módszerekkel az építés és tér-laikus közötti távolság közelítésére törekszik, valamint segíti a tervezőt, hogy a kapott információk mögé lásson és kiszűrje azok releváns részét. Következetes alkalmazásával az ember és környezetének pontosabb összeillesztése valósulhat meg. A terek átalakulása mellett a folyamat eredményének gondolom, hogy a közös munka során mindannyian – tervező és használó egyaránt – tanulunk valamit, a konkrét téralakítások mellett az „együtt-működésről”, a kommunikációról csak úgy, mint egymásról és önmagunkról egyaránt.

IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált irodalom

Abramson, Daniel M: *Obsolescence. An Architectural History*.
Chicago, University of Chicago Press, 2016.
In: Ónodi, 2018.

Bedecs-Varga Éva: *A ház élete néha fontosabb, mint maga a ház – Beszélgetés Finta Józseffel a Lakótervről és a salgótarjáni Pécskő Áruházról*.

In: Kerékgyártó Béla PhD – Szabó Levente DLA (szerk.): *Építészet és Idő. A 60-as és 70-es évek magyarországi építészetének örökségéről – a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2016/17*.
Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2017, 76.

Bedecs-Varga Éva: *Az „építő párbeszéd” kreatív tervezői eszközei*.

In: Szabó Levente DLA – Fejérdy Péter DLA – Klobusovszki Péter DLA – Kronavetter Péter DLA (szerk.): *Egyben a három*. Budapest: Közösségi Építészetért Alapítvány. 2021, 218.

Borsos Melinda DLA – Dimitrijevic Tijana DLA (szerk.): *Közösségi tervezés konferencia és kerekasztal. Budapest, 2020*.

Buchanan, Richard: *Wicked Problems in Design Thinking*.

In: *Design Issues*, Vol. 8, No. 2. The MIT Press, 1992. 5.

Cantacuzino, Sherban: *Re-Architecture. Old buildings, New Uses*.
London, Thames and Hudson, 1989. In: Ónodi, 2018.

Clarkson, P. John – Coleman, R.: *History of Inclusive Design in the UK, Applied Ergonomics*. 2013.

Deterding, S. – Dixon, D. – Khaled, R. – Nacke, L.: *From game design elements to gamefulness: defining gamification*.

In: *Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments*. ACM. 2011, 9.

Dewey, John – Bentley, Arthur F.: *Knowing and the known*. Boston: Beacon Press, 1949.

Idézi: Gyarmathy Éva: *A tudomány és a harmadik kultúra*.

In: Székely Levente (szerk.): *Fókuszpontok: Úton az ifjúság megismerése felé*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 2016, 80.

Déry Attila: *A tervező építész szerepe*.

In: Déry Attila: *A forma visszaszerzése*. Budapest: Terc Kft. 2002, 9.

Düll Andrea: *Helyek, tárgyak, viselkedés: Környezetpszichológiai tanulmányok*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2009.

Endrissat, Nada – Islam, Gazi – Noppeney, Claus: *Visual organizing: Balancing coordination and creative freedom via mood boards*.
In: Journal of Business Research. Vol. 69. Issue 7. 2016, 2353.

Gehl, Jan: *Élhető városok*. Budapest, Terc Kft. 2020.

Gyarmathy Éva: *A tudomány és a harmadik kultúra*.
In: Székely Levente (szerk.): *Fókuszpontok: Úton az ifjúság megismerése felé*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 2016, 80.

Hill, Jonathan: *Actions of Architecture – Architects and creative users*.
London and New York: Routledge, 2003.

Jenkins, Paul – Forsyth, Leslie (szerk.): *Architecture, Participation and Society*. Abingdon: Routledge, 2010.

Jensen, Boris Brorman: *Co-creative Architecture*.
In: Kleis, Birgitte (szerk.): *Co-creating Architecture No. 2. EFFEKT*.
Copenhagen: 10 · Grafisk Design & Forlag, 2020, 95.

Jones, John Chris: *Design methods*. New York: John Wiley & Sons, Inc. 1992.

Kerékgyártó Béla PhD – Szabó Levente DLA (szerk.): *Építészet & Oktatás – a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2015/16*. Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2016.

Kerékgyártó Béla PhD – Szabó Levente DLA (szerk.): *továbbépítés és újrahasznosítás – a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2017/18*. Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2018.

Kleis, Birgitte (szerk.): *Co-creating Architecture No. 1. NORD Architects*. Copenhagen: 10 · Grafisk Design & Forlag, 2020.

Kleis, Birgitte (szerk.): *Co-creating Architecture No. 2. EFFEKT*.
Copenhagen: 10 · Grafisk Design & Forlag, 2020.

Lehota József: *Marketingkutató az agrárgazdaságban*.
Budapest: Mezőgazda Kiadó, 2001.

Ónodi Bettina: *Térstruktúrák interferenciája – Épületek funkcióváltással járó újrahasznosítása*.
In: Kerékgyártó Béla PhD – Szabó Levente DLA (szerk.): *továbbépítés és újrahasznosítás – a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2017/18*. Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2018, 88.

Ponti, Gio: *Amante d'architettura. L'architettura é un cristallo*.
Milano: CUSL, 2004, 110.

In: Mucelli, Elena: *Houses in the wood to enjoy the sun and the stars*.
In: Agathón - International Journal of Architecture, Art and Design. 02/2017, 163.

Prahalad, C. K. – Ramaswamy, Venkatram: *Co-opting Customer Competences*.

In: Harvard Business Review, Jan/Feb 2000, vol. 78 Issue 1, 79.

Idézi: Jensen, Boris Brorman: *Co-creative Architecture*.

In: Kleis, Birgitte (szerk.): *Co-creating Architecture No. 2. EFFEKT*.
Copenhagen: 10 · Grafisk Design & Forlag, 2020, 96.

Pressman, Andrew: *Design Thinking: A Guide to Creating Problem Solving for Everyone*. New York: Routledge. 2019.

Réthy Endréné: *A speciális szükségletű gyermekek nevelése, oktatása Európában. Az integráció és inklúzió elméleti és gyakorlati kérdései*.
In: Magyar Pedagógia, 102. évf., (2002.) 3. szám 281.

Rowe, Peter G.: *Design Thinking*. Cambridge, MA: The MIT Press, 1987.

In: Pressman, Andrew: *Design Thinking: A Guide to Creating Problem Solving for Everyone*. New York: Routledge. 2019, 22.

Singhal, Arvind – Harter, Lynn M. – Chitnis, Ketan – Sharma, Devendra: *Participatory photography as theory, method and praxis: analyzing an entertainment-education project in India*.
In: Critical Arts, 2007.

Somogyi Krisztina: *Golda János*. Budapest: TERC Kft. 2018.

Somogyi Krisztina – Bedecs-Varga Éva – Virág Anett: *Zöld út – Nyíregyháza épített környezeti problémáinak megértéséhez*.
In: Kerékgyártó Béla PhD – Szabó Levente DLA (szerk.): *továbbépítés és újrahasznosítás – a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete 2017/18*. Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2018, 258.

Somogyi Krisztina – Bedecs-Varga Éva (szerk.): *Iskola Mozgásban. A BME Építőművészeti Doktori Iskola Építészet és oktatás kutatócsoport tematikus kiadványa / 2019-2020*. Budapest: BME ÉDI, Hazai Korszerű Építésmérnök Képzésért Alapítvány, 2020

Wang, Caroline – Burris, Mary Ann: *Photovoice: Concept, Methodology, and Use for Participatory Needs Assessment*. In: *Health Education & Behavior*, Vol. 24, No. 3. Sage Publications, Inc. 1997, 369.

Wates, Nick – Knevitt, Charles: *Community Architecture. How people are creating their own environment*. London: Penguins Books Ltd. 1987.

Doktori értekezések

Dúll Andrea: *Épített környezet és pszichológia. A lokalitásélmény környezetszociológiai vizsgálatai* – MTA doktori értekezés. Budapest, 2017.

Fazekas Katalin: *Közösség és építészet. Komplex tervezői megközelítések* – DLA értekezés, BME Építőművészeti Doktori Iskola. Budapest, 2017.

Marosi Bálint: *Az építészet, mint nyílt rendszer* – DLA értekezés, BME Építőművészeti Doktori Iskola. Budapest, 2008.

Schreck Ákos: *Nem befejezett tervezés* – DLA értekezés, BME Építőművészeti Doktori Iskola. Budapest, 2017.

Somogyi Krisztina: *Közvetlen élmény – közvetlen építészet. Az „építész nézet” kvalitatív vizsgálata saját élményű középiskolai környezetben* – Doktori (PhD) disszertáció. ELTE Pszichológiai Doktori Iskola, 2019.

Internetes források

Arcanum Digitális Tudománytár. A Pallas nagy lexikona: *Participatio*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/p-1434B/participatio-1486A/?list=eyJxdWVyeSI6ICJwYXJ0aWNpcG F0aW8ifQ> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Arcanum Digitális Tudománytár. A Pallas nagy lexikona: *Incl*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/h-B866/incl-D3F0/?list=eyJmaWx0ZXJlZjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFW F9MZXhpa29ub2tfMjdfSwgnF1ZXJ5IjogImluY2wifQ> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Arcanum Digitális Tudománytár. Magyar etimológiai szótár: *Kollaborál*. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/k-F287B/kollaboral-F2B71/?list=eyJmaWx0ZXJlZjog eyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfRjE0RDmiXX0sICJxdWVyeSI6ICJrb2 xsYWJvcjx1MDBiMwifQ> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Arcanum Digitális Tudománytár. Magyar etimológiai szótár: *Szolidáris*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/sz-F3D93/szolidaris-F3F77/> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Arnstein, Sherry: *Ladder of Citizen Participation*. (1969) <https://organizingengagement.org/models/ladder-of-citizen-participation/> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Bedecs-Varga Éva: *Inkluzív tervezés a belvárosban – Bedecs-Varga Éva építész lakásátalakítása*. In: *Építészfórum*. 2020.09.15. <https://epiteszforum.hu/inkluziv-tervezes-a-belvarosban--bedecs-varga-eva-epitesz-lakasatalakitasa> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Építészfórum: Az Urbanity utcai társasjáték nyerte az épített környezeti nevelés Golden Cubes Awards versenyt. In: *Építészfórum*, 2021. 05. 03. <https://epiteszforum.hu/az-urbanity-utcai-tarsasjatek-nyerte-az-epített-környezeti-nevelés-golden-cubes-awards-versenyt-> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

IDEO: *Design thinking defined*. <https://designthinking.ideo.com/> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

IDEO: *Hirstory*. <https://designthinking.ideo.com/history> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Interaction Design Foundation: *Design Thinking*. <https://www.interaction-design.org/literature/topics/design-thinking> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Interaction Design Foundation: *Wicked Problems*. <https://www.interaction-design.org/literature/topics/wicked-problems> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Molnár Zsuzsanna: *Share the table – CAN Architects*. In: *Építészfórum*, 2018. 06. 07. <http://epiteszforum.hu/share-the-table-can-architects> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Simon, Herbert A.: *The Science of the Artificial*. 1969. In: Interaction Design Foundation: *Design Thinking*. <https://www.interaction-design.org/literature/topics/design-thinking> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Somogyi Krisztina: *A könyvtár, mint tanulási táj – Helsinki új könyvtára, az ALA Architects munkája.*

In: Építészfórum, 2019. 11. 25.

<https://epiteszforum.hu/a-konyvtar-mint-tanulasi-taj--helsinki-uj-konyvtara-az-ala-architects-munkaja> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Wikipédia: *Facilitátor.*

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Facilit%C3%A1tor> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Winston, Anna: *Architects “are never taught the right thing” says 2016 Pritzker laureate Alejandro Aravena.*

In: Dezeen, 2016. 01. 13.

<https://www.dezeen.com/2016/01/13/alejandro-aravena-interview-pritzker-prize-laureate-2016-social-incremental-housing-chilean-architect/> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Wood, Adam: *Interview with Herman Hertzberger (2017): architecture as visual and social connection.*

In: Architecture and Education, 2017. 08. 29.

<https://architectureandeducation.org/2017/08/29/interview-with-herman-hertzberger-2017-architecture-as-visual-and-social-connection/> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Zsille Ákos: *Rész és egész (részeg ész) - beszélgetés Golda János Ybl-díjas építésszel.*

In: Építészfórum, 2015. 08. 28.

<http://epiteszforum.hu/resz-es-egesz-reszeg-esz-beszelgetes-golda-janos-ybl-dijas-epitesszel> (utolsó elérés: 2022. 05. 16.)

Előadások, jegyzetek, kiállítások

Basa Péter: *Budakeszi Református templomának építészeti ismertetése.* 1999. szeptember

Bedecs-Varga Éva: *Építészeti együttműködés a használókkal – beszélgetés Balázs Mihály építésszel két paksi családi ház kapcsán.*

Budapest: BME K299, 2019.05.06.

BME Építőművészeti Doktori Iskola (szervező: Balázs Mihály): *Gyarmathy Éva előadása.* Budapest, BME K210, 2018.09.26.

BME Építőművészeti Doktori Iskola (szervező: Kerékgyártó Béla): *U. Nagy Gábor előadása.* Budapest: BME K210, 2017.10.11

BME Építőművészeti Doktori Iskola (szervező: Klobusovszki Péter): *Beszélgetés Tomay Tamással és Zombor Gáborral.* Budapest: BME K210. 2018.10.10.

Építészek és Gyerekek / Innováció az épített környezeti nevelésben konferencia. Budapest: BME K210, 2019.05.16.

Előadók: Somogyi Krisztina; Hubrich, Hannes (Németország); Sava, Mina és Pamfil, Claudia (Románia); Feller, Barbara (Ausztria); Struzynska, Ewa (Franciaország); Candan, Tezcan Karakuş (Törökország); Domagalska, Katarzyna és Wantuch-Matla, Dorota (Lengyelország); Jensen, Ole (Feröer Szigetek); Eldeen, Heba Safey (Egyiptom); Aznavouryan, Nona (Oroszország); de Laval, Suzanne (Svédország); Cannarella, Lilia (Olaszország); Fantodi, Hadegnon (Benin); Rajeva, Magdalina (Bulgária); Granek, Shany (Izrael); Taguchi, Junko (Japán); Skaliczky Judit; B-Hajas Ágnes; Tótpál Judit; Terbe Rita; Dávid Dóra – Klaniczay János; Bedecs-Varga Éva; Tánczos Tibor.

Golda János: *Köszöntő. Építészet és kultúra könyvbemutató – Természet és építészet kiállításmegnyitó közös eseménye.* Magyar Építészek Háza, udvar. (1088 Budapest, Ötpaccsirta utca 2.) 2019. 06. 07.

Iskola Mozgásban – Építészet és oktatás konferencia.

BME Építőművészeti Doktori Iskola.

Budapest: BME K210, 2020. 01. 22.

Előadók: Angelidisz Aphrodite, Balázs Mihály, Bedecs-Varga Éva, Bíró Laura, Csatai Anita, Golda János, Gyarmathy Éva, Herbert Nóra, Hernádi Zsombor, Horváth Árnika, Horváth Bálint, Jován Endre, Karácsony Tamás, Kiss Márton, Kovács Aliz, Kőhalmy Nóra, Ming Rong Chen, Nagy Eszter, Ritter Dániel, Somogyi Krisztina, Soós Barbara, Soós Zsófia, Suri Sára, Szepesi Zsófia, Szolga Kata, Szvath Réka, Tolvaj Andrea, Tóth Bence.

Karácsony Tamás DLA – Bedecs-Varga Éva – Kovács Károly Lehel:

Folyamatosan formált modern – Olasz párhuzamok.

BME Építőművészeti Doktori Iskola.

Budapest: BME K210. 2019. 03. 13.

Közösségi tervezés és építészoktatás – előadások és műhelybeszélgetés. Budapest: BME K210, 2019. 11. 13.

Előadók és beszélgetőtársak: Alföldi György, Balázs Mihály, Vasáros Zsolt, Szabó Árpád, Terbe Rita, Árva József, Kemes Balázs, Sugár Péter, Fazekas Katalin, Bach Péter, Treszkai Anett, Tánczos Tibor, Schrammel Zoltán, Oliver Sales, Pálffy Sándor, Dúll Andrea, Somogyi Krisztina, Borsos Melinda, Dimitrijevic Tijana + A Közösség! Moderátor: Somogyi Krisztina.

KultúrAktív Egyesület: *Minden térben gyerekekkel 1.0* – online esemény. Facebook, 2020.11.30.

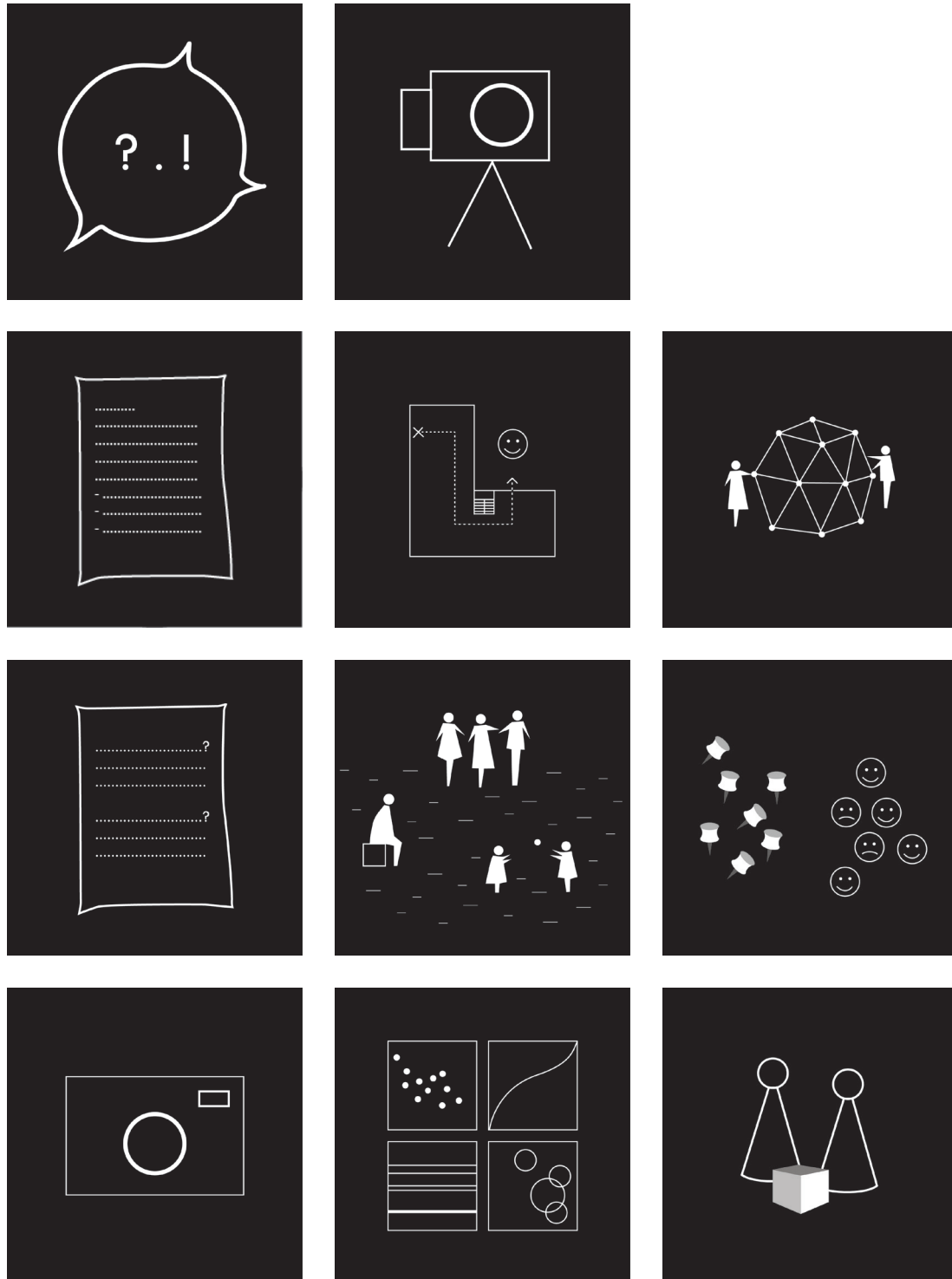
(<https://www.facebook.com/events/1007178219779724>)

I. MELLÉKLET

A KREATÍV TERVEZŐI GONDOLKODÁS ALKALMAZOTT ESZKÖZEI

A kreatív tervezői gondolkodás eszköztára folyamatosan bővül, így nem lehetséges a technikák hiánytalan összerendzése, azonban fontosnak tartom egy gyűjtemény elindítását, mely a későbbiekben tovább tágítható, ezért az alábbi mellékletben az általam eddig megismert és megtapasztalt elemeit rendszerezem. Újra szeretném hangsúlyozni, hogy a módszerek nem saját találmányaim, hanem megfigyelés, tapasztalás és gyűjtés eredménye, amihez sokan sokféleképpen szolgáltatott anyagot közös munkák, beszélgetések és előadások kapcsán, melyeket szétszálazni szinte lehetetlen, mert az évek során összefonódtak a gondolatok. Az így összegyűjtött anyagot utólag csoportosítottam és egységes struktúrába rendeztem. Bár elsőre némelyik banálisnak, vagy evidensnek tűnhet, érdemes megvizsgálni az alkalmazásuk mikéntjét, mert sokszor apró „trükkökön” múlhat használatuk eredményessége. Remélem segítségül szolgál ez a gyűjtemény másoknak is, akik hasonló „együtt-működő” tervezési folyamatban kívánnak alkotni és „építő párbeszédet” szeretnének kialakítani a használókkal.

Az egyes technikákat azonos struktúrában mutatom be: mindegyiknél elsőként táblázatban foglalom össze a fő tudnivalókat, az előnyöket és a nehézségeket, valamint egy-egy egyedi ikont vezetek be. Emellett jelenik meg a módszerek szöveges leírása. Nem sorolom fel egyenként, hogy mi mikor alkalmaztuk az egyes eszközöket, de a dolgozatom 5.3-mas fejezetében bemutatott kutatócsoportos tervezési feladatoknál a bevezetett ikonok segítségével ábrázolom, hogy az egyes munkáknál hányféle technikával dolgoztunk.

22.ábra_A kreatív tervezői gondolkodás általam eddig megismert és rendszerezett eszközei (saját ábra)

Feltáró beszélgetés és fókuszcsoportos interjú

A hagyományos beszélgetés mellett eredményes, ha különbözőképpen strukturáljuk a használóval folytatott társalgást, melynek három jellemző esetét alkalmaztuk eddig.

1. Feltáró beszélgetések: Előnyös, ha akár már az első találkozáshoz is rendszerezett témakörökkel készülünk (pl. Mi a használó alapvető benyomása a helyszínről? Milyen használati igényei lesznek az új térben? Mik a preferenciák?), amik segítik, hogy ne kalandozzunk el túlságosan és hogy minden fontos téma előkerüljön.

2. Fókuszcsoportos interjú: A használat szempontjából homogén csoportokkal (pl. diákok, tanárok, szülők stb.) félig strukturáltan készített beszélgetések során hasonló kompetenciájú és érdekltségű használóktól gyűjtünk információkat, ami a használatok sokféleségét és árnyalatait is képes megmutatni.

3. Fókuszcsoportok közötti interjú: Izgalmas eredményt adhat, ha a különböző használói csoportokat kérjük meg, hogy készítsenek egymással riportot. Már a kérdések megfogalmazásában is érzékelhetjük, hogy milyen prekoncepciójuk van egymásról ezeknek a csoportoknak. Ami pedig nagyon hasznos, hogy a beszélgetések során a különböző érdekek között alakítunk ki párbeszédet, ami segíti számukra egymás megértését, elfogadását is és a további „együttélést”.

Az interjúkat természetesen rögzíteni kell, hogy utólag visszakereshető és értékelhető legyen. Leggyakrabban hangfelvételt készítünk, majd azt legépeljük, ami mellett azonban nagyon hasznos a jegyzetelés, a kulcsmondatok azonnali rögzítése. Ezekre a beszélgetés közben vagy a végén érdemes visszakérdezni és értelmezni őket, ugyanis gyakran kiderül, hogy egy-egy kifejezés alatt nem ugyanazt érti a használó és a tervező.

Humán szakértővel való együtt dolgozásunk során a kutatásunkat etikai engedély alapján készítettük. Bár az építészeti beszélgetéseknek ez nem előfeltétele, de tájékoztatást, illetve beleegyező nyilatkozatot minden esetben készítettünk és aláírtunk.

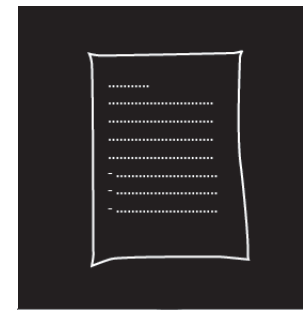

A strukturált beszélgetések három esete:

- 1. Feltáró beszélgetés: kérdések és témakörök mentén, irányítottan.*
- 2. Fókuszcsoportos interjú: a használat szempontjából homogén csoportokkal félig strukturáltan.*
- 3. Fókuszcsoportok egymás közötti interjúja.*

*+ használói igények tematikus, célirányos feltérképezése;
+ 3. változat segíti a különböző használói csoportok közötti megértést, elfogadást és a további „együttélést”.*

– sok idő a hanganyagok feldolgozása.

A használati igények megbízó általi lejegyzése szöveges formában, három időtávlatban (rövid-, közép- és hosszútáv) gondolkodva. A gondolkodás egészen tág: jövőkép munkáról, szabadidő eltöltéséről, családról, barátokról; használó viszonya a társadalomhoz, a településhez és a közvetlen fizikai környezetéhez.

*+ átgondoltság;
+ visszanezhetők a kiindulási gondolatok, igények;
+ a különböző használókat segíti egymás érdekeinek megismerésében, megértésében és közös koncepció kialakításában.*

*– több munkát igényel a megbízó részéről, mint egy beszélgetés;
– nem minden megbízó hajlandó részt venni benne.*

Levél az építészeknek

A lakóépülettervezési feladatokban hatékony eszköz az esszé vagy levél íratása a megbízóval.¹¹² A technika lényege, hogy a megbízó három időtávlatban (rövid-, közép- és hosszútáv) gondolkodva írja le használati igényeiket. Fő kérdés: Hogyan szeretnének élni most, 10-15 év múlva és több mint 20 év elteltével? Eközben a gondolkodást egészen kitágítjuk: jövőképet kérünk a munkáról, a szabadidő eltöltéséről, családról és barátokról egyaránt, valamint a használók viszonyát feszegetjük a társadalomhoz, a településhez és közvetlen fizikai környezetükhöz (szomszédok, saját telek, ház stb.). A szöveg megformálásánál alapvetően esszét kérünk, de az sem probléma, ha felsorolást kapunk, illetve előfordult már, hogy a munka eredménye egy a férj és a feleség között zajló párbeszéd lett. Megesik, hogy a szöveg képekkel, hangulat fotókkal is kiegészül.

A módszernek számos előnye van, hiszen a leírás rögzíti a gyakran csapongó gondolatokat, amik a papírra kerülve vissz olvashatóvá válnak, így lejegyzője szembesül vele és gyakran ezután át is értékeli azokat. Emellett, ha a tervezés során úgy érzi az ember, hogy letért az előre elképzelt útról, akkor újra elővehető, segíthet visszatérni a kiinduláskor megfogalmazott értékekhez. Nagy előnye, hogy az eltérő használók (pl. férj, feleség, gyerekek) ezáltal is szembesülnek egymás eltérő igényeivel. Fontos, hogy nézőpontjaik és igényeik különbsége már otthon kiderüljön, ellenérdekeiket ne a tervező előtt ütköztessék, hanem a rendelkezésükre álló kb. két hét alatt átbeszéljék őket és közös koncepciójuk legyen.

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a megrendelők szívesen vesznek részt egy ilyen szöveg megírásában, sok a pozitív visszajelzés, illetve az utólagos felismerés, hogy tényleg milyen hasznos ez a módszer, azonban előfordult már, hogy valaki nem akart részt venni benne.

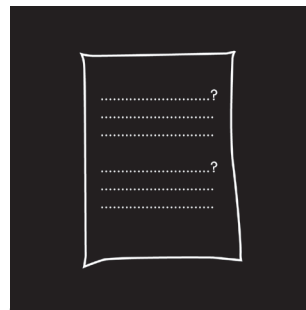
112_Ezt a technikát Németh Kitti (coworkingArchitects) építész kolléganőm hosszú évek során tökéletesítette, a leírásom az ő tapasztalataira támaszkodik.

Kérdőívek

Az adat és információ szerzés hatékony módja a kérdőív. A kérdéseknek a válaszadás formáját tekintve két fő típusa létezik: a nyitott, szabad válaszadásos kérdések, amikor saját gondolatait írhatja le a használó az egyes kérdések kapcsán, és a zárt kérdések, amikor előre meghatározott válaszok közül választhat, vagy azokat skálán értékelheti, minősítheti. Természetesen egy kérdőívben belül ezek akár kombinálhatók is.¹¹³

A kérdőívek általános előnyei, hogy nem kell a megkérdezett személyeknek egyszerre egy helyen lenniük, akár online is kitölthetők; a kapott adatok egymással könnyebben összehasonlíthatók; valamint az adatok feldolgozása általában kevesebb időt igényel, mint az interjúk esetén. Azonban a kérdések pontos megfogalmazásához különös gondosság szükséges. Amennyiben a használó félreérti kérdésünket irrelevánsnak tűnő válaszokat kaphatunk. Bár fontos megjegyezni, hogy párbeszéd helyzetekben nincs rossz válasz. Ha elsőre nem tűnik relevánsnak a kapott adat, akkor valószínűleg a kérdést kell újra gondolni, ami ezáltal máris hasznos ismeretté válik. Nehézség, hogy a kitöltés közben felmerülő egyéb gondolatok leírására a kérdőív jellemzően nem ad lehetőséget, amivel akár adatot veszíthetünk. Ezért ezt az eszközt általában nem alkalmazzuk önmagában, a nyitott kérdések gyakran szolgálják a mentális térképek kiegészítését.

Mi eddig csak nem validált kérdőívekkel dolgoztunk, azaz nem mérőeszközként, hanem csak információ szerzésre használtuk, ezért érvényességük csak saját munkánkra nézve volt vonatkozatható.

Az adat és információ szerzés hatékony eszköze. A kérdések a válaszadás formája szerint lehetnek:

- 1. Nyitott kérdések: szabad válaszadás saját gondolatok alapján.*
- 2. Zárt kérdések: választás előre meghatározott válaszok közül, azok minősítése, vagy skálázása.*

*+ a válaszok a konkrét kérdésekre fókuszálnak;
+ rövidebb idő alatt elkészíthető, mint az interjú;
+ nem kell, hogy egyszerre mindenki egy helyen legyen;
+ az adatok feldolgozása és összehasonlítása általában egyszerűbb, mint az interjúnál;
+ jó kiegészítője lehet a mentális térképeknek.*

*– jól megfontolt kérdések szükségesek;
– a félreértelmezhető kérdések torzíthatják az eredményt;
– nehezen ad lehetőséget a használóban közben felötülő egyéb gondolat rögzítésére, amivel akár hasznos információt veszthetünk.*

113_Lehota József:
Marketingkutató az agrárgazdaságban. Budapest: Mezőgazda Kiadó, 2001.

Kérdések Válaszok 4 Beállítások

Nyaraló - Balatonfenyves

első gondolatok

Kérlek, add meg a neved!

Rövid szöveges válasz

Mik a kedvenc tevékenységeid?

Rövid szöveges válasz

Mit szeretnél csinálni a nyaralóban? Sorold fel, hogy mik számodra a legfontosabb (kedvenc) beltéri tevékenységek?

Hosszú szöveges válasz

Mit szeretnél csinálni a nyaraló udvarán? Sorold fel, hogy mik számodra a legfontosabb (kedvenc) kültéri tevékenységek?

Hosszú szöveges válasz

Mik a kedvenc színeid?

Rövid szöveges válasz

Jelöld be, amelyek tetszik! (többet is bejelölhetsz)

Fa felület 1

Fa felület 2

23.ábra_Kérdőív részlet, Balatonfenyves, nyaraló – 2020 (saját ábra)

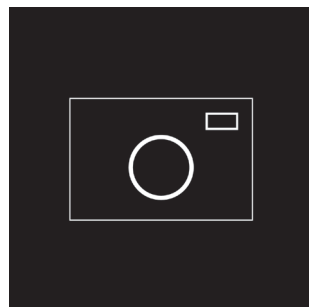
Megfigyelés és párbeszéd fotóval

A helyszínek, helyzetek, hangulatok képi rögzítésének kézenfekvő eszköze a fotózás, ami nagyon sokféleképpen alkalmazható. A fotókat gyakran alkalmazzuk a helyszínek dokumentálására, de tudatosan ennél több lehetőséget is nyújt számunkra ez a technika a megismerés szakaszában, így használhatja az építész és a megbízója is a megfigyelés vagy a kommunikáció során.

Lehet a megfigyelés eszköze, amikor a tervezők által készített tematikus képek segítenek a tervezési feladat körvonalazásában, a hiányok felismerésében. Fotózhatunk előre eltervezett szempontok és gondolatok alapján, hívószavak lehetnek például: az alul-használt, üres terek; csoportosulások a térben; kilátások; térkapcsolatok; természet az épített környezetben; anyaghasználat; útvonalak; stb. Az is előfordul, hogy véletlenszerűen készítsünk képeket egy helyszín és tágabb környezetének bejárásakor, majd utólag átnézve őket keresünk azonosságokat, különbségeket, ismétlődéseket, sorozatot vagy képpárokat.

Azonban ez a technika a használóval folytatott párbeszéd eszköze is lehet, amire jó példa a photovoice technika¹¹⁴ és a részvételi fotográfia (participatory photography)¹¹⁵. Ekkor magát a használót kérjük meg, hogy dokumentálja és képek segítségével ossza meg velünk saját valóságát. Ezen technikák segítségével megtapasztalhatjuk a használó személyes látásmódját is, valamint érdekes és váratlan eredmények szülehetnek, korábban elhallgatott információk és történetek kerülhetnek elő általuk. A képek interpretációja során a képet készítő véleményét, gondolatait is rögzíteni szükséges, mert a kép befogadói interpretálása esetenként jelentősen eltérhet a képet rögzítő szándékától.

114_Wang, Caroline – Burris, Mary Ann: Photovoice: Concept, Methodology, and Use for Participatory Needs Assessment. In: Health Education & Behavior, Vol. 24, No. 3. Sage Publications, Inc. 1997, 369.

1. Megfigyelés eszköze:
 1.1. Tudatosan: valamilyen tematika, gondolat mentén.
 1.2. Véletlenszerűen: érdekesnek tűnő képek rögzítése és utólag rendezőelv keresése.
 2. Párbeszéd eszköze: használó által készített képekkel (pl. photovoice, participatory photography)

+ 1.1.: rendezett vizuális alapanyag készül, ami a tervezés során újra és újra elővehető, vizsgálható;
 + 1.2.: nagyobb mennyiségű képanyagból rajzolódnak ki összefüggések;
 + 2.: a használó személyes látásmódjába kapunk bepillantást, ami érdekes, váratlan eredményeket hozhat.

– 1.1.: előre nehéz meghatározni, hogy később mi lesz hasznos információ;
 – 1.2.: a képek újbóli vizsgálata, rendezőelv keresése időigényes;
 – 2.: a képek értelmezése nehéz és időigényes.

115_Singhal, Arvind – Harter, Lynn M. – Chitnis, Ketan – Sharma, Devendra: Participatory photography as theory, method and praxis: analyzing an entertainment-education project in India. In: Critical Arts, 2007.

24.ábra_Képsorozat az első bejárás fotóiból, Nyíregyháza, „Zöld-út” – 2017. október (saját fotó)

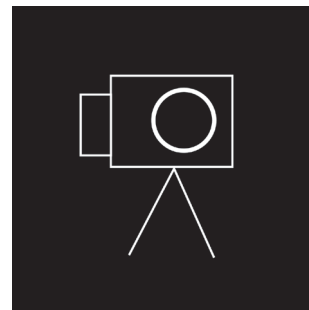
25.ábra_Tematikus képeslap a helyszíni fotókból, Nyíregyháza, „Zöld-út” – 2017. november (saját fotó)

Folyamat és hangulat rögzítés videóval

A fotó mellett a videó készítése is izgalmas technika a vizuális élmények rögzítésére és prezentálására, ráadásul a hang tovább árnyalja a képeket. Ez a módszer jól használható mozgások megfigyelésére, útvonalak rögzítésére és egyes helyszíneken az időben változó tényezők megfigyelésére (pl. egy napon belül hogyan változnak a fényviszonyok, vagy a forgalom).

Készülhet videó vagy videók rögzítésével és utólagos szerkesztésével, de gyakran előfordul, hogy álló képeket és hangokat fűzünk össze egy videóvá.

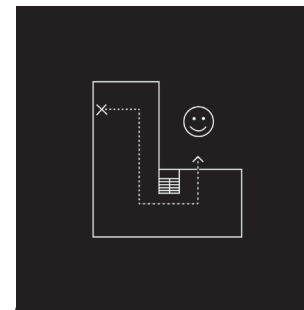
Ennek szerkesztése nehezebb, mint ha csak állóképekkel dolgoznánk, de megfigyelésünk szerint a megrendelők gyakran preferálják a koncepciók, víziók prezentálásakor. A videó lendülete és az, hogy egyszerre több érzékszervre is hat mélyebb benyomásokat kelt a megfigyelőben.

Tervezési helyszín és környezet rögzítésének; útvonalak, mozgások és változások megfigyelésének hatékony módszere. A megrendelők által kedvelt prezentációs eszköz.

+ mozgásokat és útvonalakat többször visszanezhetünk;
+ hangokat is rögzít a képek mellett, így egyszerre több érzékszervre is hat;
+ látványos prezentációs eszköz.

– videók szerkesztése nehezebb, mint a képeké.

Segítségével vizsgálhatjuk, hogy hogyan élük meg a használók mentálisan a külvilágot. Számos változata létezik, általunk leggyakrabban használtak:
1. szabad felidézéssel rajzolás;
2. pont-bejelölés egy alaptérképen;
3. lokalizációs feladatok;
4. útvonalválasztás és -bejelölés.

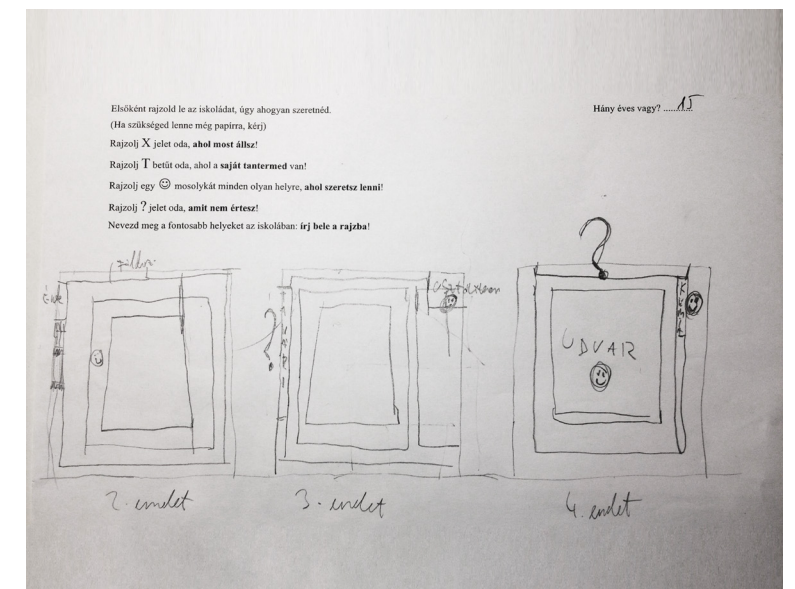
+ térhasználati szokásokra és preferenciákra látunk rá;
+ kedvenc helyek és tevékenységek olvashatók le;
+ az érzékelt tér és a valós tér különbségei karakteresen megjelennek.

– nem alkalmazható minden korosztályban;
– a téri és a rajzi képességek erősen befolyásolják az eredményt.

Mentális térképek (mental mapping, mind mapping)

A tér tudati leképezését hagyományosan kognitív térképnek nevezik, aminek a rajzi vagy egyéb módszerekkel (pl. fotó, montázs, szóbeli leírás) történő kifejezése a mentális térkép. Ennek segítségével vizsgálhatjuk, hogy hogyan élük meg az emberek mentálisan a külvilágot.¹¹⁶ Ahogy Düll Andrea MTA doktori értekezésében is leírja, a térkép jellemzőit sok minden befolyásolja, mint az életkor, a téri képességek, a nemi eltérések, a verbális kommunikáció, a nagyléptékű tér kicsinyítésének képessége, készség a mentális reprezentáció két dimenzióban való kifejezésére és a rajzkészség is. Az alkalmazott módszerek is sokfélék lehetnek, mint a térképvázlat rajzolás; pont-bejelölés egy alaptérképen; távolság- és/vagy iránybecslés; légifotók bejelölése és lokalizációs feladatok; útvonalválasztás és -bejelölés; szóbeli leírás egy útvonalról vagy egy területről; modellépítés.¹¹⁷

Mi kutatásainkban leggyakrabban szabad felidézéssel módszerrel rajzoltatunk térképvázlatot vagy szabad rajzot, ami jól kiegészíthető tematikus kérdőívvel. Ezekben a vizsgálatokban általában kedvenc helyekre vagy útvonalakra kérdezzük rá. Az így kapott rajzok jól szemléltetik a térhasználati szokásokat és preferenciákat, valamint a kedvenc tevékenységeket is megismerjük általuk.

26. ábra_ Mentális térkép, budapesti Piarista Gimnázium – 2018. április (forrás: anonim)

¹¹⁶ Düll Andrea: Épített környezet és pszichológia. A lokalitásélmény környezetpszichológiai vizsgálatai. MTA doktori értekezés. Budapest, 2017.

¹¹⁷ Düll, 2017.

A használat megfigyelése

Az egyes használati helyzetek külső szemszögű megfigyelése fontos információkat adhat a tervezők számára, amikor a szocio-fizikai környezetet teljes egészében tudjuk vizsgálni.¹¹⁸ Ilyenkor szembesülhetünk igazán a terek ambiens ingereivel, amik észrevétlenül hatnak a használóra (pl. akusztika, fényviszonyok, szellőztetés hiánya, zsúfoltság stb.) és a térhasználati szokásokat is rögzíthetjük. Az elvégzett vizsgálat után érdekes és tanulságos összehasonlítani a használó korábbi beszámolóját és saját megfigyeléseinket, az eltérésekből előremutató következtetésekre juthatunk. Felfedezhetünk olyan zavaró körülményeket a térben, amiket a használó megszokásból észre sem vesz, ezért meg sem kérdőjelezi, hogy miért van ott (pl. egy ideiglenesen elhelyezett, majd ott felejtett tárgy; ideiglenesen lezárt ajtó, amit nem nyitottak vissza stb.). Meglepő, de már ezek felismerésével és a rámutatással is gyakran nagy eredményt lehet elérni.

27.ábra_A használat megfigyelése, Zuglói Heltai Gáspár Általános Iskolában 2019. november (saját fotó)

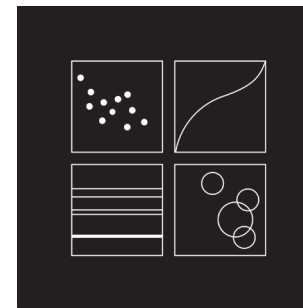

Használók, illetve használói csoportok és a szocio-fizikai környezet megfigyelése különböző cselekvési helyzetekben.

+ a használatot és a tér jellemzőit egyszerre tudjuk vizsgálni;
+ saját benyomásokat szerezhethetünk, nem csak az interpretációt kapjuk.

– jelenlétünk zavarhatja, módosíthatja a használatot;
– időigényes;
– főleg meglévő tér átalakításánál alkalmazható.

118_Gehl, Jan: Élhető városok. Budapest, Terc Kft. 2020.

Hangulatok, gondolatok, érzések, gyakran még absztrakt víziók megfogalmazását célzó képgyűjtemény. A tervezés első, útkereső időszakában segíti az érzések képi megjelenítését, készülhet analóg és digitális formában is.

+ a konkrét terv megszületése előtt képes képekben megfogalmazni a leendő tér hangulatát;
+ segíti a párbeszédet a stílus, anyagok, szín- és formavilág kapcsán.

– a gondolatok absztrahálásának képessége befolyásolja a módszer hatékonyságát.

119_Endrissat, Nada – Islam, Gazi – Noppeney, Claus: Visual organizing: Balancing coordination and creative freedom via mood boards.

In: Journal of Business Research. Vol. 69. Issue 7. 2016, 2353.

Hangulattábla (mood board)

Egy hangulat, gondolat, gyakran még absztrakt vízió megfogalmazását célzó képgyűjteményt „mood boardnak”¹¹⁹, vagy hangulattáblának nevezzük. A tervezés első, útkereső időszakában segíti az érzések képi megjelenítését, a hangulatok kifejezését, összehasonlítását, árnyalását, készülhet analóg és digitális formában is. Az elsőre eltérőnek tűnő képek, anyagminták, színkártyák egymás mellé rendezésével a lehetséges irányokat és megoldásokat keressük a tervezés során.

Játékos eszközzé is alakítható, ha a használót megkérjük, hogy válogasson egy széles palettából (színkártyák, anyagminták, felület és formai minták közül), majd azokat tematikusan (pl. egyes helyiségekhez kapcsolva) rendezze össze.

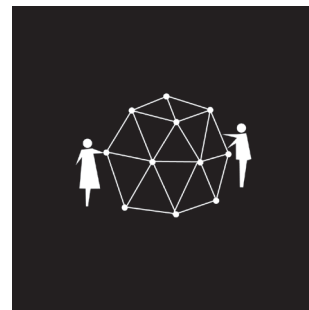
28.ábra_Hangulattábla, BME ÉPK Középülettervezés 2. – 2019. tavasz (saját fotó, alkotó: Soós Barbara)

Téri modellezés (workshop)

Műhelymunkák (workshopok) és foglalkozások alkalmával gyakran építünk közösen vagy készítettünk a használókkal téri modelleket. Ez az építészek számára kézenfekvő módszer sokféleképpen alkalmazható az „együtt-működések” során. Léptékükben, anyagukban és részletezettségükben nagyon eltérőek lehetnek az egyes modellek, amit mindig az adott feladathoz választunk meg.

Több egymáshoz kapcsolódó tér használata, bejárása, berendezése kapcsán jól használhatók az 1:20-1:50 arányú makettek.

Egy tér belakása kapcsán készíthetünk 1:1-es modelleket, amik akár saját magunk által is kipróbálhatók, így jobban átélhetők. Eltérő hatása van, ha mindezt az építést a használó saját terében végezzük, amit ismer és sok háttér tudással rendelkezik róla, vagy ha egy általa eddig ismeretlen környezetben dolgozunk. Megfigyelésem szerint előbbi esetben konkrétabb eredményeket kaphatunk, utóbbi esetben azonban a használók könnyebben tudnak elvonatkozni, általánosítani és absztrahálni gondolataikat.

A használó aktív részvételével, térbeli modell építésével, vizsgáljuk a térpreferenciáit. A modell léptéke többféle lehet, mindig a feladathoz és a célkhoz igazodik. Készülhet a használó által ismert környezetben, ahol rutinosan és ösztönösen mozog, valamint új, nem megszokott terekben.

*+ a közös alkotás közelebb hozza egymáshoz a résztvevőket;
+ segíti a feladat átélését.*

*– idő- és anyag igényes;
– gondoskodni kell az elkészült modellek lebontásáról vagy tárolásáról.*

29.ábra_ Térbeli modell építés építészmérnök hallgatókka. BME ÉPK Térkompozíció – 2017 őszi (saját fotó)

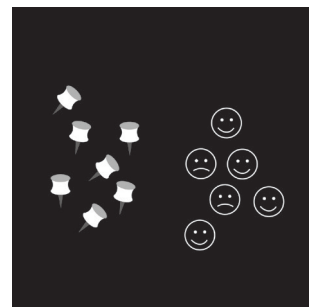
30.ábra_ Lakás térbeli modellje cserélhető elrendezési verziókkal, M=1:25, Budapest – 2019. június (saját fotó)

31.ábra_ Térbeli modell variációk Piarista Gimnázium, Budapest 2019. október (fotó: Ritter Dániel)

Előképek, gondolatok, víziók értékelése a használó által

Az előképek, gondolatok, víziók és akár a kész tervek használó általi értékelésekor különböző eszközökkel segíthetjük a vélemény kifejezését: készíthetünk szavazólapokat, de adhatunk jelölő tűket, zászlót, matricát, pecsétet vagy tollat. Ezzel arra készítjük a használót, hogy alaposabban végig nézze, átgondolja és értékelje a bemutatott munkákat. A folyamat közben pedig odalép, belerajzol, rájelöl, ami által nem csak fizikailag, de lelkiileg is közelebb kerül a tervekhez. Ráadásul átéli, hogy számít a véleménye.

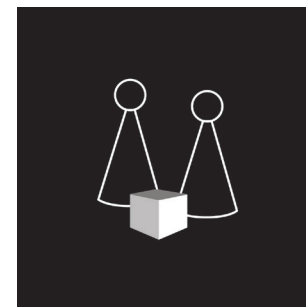

A visszajelzések begyűjtésének és megjelenítésének praktikus módszere, ha a használó különböző eszközök (pl. jelölő tű, zászló, matrica, pecsét stb.) segítségével kifejezheti véleményét. Készülhet manuálisan és digitálisan is.

+ a használó érzi bevonását, hogy kifejezheti véleményét.

*– a véleményeket utólag rögzíteni kell;
– az előkészítés anyag és időigényes;
– új szempontok adódhatnak, amiket be kell építeni a tervezésbe.*

32. ábra_ Lakás berendezési terveinek használói értékelése – 2019. június (saját fotó)

Konceptcionális játék elemek felhasználása nem játék kontextusban

*+ játékos keretek között szívesen szólnak meg a használók;
+ a játék segíti az absztrakciót.*

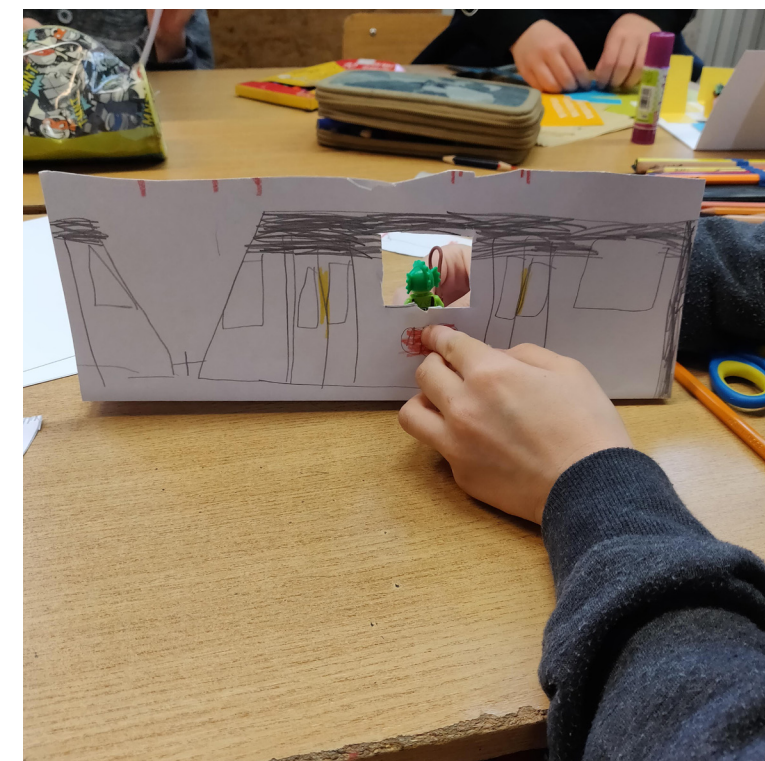
– az előkészítés anyag és időigényes.

120_ Deterding, S. – Dixon, D. – Khaled, R. – Nacke, L.: From game design elements to gamefulness: defining gamification. In: Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments. ACM. 2011, 9-15.

Játékosítás / gamifikáció (gamification)

A játékosítás, vagy idegen eredetű kifejezéssel gamifikáció, koncepcionális játék elemek felhasználását jelenti nem játék kontextusban.¹²⁰ Vagyis nem szabad játékról van szó, hanem problémacentrikus vagy probléma feltáró helyzetekben, konkrét feladatokban alkalmazott játékos eszközökről, amik segítségével releváns információkat szerezhetünk a használatról.

Alkalmazása folyamatosan terjed, a használók bevonásának, véleményük szűrésének kedvelt eszköze. Egyre gyakrabban szerepel urbanisztikai beavatkozásokhoz kapcsolódó vizsgálatokban. Érdekes kapcsolódó kutatás a BME Építőművészeti Doktori Iskolájában Kurucz Olívia munkája, aki Alföldi György DLA téma-vezetésével az urbanisztikai gamifikációs eszközöket és alkalmazásukat vizsgálja, célja egy saját játékosított eszköz fejlesztése és tesztelése.

33. ábra_ Használói preferenciák vizsgálata játékos eszközökkel a Zuglói Heltai Gáspár Általános Iskolában – 2019. december (saját fotó)

34. ábra_ VáliBor birtok és tágabb környezete – 2022 (saját fotó)

35. ábra_ VáliBor és a Balaton (forrás: Google Earth)

Doktori disszertációmiban részletezett gondolataimat, nyitott, együtt-működő, párbeszéd központú építészeti szemléletemet jól mutatja mestermunkám is. Több mint 10 éve, 2009-ben ismerkedünk össze Váli Péter, borásszal és családjával. Hasonló értékrendek, kölcsönös szimpátia találkozott, barátságunk erről az alapról épült fokozatosan. Rendszeresen ellátogatunk hozzájuk, gyakran kirándulunk a Balaton-felvidéken, egyre jobban megismerjük a családot, a használókat, a helyet és tágabb környezetét is.

Váli Péter birtokának központja a közigazgatásilag Badacsonytomajhoz tartozó Badacsonyörsön található, a Tóti hegy lábánál, gyönyörű kilátással a Balatonra és a Badacsonyra. Jelenleg körülbelül 10 ha-on gazdálkodik, területét évről-évre apránként növelte. Kezdetben Budapestről irányította a munkákat, ami akkor még csak mellékállása volt, ma már főállásban borászattal és a hozzá szorosan kapcsolódó vendéglátással foglalkozik. Ahogy a megművelt szőlőterületek folyamatosan növekedtek, egyre több ember ismerte és szerette meg boraikat és a finom ételeket, amiket Péter a borkóstolók alkalmával feltálal. Jelmondata: „Saját öröömre”, ami a borok címkéjén is szerepel. Munkáját sok energiával és szeretettel végzi, a minőség sokkal fontosabb számára, mint a mennyiség. Gondos munkával termeli kézműves boraikat, a vendégeket szeretettel fogadja, borai mellé főként helyi alapanyagokból készített ételeket kínál.

A birtok életében nagy fordulóponthoz vezetett a 2014-es év, amikor a borászat és vendéglátás szálláshellyel is kiegészült. Egy közeli telken, meglévő épületek felújításával és a terület rendezésével alakították ki a Válikot, ahol egyszerre 8-9 vendég tud megszállni. A munkák nagyrészt helyi szakemberek végezték Péter irányításával. Az akkor elindított fejlődés azóta is tart, a birtokhoz közvetlenül kapcsolódó területek bővülését egy képsorral szemléltetem.

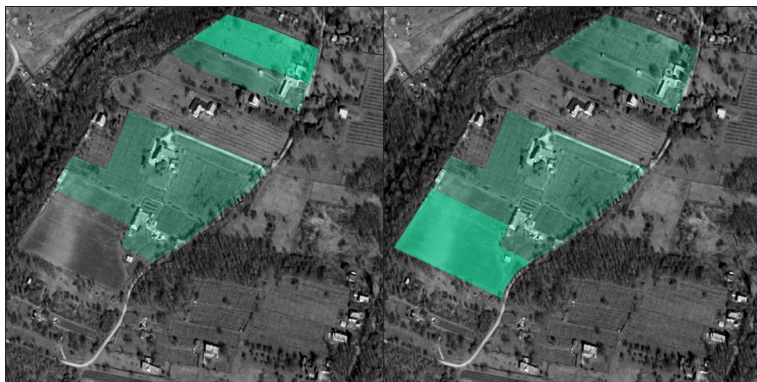

A VáliBor Gazdasági központja

Válikak vendégház
kialakítás: 2014

VáliBor Fogadó és vendégház
tervezés: 2015-16

VáliBor Vendégház és dolgozói szállás
tervezés: 2018-19

VáliBor Vendégház
tervezés: 2021-

36.ábra_A VáliBor birtok
növekedése (saját ábrák,
kép forrása: Google Earth)

Közös munkánk 2015-ben kezdődött a „VáliBor Fogadó és vendégház” tervezésével és építésével. A vendégforgalom és a család is folyamatosan növekedett (Péternek és feleségének, Boginak négy gyermeke van), így szükségessé vált, hogy a vendégfogadás ne saját udvarukon, hanem egy kimondottan erre szolgáló közeli, de különálló épületbe kerüljön. Sokszor beszélgettünk Péterrel a birtokkal szomszédos telekről és a rajta álló épületről, amit nem látogat senki. A területet benőtte a gaz, majd áttérjedt rá a szomszédos akác. Méretében, valamint elhelyezkedésében ideálisnak tűnt. Mivel számos tulajdonos kezében volt az ingatlan, sok időbe és energiába került, de végül sikerült megvásárolnia. Ekkorra a telken álló ház már nagyon rossz állapotba került, tetőszerkezete részben leszakadt, falai több helyen megrepedtek, illetve megrogytak.

A terület megtisztítása után, 2015 őszén kezdtük meg a felmérést és a tervezést. Mivel gyermekeim akkor még csak 3, illetve 1 évesek voltak, nehezen mozdultam ki otthonról, helyhez kötötten éltem. A helyszíni felmérések után ezért a megbeszélések nagyrészt nálunk zajlottak, az otthonunkban, Péter gyakran jött beszélgetni.

A tervezés alapvető szempontjai a használatot szolgáló, helyhez illeszkedő, mértéktartó és takarékos, vagyis egy ökológikus épület tervezése volt. Vagyis ne álmodjunk túl nagyot, csak akkorát építsünk, amekkorát biztosan ki tudnak használni, ne legyen felesleges terület. Felmerült, hogy bővítsük az épületet, de azzal annyival bonyolultabb lett volna az eljárás, hogy pár négyzetméterért nem érte meg, így elfogadtuk, hogy elegendő lesz a meglévő épületek adta kontúr.

A takarékoság több szinten is előkerült, olyan épületet akartunk tervezni, amely helyi építőanyagokból, helyi munkaerővel megépíthető. Rengeteg bontott anyagot használtunk fel: téglakövet, téglát, faanyagot, tetőcserepet és nyílászárókat is.

A telken egy téglalap alaprajzú, két lakóegységből álló ház állt korábban, rá merőlegesen pedig egy ól, mindegyik 55 cm vastag terméskő fallal. A terep lejtéséből adódóan a ház északi oldala félig besüllyed a terepbe. Vizsgáltuk hogyan lehet legjobban hasznosítani a meglévő épületeket, hova milyen funkció költözhet be, s közben szerettem volna, ha a korábbi fő használati egységeknek is fennmarad a lenyomata, valamint fontosnak láttuk megmutatni az épület eredeti kő falait, ezért ezek változó mértékben mindenhol megjelennek.

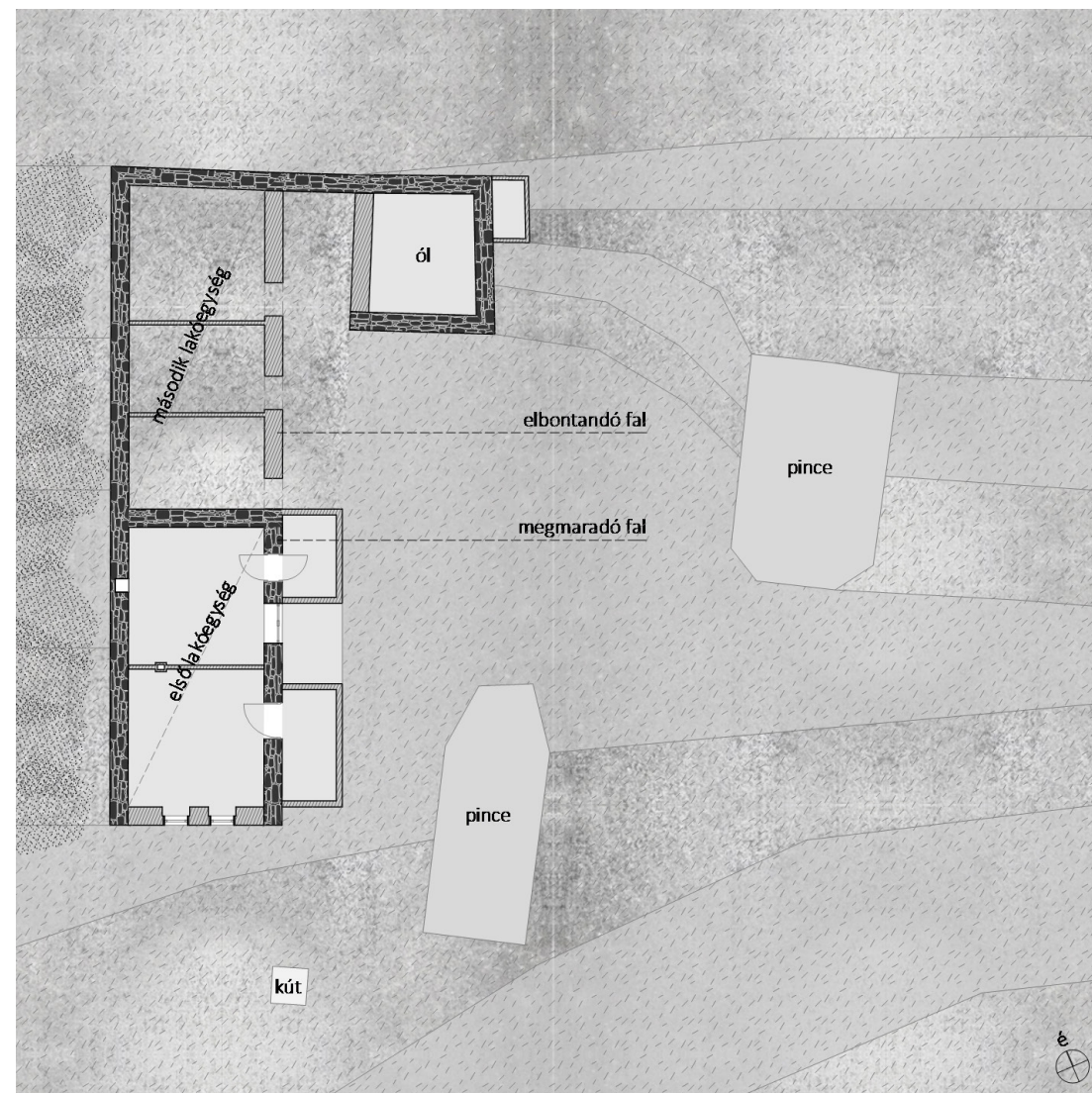
37.ábra_VáliBor Fogadó és vendégház, átépítés előtti állapot, déli oldal – 2015. november (saját fotó)

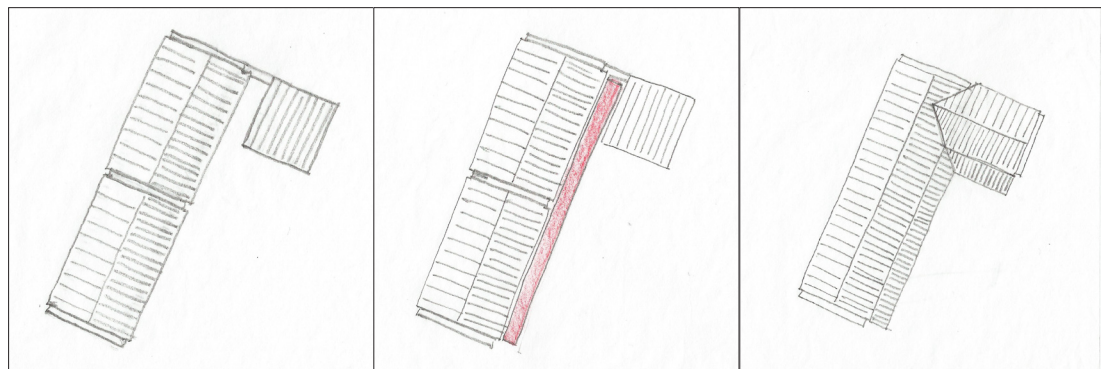
38.ábra_VáliBor Fogadó és vendégház, átépítés előtti állapot, keleti oldal – 2015. november (saját fotó)

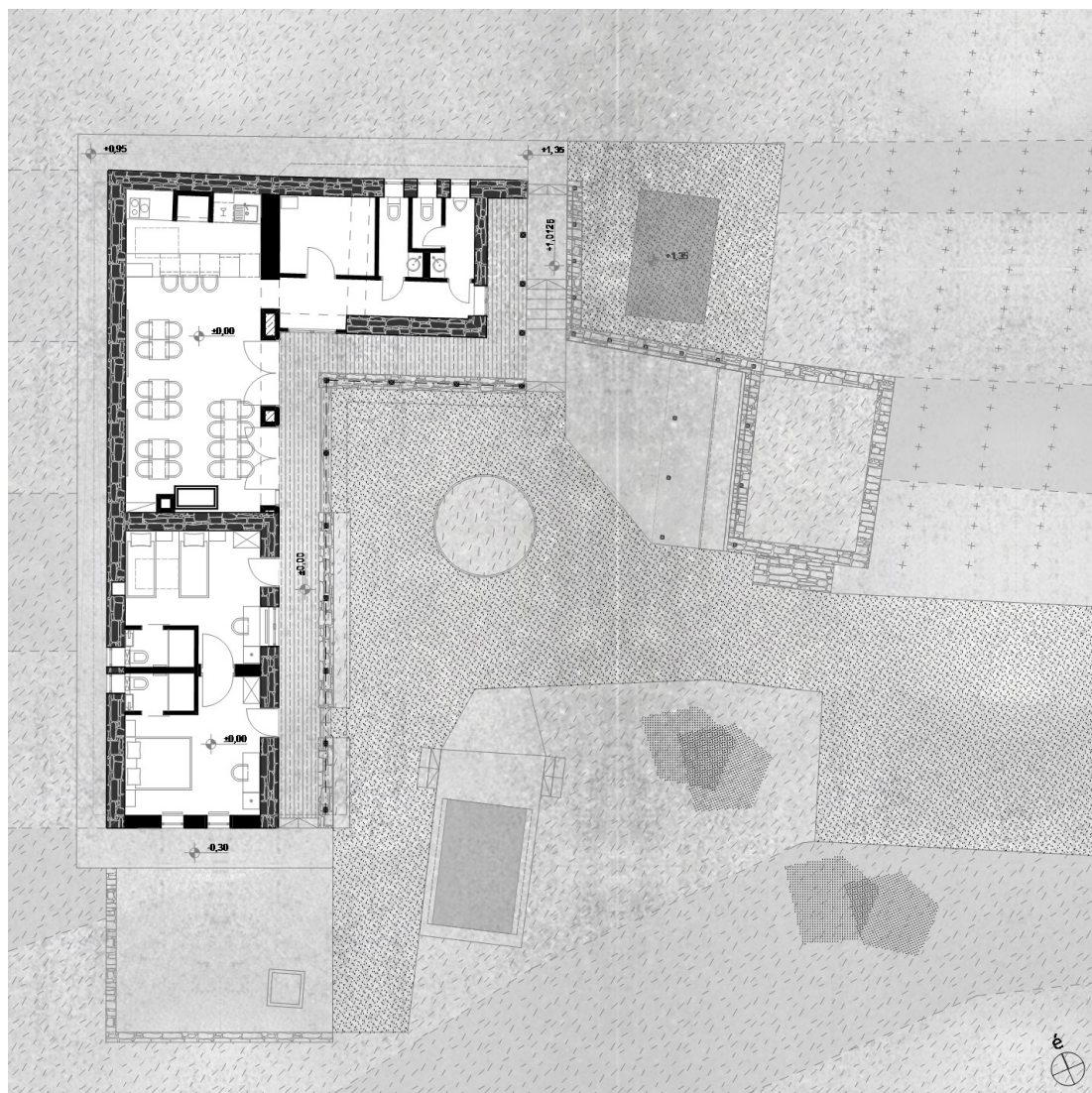
39.ábra_VáliBor Fogadó és vendégház, átépítés előtti állapot, északi oldal – 2015. november (saját fotó)

40.ábra_VáliBor Fogadó és vendégház, meglévő épület bontási rajza – 2015. december (saját ábra)

41.ábra_ VáliBor Fogadó és vendégház, tető és tömeg verziók – 2016. január (saját ábra)

42.ábra_ VáliBor Fogadó és vendégház, tervezett alaprajz – 2016. február (saját ábra)

43.ábra_ VáliBor Fogadó és vendégház, külső kép – 2016 (saját fotó)

Sok verziót végig beszéltünk, mire kialakult a végső terv, a koncepció két eltérő úton indult. Az első szerint a ház és az ól különálló tömege megmaradt volna és őket lugas, terasz vagy zárt veranda kötötte volna össze. A másik irány az eltérő egységek közös tető alá rendezése volt, amellyel egy L-alakú ház jött létre. Utóbbi esetben a tető részletképzése jóval egyszerűbben kivitelezhető, helyi munkaerővel is megépíthető, ezért erre mentünk tovább. Bár a tető így első látásra összemosza a korábbi eltérő egységeket, a funkcióban és az anyaghasználatban megmaradtak és világosan kirajzolódnak a különbségek.

44.ábra_ VáliBor Fogadó és vendégház, külső képek – 2016 (saját fotó)

Az első lakóegység kívülről klasszikus fehér és szürke vakolat-
tal készült, belül a fehér vakolat és a fa felületek dominálnak, az
eredeti kőfalakat csak képszerűen mutattuk meg. Az épület ezen
része két darab két fős vendégszobát tartalmaz, külön fürdőszo-
bákkal. A szobák dupla ajtókkal összenyithatók vagy leválasztha-
tók, így külön 2-2 főnek, vagy egy 4-5 fős családnak is kiadható.
A bejárati ajtóknál is megmaradt a régen szokásos dupla ajtó, az
ablakok zsalugátereket kaptak.

45.ábra_ VáliBor Fogadó és vendég-
ház, első épületrész: vendégszobák,
külső kép – 2019 (saját fotó)

46.ábra_ VáliBor Fogadó és vendég-
ház, első épületrész: vendégszobák, belső képek – 2019 (saját fotó)

47.ábra_ VáliBor Fogadó és
vendég-
ház, második épületrész:
fogadó, külső kép – 2019
(saját fotó)

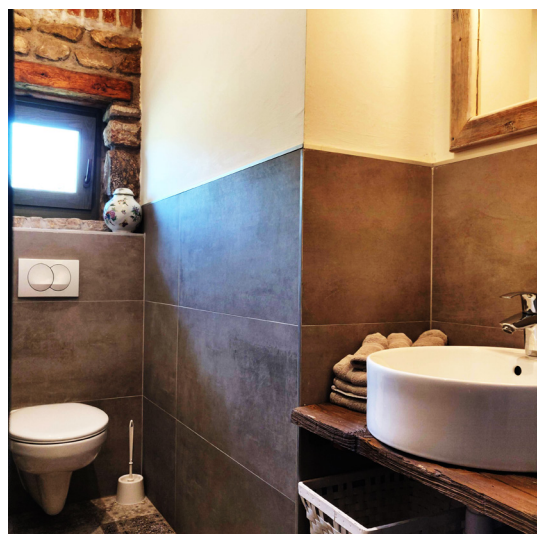
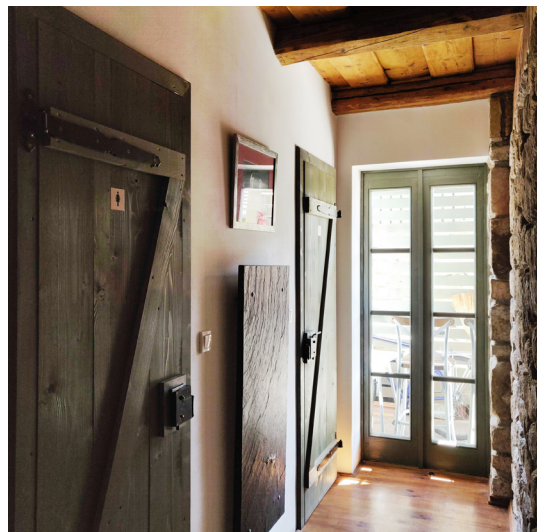
A második lakóegység volt a legrosszabb állapotban, a tető
teljesen beomlott, a gaz térdig ért a szobákban, a földnyomás
eldeformálta a kőfalat. A szerkezetek stabilizálására új vasbeton
alapot és pillérek kellett készítenünk. A pillérek, áthidalók
és a koszorú benmaradó zsaluzataként bontott téglát alkalmaz-
tunk, így ebben az egységben a nagy felületen megmutatott ere-
deti kőfal mellett a téglák is dominánsan megjelennek. A szükséges
bontásokkal egy nagyobb, egybenyitott tér alakult ki, itt kapott
helyet a fogadó, melynek bejáratát a házat megtámasztó új fal
jelöli ki, téglá burkolatával és nagy üvegfelületeivel.

48.ábra_ VáliBor Fogadó és vendég-
ház, második épületrész: fogadó, belső képek – 2016 (saját fotó)

A korábbi ólban a vendégmosdók találhatóak, a fogadó és a mosdók között kialakuló térbe pedig egy raktár került. Az épület ezen részen teljesen a kő dominál, az eredeti falaknál csak a legszükségesebb felületeket (szaniterek közvetlen környezete) burkoltuk el.

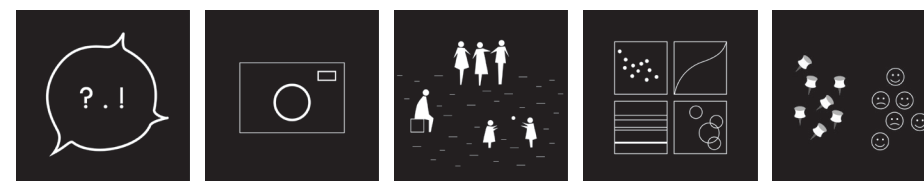
A terület kitisztítása és felmérése során a telken egy kutat és három különálló pincét is találtunk, amiket azóta szintén hasznosítanak.

49.ábra_ VáliBor Fogadó és vendégház, harmadik épületrész: mosdók és raktár, belső képek – 2019 (saját fotó)

Az „építő párbeszéd” során feltáró beszélgetések segítségével tisztáztuk a megbízó igényeit, amihez stabil alapot biztosítottak folyamatos használati megfigyeléseim. Külföldi és hazai előképeket is vizsgáltunk, fotóztunk épületeket és részleteket, amiket aztán értékeltünk, megvitattuk kinek melyikben mi tetszik, mi lenne most helyénvaló, majd ezután készítettem egy gyűjtést (mood board) a stílusában és hangulatában illeszkedő részletekről, amiket a tervezés során újra és újra elővettünk.

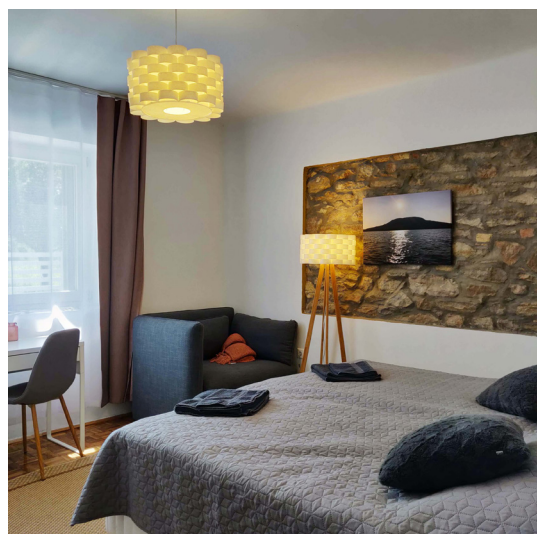
Az így létrehozott fogadót és vendégházat a tulajdonos, a személyzet és a vendégek is szeretettel használják, nagyon sok pozitív visszajelzést kaptam. Azonban biztos vagyok benne, hogy ha minden kérdésben egymagam dönthettem volna, nem így nézne ki ez a ház, de nem gondolom, hogy azáltal jobbá vált volna. Örülök, hogy ezt az alkotást a tulajdonossal és használóval közösen hoztuk létre, sok közös munkával és folyamatos párbeszédrel.

50.ábra_ A kreatív tervezői gondolkodás eszközei a Váli Péterrel folytatott építő párbeszéd során (saját ábra)

51.ábra_ VáliBor Fogadó és vendégház, külső kép, északi oldal – 2016 (saját fotó)

52.ábra_ VáliBor Vendégház és dolgozói szállás, belső képek – 2019 (saját fotó)

„Együtt-működésünk” Váli Péterrel ezzel azonban nem ért véget, az elnyert bizalom újabb megbízásokat eredményezett.

2018-ban Péternek lehetősége nyílt egy újabb meglévő ingatlan megvásárlására. Ennek az eredetileg belső lépcsős, földszint és tetőtér beépítéses épületnek, nem csak vendégházként kell működnie, hanem az idényjelleggel itt dolgozó alkalmazottaknak is szállást kell biztosítania. A két eltérő használatot külön kellett választanunk, amit a bejáratok és megközelítési irányok szétválasztásával és a belső lépcső megszüntetésével oldottunk meg.

Az épület és a belső terek megformálásánál a korábban létrehozott eszközkészletünkre is támaszkodtunk, de ezt az aktuális ház korához és használati igényeihez igazítottuk. Az átalakítás során az épület kívül-belül megújult, 2019. májusára készült el.

53.ábra_ VáliBor Vendégház és dolgozói szállás, külső képek – 2019 (saját fotó)

54.ábra_ VáliBor Vinotéka és Apartman, Badacsonytomaj, belső képek – 2021 (saját fotó)

Harmadik közös munkánk a 2020 és 2021 között kialakított „VáliBor Vinotéka és Apartman”, mely Badacsonytomaj központjában, a karakteres, bazalt homlokzatú Szent-Imre templommal szemben található. Az eredetileg pince, földszint és padlás kialakítású, körülbelül 70 négyzetméter alapterületű ingatlan földszinti tereinek összenyitásával vinotéka és kávézó készült, az ehhez kapcsolódó konyha, dolgozói mosdó és öltöző, valamint egy iroda, a hátsó udvar felől is megközelíthető pinceszinten kapott helyet. A korábbi padlástérbe a földém megbontásával új lépcső vezet, ahol egy másfél szobás apartmant alakítottunk ki.

Jelenleg egy új építésű vendégház kialakításán dolgozunk a fogadóval szomszédos telken, aminek most zajlik az engedélyeztetése.

„Építő párbeszédünk” a közös munkák során egyre mélyül, érezhető a közös nyelv folyamatos alakulása, egyre pontosabban értjük egymást Péterrel. Azonban nem hagyhatjuk, hogy a rutin a minőség kárára menjen, ezért minden „együtt-működés” során felülvizsgáljuk korábbi megállapításainkat, újra és újra használom a kreatív tervezői eszközöket, hiszen minden feladat újabb megismerést kíván.

55.ábra_ VáliBor Vinotéka és Apartman, Badacsonytomaj, külső képek – 2021 (saját fotó)

